

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANADOLU YAYINCILIK

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

ARAFAT, Yasir

ANTHEMİOS ve İSİDOROS
ANTİGONOS I
ANTİOKHOS
ANTİOKHOS' III /Büyük/
ANTİSTHENES
ANTOINE, André
ANTONELLO DA MESSINA
ANTONESCU, Ion
ANTONIONI, Michelangelo
ANTONIUS, Marcus
ANTONOVİĆ, Maksim
ANTONOV-OVSEENKO, V.
ANTONSSON, Bertil
ANVILLE, Jean-Baptiste d'
ANZAVUR AHMED
ANZILOTTI, Dionisio
APAK, Orhan Şeref
APAYDIN, Orhan
APAYDIN, Talip
APITHY, Suru Migan
APOLLINAIRE, Guillaume
APOLLONİOS /Pergeli/
APOLLONİOS /Tyana'lı/
APPEL, Karel
APPERT, Nicolas François
APPIA, Adolphe
APPLEGARTH, Robert

APPLETON, Edward Victor
APRESYAN, Yuri
APULLEIUS, Lucius
ARABİ PAŞA
ARAFAT, Yasir
ARAGÖZ, Cengiz
ARAGON, Louis

ARAGONES, Sergio
ARAKON, İlhan
ARAL, Oğuz
ARAN, Bedii
ARAN, Elif
ARANTONIO, Giulio Cesare
ARAS, Tevfik Rüştü

ARAT, Necla
ARAT, Reşid Rahmeti
ARAYICI, Oktay
ARBAŞ, Avni
ARBENZ GUZMAN, Jacobo
ARBUZOV, Aleksey
ARCAN, İsmail Galip
ARCAYÜREK, Cüneyt
ARCHIPENKO, Alexander
ARCHPOET
ARDAŞİR I
ARDEN, John
ARDIGO, Roberto
ARDUINO, Giovanni
AREL, Bülent
AREL, Hüseyin Sadettin
AREL, Şemsi
AREN, Sadun
ARENDET, Hannah
ARETAEOS /Kapadokyalı/
ARETINO, Pietro
AREVALO, Juan José
ARF, Cahit
ARGELANDER, Friedrich
ARGENTRE, Bertrand d'
ARGUEDAS, José Maria

Her hafta pazartesi günleri, 64 sayfalık fasiküller halinde yayımlanan Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi 100 haftada tamamlanacak ve 10 cilt, 6400 sayfada Adem'den günümüze, 10.000 Türk ve dünya ünlüsü ile ilgili -başka hiç bir kaynakta toplu olarak bulamayacağınız- her türlü bilgi elinizin altında olacaktır.

Eksiklerinizi tamamlayın!

Eksik fasiküllerinizi bayilerinizden edinebilirsiniz. Tükenmişse, YADA'dan ödemeli isteyebilirsiniz.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'ni eksiksiz alın. Bilgi kaynağına olan ihtiyacınız bütünüyle ve eksiksiz karşılsın!

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş.

Büyükdere Cad. Üçyol Mevkii 93 Maslak-İstanbul. Tel: 169 54 10

YADA Yayın-Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu-İstanbul Tel: 520 74 72

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Taha PARLA
Yazı İşleri Müdürü : Meltem SOMAY
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN
Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.
Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.
Abone ve Her Türlü İstek Adresi :
YADA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 1, Fasikül 7
2 Ocak 1984
300.— TL.

© ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

ANTHEMİOS ve İSİDOROS

(6. yy)

Bizanslı mimarlar. Ortak başyapıtları olan Ayasofya ile dünya mimarlığı üzerinde büyük etki yapmışlardır.

Anthemios Lidya'daki Tralleis'te (Aydın) doğdu. Babası doktordu. Mimarlıktan çok matematik ve mühendislik, özellikle de geometri konularında çalıştı. Bizans imparatoru İustinianos 532'de onu yeniden yapacağı Ayasofya'nın planlarını hazırlamakla görevlendirdi. Ayasofya, sanatçının bilinen tek yapıtıdır. Buna karşılık, matematik ve fizik alanlarında önemli incelemeler yapmış olduğunu gösteren kayıtlar bulunmakta ve mimarlığa daha sonra başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim, çağdaşlarından yazar ve şair Agathias onun mimarlık anlayışını "geometrinin katı maddeye uygulanması" olarak tanımlar.

Anthemios'un kesin tarihi bilinmeyen ölümünden sonra, Ayasofya'nın yapımını yardımcısı İsidoros

sürdürdü. O da geometriden mimarlığa yönelmişti. Doğum yeri Miletos'tu. Ayasofya'yı 537'de tamamladı.

Ayasofya, Bizans'ın en büyük kilisesiydi. İlk yapı, İstanbul'un (Konstantinopolis) Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olmasından kısa bir süre sonra 4. yy'da yaptırılmıştı. Önceleri *Megalo Ekklesia* (Büyük Kilise) diye anılırken 5. yy'dan başlayarak Oğul İsa'nın bir niteliği sayılan *Hagia Sophia* (Kutsal Bilgelik) adı verilmişti. Bu yapı 404 yılındaki bir halk ayaklanmasında yıkıldı. Ancak hiç beklemeden yeni kilisenin yapımına başlandı ve 415'te bitirildi. Bu yapı, duvarları taş, çatısı ise ahşap bir bazilikaydı. Daha önceki kilisenin de, yaklaşık aynı özellikleri taşıdığı sanılmaktadır. İkinci Ayasofya'nın 532'de ünlü Nika Ayaklanması sırasında ateşe verilmesi üzerine, Anthemios ve İsidoros, İustinianos'un emriyle eskisinden çok değişik olan bugünkü Ayasofya'yı yaptılar.

Bizans sanatı ilk döneminde Roma geleneklerini sürdürmeye yönelmişti. Bununla birlikte, Doğu'dan gelen kimi etkilerle yeni bir üslup da gelişmeye

Ayasofya'nın yapılışı

Kubbe

Kubbe yarım küre ya da benzeri gibi düzenli bir eğriden oluşan bir örtüdür. En önemli özelliği, küçük öğeler kullanarak arada başka desteğe gerek duymadan büyük açıklıkları geçebilmesidir. Bu nedenle kubbe, eski çağlardan beri mimarlıkta kullanılan bir yapım tekniğidir. İlk örnekleri arasında göçebe çadırları, Afrika yerlilerinin sazdan, Eskimolar'ın buzdan kulübeleri ile taşıtma tekniğiyle yapılmış "yalancı kubbe"ler bulunmaktadır.

Gelişmiş kubbe, bir kemerin düşey eksenini çevresinde döndürülmesiyle elde edilir, bu nedenle de onun taşıyıcı özelliklerine sahiptir. Burada küçük öğeler basınç güçlerine karşı koymak durumunda olduklarından, malzeme olarak taş ya da tuğla kullanıldığı zaman etkin bir taşıyıcı elde edilir. Beton gibi malzemeler de aynı biçimde kullanılır.

Kubbe, dayanaklarında sürekli bir taşıyıcı yüzeye gereksinim gösterir; bu nedenle silindirik bir altyapı, üstüne oturabileceği en uygun biçimdir. Altyapının kare ya da çokgen planlı olması hem yapım hem de biçim açısından sorun yaratır. Ortaya çıkan boşlukların doldurulmasında geçit öğelerinden yararlanılır. İran mimarlığında koni biçiminde tonozların oluşturduğu tromplar, Bizans mimarlığında küresel üçgenlerden oluşan pandantifler, Anadolu-Türk mimarlığında da düz üçgenlerden oluşan Türk üçgenleri, geçit öğeleri olarak geliştirilmiştir.

Kubbe bir yapım yöntemi, bir örtü olduğu kadar, etkili bir mekân belirleyici ve çok yönlü bir biçim öğesidir. Bu nedenle simgesel amaçlarla da kullanılmıştır. Kubbenin kapalı, koruyucu eğri çizgileri insanların ilk barınakları olan

mağaralarda yaşadıkları dönemi çağrıştıran duygusal bir etki yaratır. Bu da çeşitli kültürlerde kubbe biçimlerinin simgesel anlamlarla yüklü anıtsal yapılarda kullanılmasına yol açmıştır. Kubbe, bu özellikleriyle, dikdörtgen prizmalarla oluşturulan akılcı mimarlığın kullandığı bir öğe değildir.

Kubbenin yarım küre, basık, sivri, eliptik, parabolik, soğanbaşı gibi çeşitli biçimleri olabilir. Kasnak ya da bilezik adı verilen bir çerçeve üstüne oturtulabilir ve ışık almasını sağlamak amacıyla üstüne kubbe feneri adı verilen, pencereli, daire ya da çokgen planlı alçak bir kule eklenebilir.

Kubbe biçimleri, yeni malzeme ve yapım yöntemleriyle geliştirilmiş ve çeşitlendirilmiş olarak, günümüz mimarlığında da kullanılmaktadır.

Önemli kubbe yapıları arasında Roma'daki Panteon (çap 43,3 m, İS 118), İstanbul'daki Ayasofya (çap 32 m, İS 532-537), İran'da Sultaniye'deki Sultan Mahmud Türbesi (çap 25,5 m, 1304-1316) Edirne'deki Selimiye Camii (çap 31 m, 1569-1575), Roma'daki San Pietro Kilisesi (çap 45 m, 1558-1590), Hindistan'da Bırapur'daki Mahmud Adil Şah Türbesi (çap 38 m, 1626-1656), Londra'daki Saint Paul Katedrali (çap 31 m, 1675-1710) bulunmaktadır. Çağdaş örnekler arasında ise Almanya'da Breslau'daki Yüzyıl Salonu (çap 65 m, 1910-1912), ABD'de Louisiana'da Baton Rouge'daki Union Tank Bakım Onarım İşliği (çap 117 m, 1957), Roma'daki Büyük Spor Sarayı (çap 100 m, 1958-1960) sayılabilir.

başladı. 5. yy'da çok yaygın olan uzunlamasına akslı bazilikaların yanı sıra, merkezi planlı yapılar da bulunmaktaydı. Özellikle Yunan haçı planlı martiryonlarda kare biçimindeki merkezi ana mekânın üzerinin kubbeyle örtülmesi Yakın Doğu'dan, büyük olasılıkla İran'dan kaynaklanan etkilere bağlanır.

Ana yapı

6. yy'da dikdörtgen planlı, ahşap çatılı bazilikalarla kare planlı kubbeli yapıların bir bileşimi geliştirilmiştir. Ayasofya kubbeli bazilika denilen bu yeni türün en önemli örneğidir. Yapının batı ucunda —şimdi yıkılmış olan— bir avlu, sonra dış ve iç narteksier yer alır. Ana yapı, genelde bazilikalarda olduğu gibi, sütunlarla ayrılmış bir orta ve iki yan nefden oluşmaktadır. Dikdörtgen biçimindeki orta nef, bir büyük kubbe ve iki ucta birer yarım kubbeyle örtülmüştür. Yan nefler orta nefe oranla oldukça dardır. Bu özellik de, yapının en önemli ögesini oluşturan kubbenin etkisini güçlendirmektedir.

Ayasofya'nın, çapı yaklaşık 32 m, yerden yüksekliği de 58 m olan kubbesi, zaman içinde çeşitli onarımlar görererek oldukça değişmiştir. Örneğin Miletoslu İsidoros'un yeğeni olan Genç İsidoros bir depremde zarar gören kubbeyi 558'de onarıktan fazla basık oluşunun teknik açıdan getirdiği sakıncayı gidermek için yüksekliğini 6 m kadar artırmıştı. Değişiklikler sonucunda kubbenin biçimi bugün tam bir daire olmaktan çıkmıştır; çapı değişik yönlerde ölçüldüğünde 1 m'yi aşan farklılıklar gösterir. Kubbe dört büyük kemere pandantiflerle oturur. Bu kemeler, kalınlıkları 11 m'yi bulan dört tane görkemli ayak tarafından taşınır. Ayaklar orta nefle yan nefleri ayıran sütun sıraları arasında yer alır. Kubbe kaburgaları arasındaki —dördü sağır— 40 penceredengirenışık kubbeyi aydınlatarak aşağı, orta mekâna doğru süzülür, ama yan neflere çok az ulaşır. İyice karanlıkta kalan aydınlık orta nef arasındaki karşıtlık bir yandan yapının iç görünümüne gizemli bir hava kazandırırken, bir yandan da ağırlığı gözle algılanmayan kubbenin boşlukta yüzer gibi bir duygu yaratmasına neden olur.

Yarım kubbeler

Ayasofya'nın iki yarım kubbesi doğu ve batı uçlarda yer alır. Böylece teknik bakımından ana kubbe desteklendiği gibi, kuzey ve güney yanalarda yarım kubbelerin bulunmayışı orta mekânın doğu-batı yönünde uzamasına yol açarak kilise yapılarında işlevsel bir gereklilik olan uzunlamasına planın oluşmasını sağlar.

Ayasofya, hepsi de temel stereometrik biçimlerden oluşan yarım ve çeyrek kubbeleri, payandaları ve çatılarının, görkemli bir ana kubbe çevresinde bütünleştiği kültürel etkinin ağır bastığı bir yapıdır. Strüktürünün içerdiği teknik zorlamalara, zamanın ve doğanın etkilerinin de eklenmesiyle pek çok zorunlu değişiklik geçirmiştir. Yine de temel mimari özelliklerini büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmıştır. Ayasofya'nın hem Batı, hem de Osmanlı-Türk mimarlığını önemli ölçüde etkilemesine ve dünya mimarlığının en özgün ve önemli yapılarından biri olarak kabul edilmesine yol açan da bu özellikleridir.

• YAPITLAR: *Ayasofya*, 532-537.

ANTİGONOS I (İÖ 382-301)

Makedonyalı komutan. Büyük İskender'in ölümü üzerine parçalanan imparatorluğu birleştirmiştir.

Makedonya'da doğdu. Gençliği üzerine yeterli bilgi yoktur. İÖ 334'te Büyük İskender'le birlikte Anadolu Seferi'ne katıldı. Bu seferde gösterdiği başarı nedeniyle İÖ 333'te Büyük İskender ona Frigya satraplığını verdi. İskender'in İÖ 323'te ölümü üzerine Frigya'da tek başına denetim sağladı. Frigya'yı Persler'e karşı savunurken tek gözünü kaybetti. Bu olay üzerine "Monophthalmus" (tek gözlü) lakabıyla anılır oldu.

İskender'in ölümü üzerine komutanları arasında mücadele başladı. Antigonos, bölgesinin sınırlarını genişleterek Asya satrabı olan Perdikkas'dan Pamp'hylia (Antalya) ve Likya (Fethiye-Antalya arası) yörelerini aldı. İÖ 322'de İskender'in imparatorluğu, komutanlarının yönettiği satraplıklar biçiminde bölünmüştü. Bunların en güçlülere Anadolu'da Antigonos'un, Asya'da Perdikkas'ın, Makedonya'da Antipater'in, Mısır'da Ptolemaios'un ve Trakya'da Lysimakhos'un satraplıklarıydı. Antigonos, Perdikkas karşısında Antipater, Krateros, Ptolemaios ve Lysimakhos'la ittifak kurdu. Perdikkas'ın öldürülmesi üzerine Antipater, Perdikkas'ın bölgesinin yönetimini de üzerine aldı. Triparadeisos'da yapılan toplantıda Antigonos'a Asya'daki ordunun komutası verildi. İÖ 320'de Perdikkas'ın kardeşi Alkestas'ın ve Kapadokya satrabı Evmenes'in üzerine birçok sefer düzenlendi. Antipater'in İÖ 319'da ölümü üzerine Antigonos İskender'in imparatorluğunu yönetimi altında birleştirmek için harekete geçti. İÖ 318'de Suriye'de önemli bir güç oluşturmuş olan Evmenes'i, Babil satrabı Selevkos ve Media satrabı Peithon'un yardımıyla yendi ve rakiplerinden kurtulmak amacıyla Evmenes ve Peithon'u öldürttü. Selevkos ise Ptolemaios'un yanına kaçtı. Antigonos, Ege Denizi'nden İndus Vadisi'ne dek uzanan toprakları denetimi altına almış oldu. İÖ 315'te Ptolemaios, Lysimakhos, Kassander ve Selevkos, Antigonos'a karşı bir ittifak oluşturdular ve İÖ 311'e değin süren Dört Yıl Savaşı başladı. Antigonos, savaşın büyük ölçüde gücünü koruyarak ama Babil ve Doğu satraplıklarını kaybetmiş durumda çıktı. Aynı yıl kısa süren bir barış antlaşması yapıldı. Antigonos, İÖ 310'da Babil'e bir sefer düzenledi ama başarılı olamadı ve İÖ 309'da geri çekildi.

Ptolemaios'un Kıbrıs'ı denetimi altına alması, Kilikya'yı ele geçirmesi ve Yunanistan ve Atina'yı Antigonos'a karşı kışkırtması üzerine Antigonos da karşı saldırıya geçti. Oğlu I. Demetrios, Salamis'te Ptolemaios'un donanmasını yenerken, Antigonos'da Kıbrıs'ı geri aldı. Antigonos ve Demetrios krallıklarını ilan ettiler, ancak Ptolemaios üzerinde denetim kuramadılar. Antigonos İÖ 306'da Mısır dışında İskender'in imparatorluğunu yönetimi altında birleştirmeyi başardı. İÖ 301 yazında Ptolemaios ve Lysimakhos saldırıya geçtiler. Antigonos, Ipsos Sava-

ş'ında (Şuhut yöresi) seksen yaşındayken öldü. Çok iyi bir stratejist olan Antigonos, İpsos Savaşı dışında hiç bir savaşta yenilmemişti.

• BAKINIZ: SELEVKOS I.

ANTIÖKHOS

(İÖ 124-68)

Eski Yunanlı bilge. Akademiacı görüşü kuşkuculuktan kurtararak uzlaşmacı bir yol izlemiştir.

Filistin'de Arkalan'da doğdu, ölüm yeri bilinmiyor. Gençlik dönemi, ailesi, öğrenimi konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Kimi kaynaklara göre, İÖ 87'de arkadaşı Lucullus ile İskenderiye'ye gitmiş, orada felsefe okutmuş; İÖ 79'da Atina'ya geçmiş, bir süre Cicero'nun öğretmeni olmuştur. Başka bir söylentiye göre, yine arkadaşı Lucullus'la Suriye'ye giderek Tigranocolte Savaşı'na katılmıştır.

Antiokhos felsefeye, kendinden önce gelen bilgelerin düşüncelerini, özellikle Aristoteles'in görüşlerinden kaynaklanan Akademiacı anlayışı yorumlayarak girdi. Bu nedenle görüşlerine yenilikten çok yoruma dayalı bir seçicilik, uzlaştırma egemendir. Gerçeğin kavranmasında, duyu verilerinden kuşulanmayı ilke edinen kuşkuculuğa karşı uzlaştırıcı bir yol tuttu. Bu yol, Akademiacılık ile kuşkuculuğun uzlaşma olanağı bulunan yanlarını ortaya çıkarma, aradaki gerginliği yumuşatma düşüncesini içeren seçicilik, birleştiriciliktir. Antiokhos Akademia'nın yönetimini ele alınca felsefe sorunlarının çözümünde iki çıkışı uzlaştırma yöntemini uyguladı.

Antiokhos'un görüşleri Cicero ve Zeller'in yapıtlarında yer verilen "Sosos" ve "Kanonika" adlı yazılarından öğrenilmektedir. Antiokhos'a göre, felsefenin temel sorunlarından biri olan "olasılık" geçerli değildir. Bu konuda kesin sonuca varabilmek için sağlıklı, güvenilir kanıtların bulunması gerekir. Doğrunun ne olduğunu bilmeden, doğruya benzeyenin bilinmesi düşünülemez; olasılığın sağlıklı, kuşkudan uzak, güvenilir bir yanı yoktur. Felsefenin temeli olan araştırmanın ereği sağlıklı ve güvenilir bilgiyi elde etmektir. Bilginin kaynağı algıdır, duyu verileridir. Duyu verilerinden kuşulanmak, başta sanat olmak üzere, bütün yaratıcı girişimleri geçersiz kılar. Bu nedenle kuşkuculuk, yapıcı değil yıkıcıdır.

Platon ile Aristoteles gibi bilgelerin görüşleri temelde özdeştir; ayrılık sorunları anlatım biçimlerinin değişik oluşundadır. Gerçekte, bu iki bilgenin görüşleriyle Stoa felsefesi özdeştir.

Felsefenin mantık, ahlak, fizik (doğa) gibi üç ana bölümü vardır. Bu bölümlerin kendilerine göre sorunları, sorunları çözümleme yöntemleri vardır. Bu üç bölüm içinde insanı en çok ilgilendiren ahlakur. Ahlakın konusu iyilik, doğruluk, yücelik gibi değerlerdir. İyilik, doğaya ve us ilkelerine uygun yaşamdır. Bu uygun yaşama biçiminde gövde ve gövdenin duyarlılığı da etkilidir.

Mutluluk gövde ile ruh arasında sürekli bir

uyumu gerektirir. Bu nedenle mutluluk bir uyumdur.

Doğada erk ve özdek gibi iki birleştirici, biçimlendirici ilke vardır. Bütün nesnelerin oluşmasında bu iki ilke egemendir. Nesnelerin türlü türlü olmalarına karşılık kurucu özleri erk ile özdektir. Bütün yer kaplayan, somut nesnelerin temelinde, sonsuzca bölünebilir, ilkel özdekle sağlanan bir birlik vardır. Nesneyi biçimlendiren, bir varlık niteliğine kavuşturmuş bu birliktir.

Mantiğin içerdiği kavramların kaynağı da duyu verileridir. Bu veriler, sonradan, us ilkelerine göre düzenlenir, biçimlendirilir. Bu işlemde duyularla sağlanan algıların etkisi açıktır. Antiokhos mantık konusunda, yeni bir yorumdan geçirdiği Aristoteles'in görüşlerine bağlı kaldı.

Evren, yer kaplayan nesnelerin birleşmesinden, bir araya gelmesinden oluşan bir bütündür. Evreni yöneten yüce, yetkin, ölümsüz bir anlayış gücü vardır. Bu anlayış gücü evrende düzeni korur, uyumu sağlar. Buna Tanrı dendiği gibi gereklilik adı da verilebilir. Evreni oluşturan özler kendiliğindedir, yaratılmamış, yoktan varedilmemiştir.

Nesnelerin algılanmasında tek kaynak us değil, duyulardır. Bu nedenle bilginin kaynağı da us değil duyu verileridir.

Antiokhos, kendinden önce gelen bilgilerden etkilendiği gibi kendinden sonra gelenleri de etkilemiştir. Felsefe tarihinde karşılaştırmalı eleştirinin öncüsü sayılması, düşüncelerini eleştiriye dayalı bir ölçüye göre düzenlemesi yüzündendir. Eleştiride duyu verilerini us ilkelerine göre değerlendirirken somut varlıklardan ayrılmaz, kavramla somut nesneyi bir bütünlük içinde ele alır.

• KAYNAKLAR: R. Abbagnano, *Storia della Filosofia*, I, 1968; E. Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, I, 1844-1852.

ANTIÖKHOS III [Büyük]

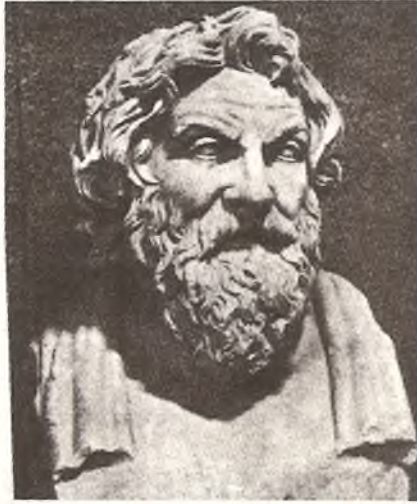
(İÖ 242-187)

Selevkos kralı. Çökmekte olan devleti büyük bir imparatorluk durumuna getirmiştir.

Babil'de doğdu. Susa'da (bugün İran'da) öldü. II. Selevkos'un oğludur. Kardeşi III. Selevkos'un İÖ 223'te bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine kral oldu. İÖ 222'de Media Satrabı Molon başkaldırarak bağımsızlık ilan etti. İÖ 220'de Molon'un ayaklanmasını bastırdı. İÖ 219-216 arasında Dördüncü Suriye Savaşı'nda Akdeniz'in önemli limanlarından Selevkia in Pieria (Suveydiye), Tyre ve Ptoemais'i denetim altına aldı. Lübnan'ı, Filistin'i ve Suriye kıyılarını ele geçirdi. Ama İÖ 217'de Mısır hükümdarı IV. Ptolemaios Filopatos karşısında yenildi ve yapılan antlaşma ile Selevkia in Pieria dışında aldığı bölgeleri geri verdi. Suriye savaşından sonra Anadolu Satrabı Akhaeus'un ayaklanmasını bastırdı. İÖ 212-205 arasında süren Doğu Seferi'nde ülkesinin sınırlarını Parthia'dan Hindistan'a dek genişletti. Doğuda ele geçirdiği

bölgelerde vasal devletlere dayanan bir yapı kurdu. Antiokhos'u İskender'e benzeten Yunanlılar, onu da "Büyük" lakabıyla anmaya başladılar.

İÖ 198'de Mısır'a bir sefer düzenleyerek Güney Suriye'yi işgal etti. "195 Antlaşması" ile bu bölgeyi kendi topraklarına kattı. Bundan sonra Büyük İskender'in imparatorluğunu yeniden kurmak için Avrupa üzerine bir sefer düzenledi ama Mısır'ın bir komplo hazırladığı söylentileri üzerine Antakya'ya döndü. Roma karşısında yenilen Hannibal'i sarayına davet ederek danışmanı yaptı. İÖ 192'de Yunanistan'a savaş açtı. 191'de Güney Tesalya'da İÖ 190'da Manisa'da yenilgiye uğradı. Böylece Romalılar Anadolu'daki Selevkos egemenliğine son verdiler. İÖ 189'daki Apameia Antlaşması ile Antiokhos, Anadolu'daki Roma egemenliğini tanıdı ve donanmasından vazgeçti. Egemenliği Suriye, Mezopotamya ve Batı İran'la sınırlı kaldı. Oğlu Selevkos'u Suriye'de naip olarak bıraktı ve Luristan'a çekildi. İÖ 187'de Susa yakınlarındaki, bir tapınakta öldürüldü.

ANTİSTHENES (İÖ 444-368)

Eski Yunanlı bilge. Sokratesçi Kynikler Okulu'nu kurmuş, yaşamın ereğinin mutluluk olduğu görüşünü savunmuştur.

Atina'da doğdu, bir söylentiye göre gene orada öldü. Anası Trakyalı bir odalık, babası Atina'nın en yoksul kesimlerinden. Yaşamı yoksulluk içinde geçmiştir. Önce çağın ünlü ve etkili sofist Gorgias'ın öğrencisi oldu; Sokrates'le tanıştıktan sonra onun öğrenci ve arkadaş topluluğuna katıldı. Kısa bir süre Atina'ya komşu illerde gezintilere çıktı; o dönemde yaygın olan söylenceleri, kendinden önce gelen bilgelerin düşüncelerini öğrendi. Söylev konusunda, özellikle ilk öğretmeni Gorgias'ın etkisiyle, konuşmalarda dinleyicileri etkileyecek yöntemler, biçimler edinmişti.

Sonra Sokrates'in görüşlerini benimsedi; erdem, mutluluk, bilgelik gibi onun önem verdiği sorunlar üzerinde durdu. Sokrates'in ölümünden sonra Kynosargos Gymnasion'unda bir okul açtı. Orada uzun süre, kendi mutluluk anlayışını açıklayan dersler verdi. Bir söylentiye göre Sokrates'i tanıklıklarıyla ölüme götüren Anytos ile Melitos'u Atina'dan sürdürdü.

Sonraları "Kynikler Okulu" adıyla ün salan bu öğretim kurumunun adının kaynağı tartışmalıdır. Bir yoruma göre *Kynik* sözcüğü bu *Kynosargos* adından türemiştir, başka bir yoruma göre de Yunanca "köpek" anlamına gelen *kyon*dan çıkmıştır. Antisthenes'in düşüncelerini benimseyen, yayan bu felsefe çıkışına böyle yerici bir adın verilmesinin nedeni, bu okula bağlı bilgelerin yeryüzü varlıklarını, gösterişi, duyularla sağlanan sevinci küçümsemeleri, elden geldiğince azla yetinerek toplumun önem verdiği yaşam biçimine karşı çıkmalarıdır. Bu iki ayrı yoruma karşın *kynik* sözcüğünün anlamı kesin bir açıklığa kavuşmamıştır.

Antisthenes felsefeye, Sokrates'in erdem, mutluluk, bilgelik gibi, kişi varlığının temel değerleri sayılan kavramlarının yeni bir yorumu ile girdi. Bu kavramları yaşamla ilgili davranışlar ortamında etkili, yönlendirici değerler olarak gördü. Sokrates'in birer sorun biçiminde incelediği bu değerler Antisthenes'in düşünce evreninde birer eylem, birer erek niteliğine bürünmüştür. Bütün değerlerin kaynağı yaşamdır, bütün değerler yaşamı kolaylaştırma, ona gerçekten yaşamaya değer bir içerik kazandırma aracıdır. Kişinin ereği iyi, mutlu, esenlik içinde yaşamaktır. Bunu sağlayabilecek bütün gereçlerden yararlanmak doğaldır. Yaşam bir eylemdir, bütün düşünce ürünleri bu eylemin akışı içinde etkili yerini almazsa önemi, geçerliği yoktur. Yaşamı ereğine ulaştırmada etkilemeyen bir düşünce ürününün, bir değerın yararı söz konusu değildir.

Sokrates, erdem, bilgelik, mutluluk gibi değerleri bilgi ile bağlantılı kılmış, felsefeye bilgi sorunu üzerinde düşünmekle, bilginin kişiye sağladığı aydınlatıcı, geliştirici yararları girmişti. Antisthenes ise öğretmeninden ayrı bir yol tutarak bilginin yerine erdemi koymuş, erdeme de günlük yaşamın akışı içinde bir yer vermiştir.

Erdem yaşama anlam kazandıran, içerik sağlayan yönlendirici, düzenleyici bir etkidir. Kişinin bütün tutkulardan, geçici isteklerden mutluluğunu önleyici eğilimlerden kurtulmasını sağlayan, onu engelsiz bir istenç özgürlüğüne kavuşturan erdemdir. Erdemle bilgi arasında özden bir bağlantı vardır, ancak bu bilginin kuramsal olması söz konusu değildir. Bilgi erdemin özünü bilmeye, yaşamdaki etkisini, önemini kavramaya yarar. Bilgi bu durumda da kuramsal değil uygulamaya elverişli niteliktedir. Kişiyi mutluluğa ulaştırdığından mutlulukla erdem arasında birbirini gerekli kılan bir bağlantı vardır. Bu bağlantı da bilgi-erdem-mutluluk üçlüsünün özünü oluşturur. Bu üç öge birbirinden ayrı varlıkları gibi düşünülemez; bir bütünlük oluşturan, yaşama anlam kazandıran ilkeler olarak anlaşılmalı gerektir. Bu bütünlüğün kendi kendine yeten, ona içerik kazandıran başlıca ilkesi erdemdir.

Erdemin ereği erdemin ne olduğunu, hangi

yöntemlerle sağlanacağını öğretmektir. Onun da kuramlara değil uygulamaya dayanması, yaşamdan kaynaklanması gerekir. Eğitim, bilgidен (*phronesis*) kaynaklanan, yaşamla bağlantılı olan bir eylemdir. Yaşamda uygulamaya, alıştırmaya dayanmayan bir başarı yoktur. Eğitimin başarıya ulaşması da böyledir.

► Bilginin kaynağı düşünce evreninde yaşayan, Platon'un kendi kuramına göre *idea* olarak adlandırıldığı varlıklar değil, doğrudan doğruya duyulardır. Bize evren, nesneler duyularla verilir. Nitekim "ben şu kendiliğinden insanı, salt insanı değil, doğrudan doğruya insanı görüyorum." Bu insan düşüncemde değil çevremde, yaşadığım ortamda somut olarak vardır. "Ben kendiliğinden atı değil, karşımdaki somut atı, çevremde bulunan atı görüyorum." Soyut insan, soyut at ancak birer kavram olarak vardır, gerçekte yalnız somut insan, somut at vardır. Kişi nesnelerin özünü bilemez, belirleyemez, yalnız duyuların kendisine verdiğini, verildiği biçimde, bilebilir. Bizim "kuram" dediğimiz de nesnelerin özünü dile getirir, oysa biz bu özü bilemediğimizi açıkça bilemeyiz. Bilim bu kavramlar üzerinde çalışır, kavramlar arasında bağlantı kurar, bağlantı arar. Bu çalışma türünün gerçeğe, yaşamla ilgisi yoktur, bu nedenle bilimin de, bilimsel bilginin de yararı söz konusu olamaz. Bilimin değeri yaşama sağladığı yararlar ölçülür. Bir nesneyi tanımlarken kullandığımız kavramların, genellikle, o nesneyle ilgisi yoktur. Nesneyi niteleyen kavramla nesnenin kendisi ayrıdır. "İnsan iyidir" demek yanıltıcı bir yargıdır, doğrusu "insan insandır" demektir. Nesne kendini kendisiyle ortaya koyar, soyutlanmış kavramlara dayanılarak yapılan nitelemelerle değil. Kavramlara dayanılarak verilen yargıların gerçeğe ilgisi yoktur. Yanılmanın kaynağı da budur. Yaşamak için gerekenlerin dışında bilgi edinmeye çalışmak boşuna uğraşmaktır. Böylesi bilgi ve bilim kişi için gereksiz bir yükür; onun düşünme yeteneğini yozlaştırır, onu yaşama uymaktan uzaklaştırır.

► Kavramlara dayanarak yargıda bulunmak, bilmeden çelişkiye düşmektir. Kavram olarak düşünüldüğünde "her sözcük gerçektir, konuşan kimse bir nesne söylüyor, öyleyse bir gerçeği ortaya koyuyor, var olanı söylüyor. İki kişinin birbiriyle çelişkiye düşmesi ise bir konuda ayrı sözcükler söylemekten dolayıdır. Oysa bir nesnenin ancak bir tek özel kavramı bulunabilir. Bir nesnenin birden çok kavramı olamayacağına göre, birbirine karşıt söz söyleyen iki kişi özdeş bir varlıktan söz ediyor demektir. Birbirine karşıt sözcükler söyleyen iki kişi özdeş bir konu üzerinde duruyor olmalı, çünkü bir nesne için iki ayrı kavram bulma olanağı yoktur. Öyleyse birbirine karşıt sözcükler söyleyen, birbiriyle çelişkiye düşen iki kişi özdeş yargıda bulunuyorlar demektir. Bu durumda çelişkinin varlığını ileri sürmekle çelişkiye düşülecektir." Antisthenes, bu çelişkinin olmadığını, bu nedenle bilim konusunda gerçeği söyleyenle söylemeyen çş düzeyde bulunduğunu ileri sürmüştür. Bu görüş bilimin olanaksızlığını sergilemek içindir.

Varlık konusunda kesin, genel geçerliği olan bir tanım, yapma olanağı yoktur. Özellikle "ilk varlık" denen *arkhe* bütün tanımlamaların ötesindedir. Onun ne olduğu, bir bütünlük içinde kavranamaz. İlk varlıklar ise bileşik nesnelerdir. "İlk varlık" dışında

kalan bileşik nesnelerin birer tanımı yapılabilir; ancak bu tanım nesneyi oluşturan öğeleri saymaktan başka bir anlam taşımaz. Öğeleri saymak ise bileşik nesne denen bütünü bölümlere ayırmak, parçalamak demektir. Bir nesneyi anlamak, öğrenmek için parçalara ayırmak bilmek eylemidir. Öyleyse bilmek bölümlere ayırmaktır. Nesnenin bilinmesi onun özüne girmekle bağlantılıdır. Bir nesne ne denli bölümlere ayrılır, son öğelerine dek parçalanırsa özüne o oranda girilir. Nesne de o oranda bilinir. En son öğelere varıldığında bilme eylemi de durur. Öğenin özüne girme olanağı kalkınca öğrenin bilinmesinden de söz edilemez. Öğeler konusunda söylenebilecek tek söz özdeşlik yargısıdır, bu da A-A'dır. B-A değildir biçiminde olabilir. Varlıkları bilmenin, bilginin tek ödevi, kurucu öğelere birer ad bulmaktır. Ad bulmak nesneyi bir sözcükle açıklamaya çalışmaktır. Nesneleri adlandırmada kullanılan sözcüklere "kavram" diyoruz. Yargı eylemi bu adların, bu kavramların yan yana getirilmesinden öte bir anlam taşımaz.

Ahlakın konusu mutluluktur (*eudaimonia*). Mutluluk ise yaşamın ereği, bilginin görevidir. Mutluluk, bütün boş kuruntulardan, gereksiz etkilenmelerden, aşırı tutkılardan, topluma sıkı sıkıya bağlılıktan, çevrenin baskısı altına girmekten kurtulmakla sağlanır. Mutluluğun özünü kıvançlı bir iç dinginliği (*autarikeie*), kendi kendine yeterli, tin özgürlüğü oluşturur. Tin bütün etkilerden, baskılardan uzak kalarak derin bir dinginliğe ulaşırsa mutluluğa kavuşur. Mutluluk toplum için değil, ancak birey için söz konusudur. Bireyin çevresini dolduran çekici, oyalayıcı, eğlendirici, kıvanç ve haz verici bütün nesnelerden, eğilimlerden uzak kalması gerekir. Çevreyle ilgilenmek tin özgürlüğünü ortadan kaldırır. Tin özgürlüğünün ortadan kalkışı, dinginliğin yokoluşu, mutsuzluğun kaynağıdır. Bu nedenle çevreye, etkilere, nesnelere karşı ilgisiz kalma (*adiaphora*) gereklidir. Bir nesneden "haz duymak deli olmaktan kötüdür". Haz, tinin özgürlüğünü ortadan kaidırır, onu belli bir nesnenin tutsağı durumuna getirir. Özellikle doğal haz kaynaklarına karşı eğilim tinin özüne olduğu gibi erdeme, bilgeliğe, ahlak kurallarına da aykırıdır. Güzellik, varlıklılık, ün, gösteriş gibi dışa dönük durumlar birey ahlakı ile bağdaşmaz; tin özgürlüğünün, dolayısıyla mutluluğun gerçekleşmesini önler. Kişiyi ahlaklı kılan erdemdir. Erdemden başka iyi, erdemsizlikten başka kötü olamaz. İyinin ölçütü kişinin mutluluğudur. Birey iyiyi kendi özüne göre kavrar, başkalarının bir ahlak kuralı olarak öngördükleri ölçülere göre değil. Başkasının buyruğu altına girmek, istencini başkasının denetimi altına vermek tin özgürlüğünü de, mutluluğu da ortadan kaldırır. Özgürlükten yoksunluk mutsuzluktur.

Kişi erdemli yaşamakla, mutluluğun özünü kavramakla, tin özgürlüğüne kavuşmakla bilge olur. Bilgelik mutluluktur, başka bir kurala bağlanmayı gerektirmez. Birey bilge olduğundan kendi kendini yönetir, onun bir devlete gereksinmeduyması söz konusu değildir. Bireyleri bilge olan bir yeryüzünde bütün devlet biçimleri mutluluğu engeller. Birey yaşamını, mutluluğa götüren erdem kurallarına göre düzenledikten sonra onu yönetecek daha üstün bir

► Bilgi

Ahlak ve mutluluk

► Kavram

lünmeleri, belli topraklar üzerinde birbirlerinden ayrı yaşamaları, ayrı ayrı yasaları uygulamaları bireyin doğasına aykırıdır. Birey belli bir toprağın değil bütün yeryüzünün yurttaşdır. Tek bir yurt vardır, o da yeryüzüdür. Bu yurdun tek geçerli yasası vardır, o da erdemdir. Gene bu yurdun tek ereği vardır, o da mutluluktur. Bütün bireyler erdemli, mutlulukla gönenmiş olduktan sonra, onların üzerinde buyurucu, özgürlüğü kısıtlayıcı, yasalara dayanan bir yönetici kuruluşun, bir devletin varlığı gereksizdir.

Toplum bireylere birtakım sınırlamalar getirir,

Toplum
ve birey

Mutluluk (Eudaimonia)

İlk Çağ düşüncesinde mutluluğu yaşamın ereği edinen, ancak onun tanımında, birbirinden ayrı görüşler ileri süren iki felsefe çığı vardır: Biri Antisthenes'in , Sokratesçi yaşama anlayışından esinlenerek, yeni yorumlarla geliştirdiği duyu gereksinmelerine belli kısıtlamalar getiren görüşü. İkincisi, Antisthenes'in düşüncelerine bir tepki olarak ortaya çıkan, duyu gereksinmelerine sınır tanımayan, onun çağdaşı Aristippos'un anlayışı.*

Yaşamı mutluluğa ulaşma olarak yorumlayan bu iki görüşten yola çıkan düşünce çığırları, insanı, insan davranışlarını konu edinir. Aristippos'un haz (hedone) kavramıyla dile gelen görüşüne karşılık Antisthenes mutluluk (eudaimonia) sözcüğünü vurgulamıştır. Mutluluk bir davranış biçimi, bir eylem yöntemi değil bir erektir; yaşanan süre içinde ulaşılmasına çalışılan en yüksek doyum aşamasıdır. Bu ereğe varabilmenin belli koşulları, belli ilkeleri vardır. Antisthenes'in bir istenç varlığı olarak anladığı insanın mutluluğu bu istence, us ilkelere aykırı gelen bütün gereksinmelerden, duyulara özgü eğilimlerden, tutkularından, yaşanan evrenle ilgili kıvanışlardan kaçınmayı gerektirir. Aristippos'un anladığı mutluluk ise bunun büsbütün karşıtıdır; yaşanan evrenle, duyularla, gününü gün etmekle bağlantılı eğilimlerin, tutkuların, isteklerin yerine getirilmesini, elden geldiğince sıkıntısız, acısız yaşamayı içerir. Felsefe okullarının sayısınca mutluluk anlayışının bulunduğu, bilgeden bilgeye değişen yorumlarla yeni yeni görüşlerin ortaya çıktığı İlk Çağ'da, yaşanan gerçeklerle düşünülenler arasında bir bağlantının kurulması uzun süre tartışılan bir sorun olmuştur. Buna karşın mutluluğa genel geçerlik taşıyacak kesin bir tanım getirilememiştir.

Mutlulukla ilgili bu iki karşıt görüş, sonraki dönemlerde, Epikuros'u, Stoa Okulu'nu, özellikle Roma Stoası'nı etkilemiş, yeni yorumların ileri sürülmesine yol açmıştır. Epikuros mutluluğu bir içinginliği, olgunluğun en yüksek aşamasına varan bir doymuşluk olarak nitelemiş; Roma Stoası ise yaşamayı istencin denetimi*

bireyleri belli koşullara bağlar, mutluluğa götüren eylemleri önler. Bireylerin toplum koşullarından sıyrılması, doğal olmayan bütün kurumlardan uzaklaşmaları gerekir. Toplum dışına çıkarak tek başına yaşamayı başaran birey özgürdür, erdemlidir, bütün bağlayıcı yaptırımlardan kurtulmuştur. Başkalarının davranışları, eylemleri karşısında ilgisizliğin en belirgin örneği utanma duygusudur. Birey ancak kötü olandan, erdeme aykırı gelenden utanmalıdır. Erdeme aykırı gelmeyen bir eylemden utanmak toplumun yarattığı gereksiz bir baskı sonucudur. Doğada,

altında tutma, bütün eylemlerde, davranışlarda istenç egemenliğini sağlama olarak anlamıştır. Hristiyan dininin ortaya çıkışından sonra mutluluk inancı, İncil'in önerilerine uyarak yaşamaya, evrenle ilgili bütün kıvanışlardan, tatlardan, eğlencelerden, eğilimlerden, isteklerden yüz çevirme, yalnız Tanrı'ya, tanrısal evrene bağlanma olarak açıklanmıştır. Bu mutluluk anlayışını daha sonra İslam dini de olduğu gibi benimsemiştir. Orta Çağ'ın bu dinci, öteevrene yönelik mutluluk anlayışı, Rönesans'ta yaşanan gerçeklerle, evrenle, us ilkeleriyle bağdaştırılmış; yaşananla düşünülen arasında uyum kurulmaya çalışılmıştır. İnsan, bir us varlığı olarak, yaşadığı evreni de, düşündüğü evreni de belli ölçülere göre anlama, açıklama gereğinde kaldığı sürece mutluluk kavramının tanımı değişmiştir.

Rönesans'tan sonra, özellikle Aydınlanma Çağ'ında, Yeni Çağ'da mutluluk, istenç, us gibi yönetici, yönlendirici yetilerin varlık alanına itilmiş; Kant mutlulukla görev arasındaki dengeyi, duyuların ve istencin denetimi dışında kalan eğilimlerin ortamında aramış, soruna bambaşka bir içerik kazandırmıştır. Kant'tan sonra gelen Alman idealistleri mutluluk kavramını, insan varlığının temel ilkelerine göre yorumlayarak, "iyi", "doğru", "güzel" ideleri çerçevesinde görmüştür. Bu yeni görüş, az da olsa, Sokrates*-Platon*-Aristoteles* üçlüsünün geliştirdiği anlayışa bir dönüşü. Mutluluğu, çözüm bekleyen bir felsefe sorunu olarak ele alan rasyonalist-idealist felsefe öğretilerinin dışında önemli bir konu niteliğinde işleyen düşünürlerin sayısı az değildir; her çağ, her çevre kendine göre bir mutluluk anlayışı getirmiştir. Çağımızda ise, mutluluk, bireyle toplum arasındaki karşılıklı varlık ilişkilerinin gerekli bir sonucu diye görülmektedir. Özellikle toplumcu düşünce çığırları, bu soruna, birey değil de toplum açısından, bireyin toplumdaki yeri, durumu bakımından yaklaşma eğilimindedir. Onlara göre bireyin mutluluğu toplumunkinden, toplumun mutluluğu da onu oluşturan bireylerin toplamının mutluluğundan ayrı tutulamaz.*

yaşamın özünde utanma diye bir olay yoktur.

Din gerekli değildir. Bilgenin dinle gelen inançlara bağlanması, özellikle halkın katılan inançlarına uyması erdeme aykırıdır. Dinle ilgili görevler de gereksizdir. Tanrı bireylerin yarattıkları bir sözcüktür; onun adına tapınaklar kurmak, birtakım görevler tanımlamak bilge kişinin işi değildir. Varsa gerçekte bir tek Tanrı vardır; onun da özü, biçimi bilinemez, tanımlanamaz. Doğada yaşayan varlıklar biçiminde düşünülen Tanrılar halkın bağlandığı birtakım geleneklerin ürünüdür, gerçek değildir. Tek olan Tanrı'ya ulaşmanın yolu da erdemdir. Erdemin dışında kalan bütün tanrısal tanımlamalar boştur; geleneklerle oluşmuş gereksiz inançlardır. Tanrı kayrasını kazanmak için çalışmak, Tanrı'ya sığınmak, adaklar sunmak bilge kişinin yaşama anlayışı ile bağdaşmaz. Tanrı ile bireyi gönüldeş kılan yalnız bilgelik olabilir. Bilge Tanrı'ya olan saygısını, geleneklerin etkisinde kalarak adaklarla değil, erdemle gösterir.

Haz kişiyi tutsaklaştırır. Oysa çaba (*ponos*) çalışmayı, direnmeyi, dayanıklı olmayı sağlar, kişiyi özgür kılar, bağımsızlığının bilincine vardırır. Çalışma, direnme yaşama doğrudan doğruya bağlantılı olan, yaşama güç kazandıran, onun süresini düzenleyen koruyucu eylemlerdir. Bunların karşıtı olan süslenme, aşırı eğlence gibi olumsuz işler, yaşamı içerikten yoksun kılar, anlamsızlaştırır.

Antisthenes'in kişiyi doğaya bağlayan geçici eğilimlerden uzaklaştırmayı, yalnız bir erdem, bir mutluluk varlığı olarak görmeyi amaçlayan görüşlerinin kaynağı Sokrates'in insan anlayışı, ahlakla ilgili düşünceleridir. Sokrates'in kullandığı kavramlar Antisthenes'te de felsefenin temel kavramlarıdır; ancak bu kavramlarla ilgili yorumlar değişiktir. Us ilkelere dayanarak insanı açıklamaya, soyut varlıkları yansıtan kavramlarla kişiyi bir örnek bilge diye görmeye, göstermeye çalışan Sokrates'e karşılık Antisthenes yaşama bağlantılı olan somut varlıkları yansıtan kavramlara yönelmiştir. Sokrates'in insan anlayışını tersine çevirerek açıklamaya çalışmıştır. İki bilgede de düşüncenin anakonusu insandır: Sokrates'te düşünen insan, Antisthenes'te eylemde bulunan, yaşayan insan.

Antisthenes, öğretmeni Sokrates'in görüşünü yaşama uygulamak Platon'un evren anlayışına, insan görüşüne, özellikle *idea* dizgesine bütün gücüyle karşı çıkmıştır. Bir bakıma Antisthenes'in varlık anlayışı Platon'un kine bir tepkidir. Onun, daha öğrencilik döneminde bile, Platon'la anlaşamadığını, Platon'un düşünce düzenine, özellikle *idea* adı altında topladığı kavramlara öfkeyle karşı çıktığı bilinmektedir. Antisthenes, bu dönemde, Platon'la anlaşamadığını "Sathon" adlı yazısında, çok ağır bir dille Platon'u yererek, eleştirerek ortaya koymuştu. Kimi felsefe tarihçileri, Antisthenes'i uygarlığın bütün buluşlarına, başarılarına karşı çıkan bir bilge diye gösterirlerse de bu öznel bir yorum olmaktan öteye geçmez. Kuramcı bilimlere ilgi duymaması, bütün düşünce alanlarında yaşamdan kaynaklanan bir ilkeyi geçerli sayması da içinde yaşadığı toplumun düzeni gereğidir. O dönemde, Atina çok değişik yaşama biçimlerinin egemen olduğu bir yerdi. Sokrates'i ölüme götüren usla bağdaşmaz inançlara duyulan aşırı bağlılık, insanları soylu, varlıklı, kul, tutsak, yoksul

diye ayıran yönetim biçimi, varlıkların yoksulları günden güne artan bir baskı ile daha da yoksullaştırmaları, Antisthenes'te varlıkla, emek kullanmadan kazanmakla sağlanan ayrıcalıklı bir yaşamın karşısına çıkma düşüncesini yaratmıştır.

Antisthenes'in düşünceleri, yaşadığı çağda da, daha sonraki dönemlerde de hızla yayılmış, Anadolu, Mezopotamya, Mısır, Roma, Trakya ülkelerinde sayısız yandaş bulmuş, yeni yeni yorumlarla geliştirilmiştir. Ahlak konusunda kurama yer vermemek, bütün felsefe kavramlarını yaşama bağlantılı kılan bir görüşü benimsemek, mutluluğu azla yetinmede aramak en etkili bir düşünce çıkışı olmuştur. Antisthenes'in mutluluk, haz anlayışına karşı ilk büyük tepki çağdaşı Aristippos'tan gelmiştir. Haz kavramına bambaşka bir yorum getiren bu bilge yaşamı elden geldiğince kolaylaştırma, bütün istekleri doyurma, gönül uyarınca dünyanın tadını çıkarma görüşünü savunmuştu. Sinoplu Diogenes ise, yeni bir yoruma gerek duymadan Antisthenes'in düşüncelerini olduğu gibi benimsemiş, yaymış, geliştirmiştir.

Orta Çağ'da, özellikle Hristiyanlık'ın ortaya çıkışında yaşama ilgili değerleri küçümseme, mutluluğu azla yetinmede, duygulara egemen olmada, duyularla ilgili hazları yoketmede bulan dinci inancın kaynağı Antisthenes felsefesidir. Hristiyan insanı için mutluluk Tanrı'ya kavuşmak, "günah"tan kurtulmaktır. Bunları başarabilmek için de başlıca işlem gövdeyle ilgili bütün hazlara yüz çevirmek, tutkuları önlemek, "nefs üzerinde kesin bir egemenlik" sağlamaktır. Hristiyan kurumlarında çok yaygın olan "çile", gösterişten kaçınma, eski giysilere bürünme, evlenmeme gibi toplum düzeniyle bağdaşmayan davranışların biçim değiştirmiş Antisthenesçi bir görüşten kaynaklandığı bellidir.

Doğu ve İslam ülkelerinde dine aşırı bir duyarlılıkla bağlanarak "çile" çekmeyi bir olgunlaşma yöntemi sayan ve dünya varlıklarını küçümseyen, yeren, gövdeyle bağlantılı bütün isteklere, gereksinmeli eğilimlere karşı çıkan tutumun kaynaklarından biri de Antisthenes'in düşünceleridir. Bu düşüncelerin yayılmasında, tutunmasında başlıca etken geleneklerdir. İslam çilecilerinin Antisthenes'in yazılarını okuyarak görüşlerini öğrendikleri ileri sürülemez; ancak İlk Çağ'dan beri din kurumlarında uygulanan dünya varlıklarına karşı olumsuz davranma geleneği yaygındır.

Batı felsefesinde toplumculuğa karşı bireyciliği, topluma karşı bireyi savunma anlayışının da temeli Antisthenes'tir. Orta Çağ Hristiyan felsefesinde yeni bir akım sayılan adcılığın (nominalizm) kurucusu da Antisthenes'tir denebilir. Bilimin başlıca görevinin nesneleri ayırarak adlandırmak olduğunu ileri süren Antisthenes'in bu düşüncesi, Orta Çağ'da Hristiyan felsefesinin anakonularından biri olmuştur. Antisthenes, adcılığı Platon'un *idea* kuramına karşı ortaya atmıştı. Platon'un *idea* kuramına göre kavramlar gerçek varlıklardır; evrende bulunan nesneler bu kavramların (*idealar*) birer yansıması, birer görünüşüdür. Platon-Antisthenes arasında ortaya çıkan görüş ayrılığı yüzyıllar boyu sürmüş, değişik düşünce akımlarının doğmasına olanak sağlamıştır.

Diogenes Laertius'un bildirdiğine göre Antisthenes'in - <http://www.kitapcihanesi.com> - kitap oluşturacak nicelikte-

Orta Çağ'da
etkisi

Sokrates
ve Platon'la
karşılaştırma

dir. Bunların hepsi günümüze kalmamıştır. Yazılarının adlarından, Antisthenes'in çok değişik konular üzerinde çalıştığı, kitap yazdığı anlaşılıyor.

- **KAYNAKLAR:** Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, O. Apelt (çev.), (12. bas.), 1967; T. Gomperz, *Griechische Denker*, 1903; E. Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, 1921.
- **BAKINIZ:** ARİSTİPPUS, DİOGENES [Sinoplu], PLATON, SOKRATES.

ANTOINE, André (1858-1943)

Fransız tiyatro yönetmeni. Naturalist tiyatro anlayışını Avrupa'da yerleştirmeye çalışmıştır.

Limoges'de doğdu. 9 yaşında babasını yitirince ailesiyle birlikte Paris'e geldi. 1876'da Paris Konservatuarı sınavlarına kabul edilmeyince, Havagazı İdaresi'nde memur oldu. Bu arada çeşitli tiyatrolarda figüranlık yapmaya başladı. Tiyatro alanında kendi kendisini yetiştiren Antoine, geleneksel Fransız komedyasını eski ve köhnemiş buluyor, yeni bir tiyatro anlayışı oluşturmayı düşünüyordu. Bu amaçla, 1887'de amatör bir topluluk olan Théâtre Libre'i kurdu. 1891'de, yeni bir binaya taşınan topluluğun yöneticiliğinden ayrıldı. Topluluktaki bazı sanatçılarla birlikte turnelere çıktı. 1894'te İstanbul'a da geldi.

Antoine, 1897'de Menus-Plaisirs'deki eski tiyatrosunun başına geçti ve bu tiyatroya Théâtre Antoine adını verdi. Naturalist (Doğalcı) Fransız yazarlarının yanı sıra, dünya tiyatrosunun Ibsen, Hauptmann, Strindberg gibi belli başlı yazarlarının oyunlarını da sergileyerek büyük yankılar uyandırdı. 1906'da Paris'teki Odéon Tiyatrosu'nun başına getirildi. Gerçeğe uygunluk ilkesini tam anlamıyla uygulayabilmek için çoğunlukla büyük yapımlara girişti. Bu masraflı çalışmalar 1913'te Odéon Tiyatrosu'nun iflas etmesiyle sonuçlandı. 1914'te İstanbul Belediye Başkanı Cemil Paşa'nın (Topuzlu) çağrısıyla, bir konservatuar kurmak üzere yeniden Türkiye'ye geldi. Tiyatro ve Müzik bölümlerinden oluşan *Darülbeyaz-ı Osmanî*'yi (bugünkü Şehir Tiyatroları) kurdu ve yöneticiliğini üstlendi. Kısa sürede yetkin bir eğitim programı hazırladı. Bölüm öğretmenleri ve edebî heyet belirlendi, sınavla okula yetenekli öğrenciler alındı. Tam eğitime geçileceği sırada I. Dünya Savaşı başladı ve Antoine Fransa'ya dönmek zorunda kaldı. Bundan sonra, Almanya'da Freie Bühne, İngiltere'de Independent Theatre, Fransa'da Vieux-Colombier gibi tiyatroların kuruluş çalışmalarına katıldı. 1914'ten sonra ağırlıklı tiyatro eleştirileri yazdı. Film yönetmenliği de yaptı. Tiyatro yaşamı ve deneyimleri ile ilgili anılarını çeşitli kitaplarda topladı. 8 Ekim 1943'te Le Pouligneu'de öldü.

19. yüzyılda Fransız tiyatrosu Romantizm akımının etkisi altındaydı. Hugo, Merimée, Musset, de Vigny gibi yazarlar Romantik Tiyatro'nun başyapıtlarını verirken, Almanya'da Hauptmann, İngiltere'de Ibsen, Fransa'da Zola ile karşılığını buldu. 19. yüzyılın ikinci yarısında, yönetmen kavramı da tiyatronun bağımsız ve vazgeçilmez öğeleri arasına girmişti. Saxe-Meiningen Dükü ile kurumlaşan yönetmenlik anlayışı, Fransa'da Antoine ve Rusya'da Stanislavski'nin bu alandaki teorik ve pratik çalışmalarına ışık tutmuştur. Antoine Théâtre-Libre'i kurduğunda, II. George'un takım oyuncululuğu ilkesini benimsedi. İlk bağımsız yeniliğini sahne düzenlemesi alanında getirerek, oyun kişilerinin jestlerini sahnenin yerleşimine uyarladı. Onun sahnelemeye getirdiği yeniliklerin en önemlisi "kesiksiz görüntü" ilkesidir. Buna göre, seyirci tiyatro salonunda olduğunu unutmali, sahnedeki görüntü ile bütünleşmeliydi. Oyunu tabloları ayırıp, gösteriyi kesintilerle sürdürmenin seyirciyle sahne arasında kurulması istenen dolaysız bağı azaltacağı, büyüğü hafifleteceği düşüncesinden yola çıkıyordu. Oyuncu seyircinin tepkileriyle ilgilenmemeli, rolünü önceden tasarımı olduğu biçimde gerçekleştirmeliydi. Bunun için sahnenin seyirciye dönük yüzü saydam bir duvar gibi düşünülür ve buraya "dördüncü duvar" denildi.

Paris Konservatuarı'ndaki oyunculuk eğitimini yanlış ve yetersiz bulan Antoine, oyuncunun rolünü yaşaması gerektiğini, dokunaklı oyuncululuğun, kalıplaşmış komik jestlerin, seyirciye yüzü dönük oynama zorunluluğunun ortadan kalkması gerektiğini savundu. Oyuncunun kendi kişiliğini rolünün gerisinde tutması, canlandığı kişiliğin ruhsal ve fiziksel yapısına uyarlaması gerektiğini söyledi. Oyunda hareketin önemini vurgulayarak, sözle karşılık vermenin (*replique*) anlatımda en güçlü araç olduğu anlayışına karşı çıktı. Sahne dekoru, giysisi ve aksesuarı tıpatıp yaşamın izdüşümü olmalıydı. Bu konuya eşyanın bütün ayrıntılarıyla kendisi olması ilkesini getirdi. Zola, Hauptmann, Shakespeare, Tolstoy'un oyunlarına getirdiği yorumlarla tiyatro tarihinde önemli yer edindi. Doğalcı tiyatro anlayışının bütün Avrupa'da yaygınlaşmasına yol açan çalışmalarının yanı sıra, geleneksel tiyatronun kalıplarını tersyüz eden kuramsal katkılarının, başta Stanislavski, Muh-sin Ertuğrul, Otto Brahm, Jacques Copeau olmak üzere pek çok önemli tiyatro adamının yetişmesinde önemli payı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mes souvenirs sur le Théâtre-Libre*, 1921, ("Théâtre-Libre Anıları"); *La Vie amoureuse de François-Joseph Talma*, 1924 ("Aktör Talma'nın Aşk Hayatı"); *Mes souvenirs sur le Théâtre-Antoine et sur l'Odéon*, 1928, ("Théâtre-Antoine ve Odéon Anıları").

• **BAKINIZ:** COPEAU, MUHSİN ERTUĞRUL, STANISLAVSKİ, ZOLA.

Ulrich Guleri - Londra, İngiltere.

ANTONELLO DA MESSINA (1430-1479) ▶

İtalyan ressam. Flaman sanatının titiz yağlıboya tekniğinden etkilenmiş, Rönesans'ta Kuzey ve Güney resminin sentezini yapmıştır.

Sicilya'da Messina'da doğdu. Babası Giovanni d'Antonio bir taşçı ustasıydı. Vasari, Messina'nın kırk dokuz yaşında öldüğünü yazar. Bu bilgiye dayanarak 1430 yılında doğduğu kabul edilir. 15. yy ortalarında Napolili ressam Colantonio'nun yanında çıraklık etti. Bu dönemde Napoli'nin sanatsal iklimi Flaman sanatının güçlü etkilerini taşıyordu.

1456'da Messina'da kendi atölyesini kurmuş, bir de çırak tutmuştu. Kayıtlardan, on yıl Messina'da yaşadığı, 1465'ten 1473'e değin Roma'da bulunduğu ve Umbria'lı usta Piero della Francesca'nın resimlerini bu sırada görüp tanıdığı anlaşılmaktadır. 1473-1474 yıllarını yine Messina'da geçirdi ve en ünlü yapıtlarından kimilerini bu dönemde verdi. 1475-1476'da Venedik'te ünlü S. Cassiano Mibrap Resmî'ni yaptı. Dük Galeazzo Maria Sforza, ölen portre ressamı Zanetto Bugatti'nin yerini alması için Antonello'yu Milano'ya çağırdı. Sanatçı kısa bir süre Milano'da kaldı. Sonra Messina'ya döndü. Ölümüne değin yoğun bir biçimde çalıştı. 25 Şubat 1479'da öldü.

Antonello'nun resminin kaynakları ve gelişimiyle ilgili temel sorunlar çeşitli konular çevresinde toplanır. Flaman resminden etkilenmesi, Giovanni Bellini ile ilişkisi nedeniyle Venedik Resim Okulu'nun gelişimine katkıda bulunması, üslubunun Pietro della Francesca ile benzerlik göstermesi, Antonello'nun değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulacak noktalar.

▶ Antonello'nun kişiliği ve yapıtları önceleri, yağlıboya resmin İtalya'da yaygınlaşmasıyla ilgili olarak daha çok teknik ve kuramsal açıdan incelenirdi. Vasari onun adını Flamanlar'a özgü bu teknikle birlikte anar. Antonello'nun en büyük özelliği Rönesans Dönemi'nde Kuzey ve Güney resminin sentezini yapması

olmasıdır. Flaman sanatının titiz tekniğini ve ayrıntı zenginliğini İtalyanlar'ın rahat form anlayışıyla birleştirmiştir.

Sanatçının Kuzey Avrupa'yı görmediği, arşiv bilgileriyle kesinleşmiştir. Bu nedenle onun özellikle ilk dönem yapıtlarında izlenen güçlü Flaman etkilerini açıklamak önemli bir araştırma konusu olmuştur. Sonuçta, Sicilya sanatının bütün özellikleri dikkate alınınca, bu etkilerin yerel kaynaklara dayandığı anlaşılmıştır. Napoli'de Colantonio'nun yanındaki çıraqlığı sırasında atölyede Flaman resimlerini görmüş olmalıdır. Öte yandan ustasının kişiliği de önemli bir etkidir. Colantonio'nun resimleri Burgonya, Provans, İspanyol ve Fransız sanatının özelliklerini yansıtıyordu. Bunlardan Flaman resmine geçiş kolaydır. Antonello'nun bütün bu etkileri en iyi yansıtan resmi *Madonna ve Çocuk İsa*'dır. Öte yandan Antonello, Van Eyck'in doğrudan izleyicisi olan Petrus Christus ile birlikte Milano'da Dük Galeazzo Maria Sforza'nın yanında çalışmıştır. Bu dönemde yaptığı *Çarmıha Geriliş*'in bir Van Eyck modeli üzerine kurulmuş olmasına karşın, tablodaki bazı öğeler, örneğin mekân anlayışı ve kimi figürler Christus'un resmini çağırıştırır. 1465'ten 1473'e değin geçen süre içinde tarihi bilinen tek resmi, 1470'te yaptığı ve daha anıtsal etkiler taşıyan bir Christus prototipi olan *Ecce Homo*'dur. Antonello'nun Franco-Flaman geleneğine dayanan bir başka resmi ise Cefalù'da Fondazione Mandralisca'daki *Erkek Portresi*'dir. Tüm bu resimlerinde, ayrıntı titizliği, çizgi-lerdeki kesinlik dikkati çeken özelliklerdir.

Sanatçının, *Ecce Homo* temasına paralel olarak zengin bir portre dizisi vardır. Mekân içinde silindir ve küre gibi saf biçimlerin bir zaferi olan bu portreler, Antonello'nun, Piero della Francesca'dan çok etkilenmediğini belli eder. Berlin'de Staatliches Museum'daki *Erkek Portresi* ise geri planda bir manzara içeren tek portredir. Manzara, Piero della Francesca'nın değerlendirmeye çalıştığı bir öğedir. Giovanni Bellini ve Antonello da Messina da manzara etüdlerine ve doğanın geometrik ritimler içinde sadeleştirilmesine onun aracılığıyla yönelmişlerdir. Antonello kapalı ve katı ritimlerini, değişken olmayan anıtsal formlarla gerçeğe nesnellik kazandırma yeteneğini Piero della Francesca'ya borçludur. Onun resimleri perspektif içinde bir biçim ve renk sentezidir.

Piero della Francesca etkileri taşıyan, perspektif düzenleme içinde yerleştirilmiş yaşam dolu ve güçlü figürler içeren *San Gregorio Poliptikonu*'nda Antonello, poliptikonların geleneksel simetrik düzenini bozar. Meryem, tam merkezde değildir, hafifçe sola dönmüştür. Oturduğu koltuk ise sağa doğru çekilmiştir. Pano ekseninin perspektifin ekseni ile çakışmaması, merkezdeki ve yan panolardaki figürlerde güçlü bir dönme etkisi yapar. Antonello bu poliptikonda düzenlemesi ve perspektifi kullanım biçimiyle Piero della Francesca'dan ayrılır.

Dresden'de Gemäldegalerie'deki *Aziz Sebastiano*'da ise artık Flaman resminin etkisi görülmez. Bu resimde yeni bir mekân düzeni araştırması vardır. Perspektif ve nesnelerin yerleştiriliş biçimleri, onları tipik bir Rönesans mekânı içine sokar. Ön planda sağdaki bir sütun, bu kompozisyonda ölçü birimi görevi yüklenir. Solda geride yere uzanmış bir insan

◀ **Kuzey ve Güney resmi sentezi**

figürü bu sütuna karşılık vererek perspektifin ölçeğini oluşturur. Aziz ile onu çevreleyen gündelik yaşam arasındaki karşılık çok çarpıcıdır. Aziz 'Sebastiano' nun mutlak bir kesinlik içinde adeta mimari bir heybeti vardır.

Venedik resmine etkisi

Antonello da Messina'nın sanatının ilgi çeken bir başka yönü, Venedik resminin gelişimi içinde, Venedikli ressamların renkçi üsluplarının oluşmasında yardımcı ve belirleyici bir rol oynamasıdır. Venedik resmi Mantegna'nın katı çizgisel mirasını, heykelsi ciddiyetini Antonello'nun etkisiyle büyük ölçüde aşabilmiş, renk ve atmosfer alanında yeni değerler araştırmaya yönelmiştir. Antonello da Messina'nın resimlerindeki geometrik yapı ve fonların perspektifi, biçimleri çevreleyen çizgileri (kontur) yumuşatan bir ışıqla aydınlanır. Bu ışıqla, renklerin de birbirleriyle kaynaşmasını sağlar.

Antonello da Messina'nın Venedik resmine etkisi çift yönlü olmuştur. Ona hem kendi renk anlayışıyla yeni bir tad getirmiş, hem de Piero della Francesca'nın deneyimini aktarmıştır.

- **YAPITILAR** (başlıca): *Salvator Mundi*, 1465, (National Gallery, Londra); *Ecce Homo*, 1470, (Metropolitan Museum, New York); *San Gregorio Poliptikonu*, 1473, (Museo Nazionale, Messina); *Erkek Portresi*, 1474, (Staatliches Museum, Berlin); *Komutan*, 1475, (Louvre, Paris); *San Cassiano mihrap resmi*, 1476-1477, (Venedik); *Madonna ve Çocuk İsa*, (National Gallery, Londra); *Çarmıha Geriliş*, (Sibiu, Romanya); *Erkek Portresi* (Fondazione Mandralisca, Cefalù); *Meryem'e Müjde*, (Alte Pinakothek, Münih); *Erkek Portresi*, (Galleria Borghese, Roma); *Aziz Sebastiano*, (Gemäldegalerie, Dresden).
- **KAYNAKLAR**: G.C. Argan, *Histoire Générale de la Peinture, Renaissance*, III. 1968; S.Bottari, *Antonello da Messina*, 1953; A.Venturi, *Antonello da Messina, L'Arte*, 1923; L. Venturi, *Le origini della pittura Veneziana*, 1907.
- **BAKINIZ**: G. BELLINI, CHRISTUS, PIERO DELLA FRANCESCA, VAN EYCK.

ANTONESCU, Ion

(1882-1946)

Romanyalı general ve devlet adamı. 1940-1944 yılları arasındaki diktatörlüğü sırasında Almanya'yı desteklemiştir.

Pitești kentinde doğdu, Jilava yakınlarında öldü. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Paris ve Londra'da askeri ateşlik yaptı. 1934'te genelkurmay başkanı oldu. 1937'de savunma bakanı olarak hükümette görev aldı. 1938'de Kral II. Carol'un kurduğu monarko-faşist yönetim sırasında bakanlığını korudu; ama birkaç hafta sonra II. Carol ile çelişki içinde olan ülkenin etkin faşist partisi Demir Muhafızlar'ın yandaşı olduğu gerekçesiyle görevinden alındı. II. Carol, 1940'ta Besarabya ve Bukovina bölgelerinin Sovyetler Birliği'ne, Güney Dobruca'nın Bulgaristan'a bırakılmasının doğurduğu hoşnutsuzluk üzerine çekilmek zorunda kaldı. II. Carol'un tahandan ayrılışından iki gün önce başbakan olan Antonescu, kralın çekilişinden sonra kendisini destekleyen askerler ve Demir Muhafızlar'la bir koalisyon hükümeti kurdu ve hemen Alman birliklerini Romanya'ya davet etti. Demir Muhafızlar'ın eylemlerinin ve cinayetlerinin sonucu olarak...

İlk filmler

ulaşması üzerine 1941'de koalisyonu bozarak Demir Muhafızlar'ı hükümetten çıkardı.

Romen hükümeti, 1944'e değin Sovyetler Birliği'ne karşı Almanya'nın sadık bir müttefiki olarak kaldı. Ama Sovyet cephesindeki ağır kayıplar nedeniyle Antonescu, yönetiminin ilk yıllarında bir ölçüde sağladığı halk desteğini yitirdi. 1944'te yapılan darbeyle devrildi. Romen halk mahkemeleri tarafından savaş suçlusu olarak ölüme mahkûm edildi ve 1949'da idam edildi.

ANTONIONI, Michelangelo

(1912)

İtalyan sinema yönetmeni ve senaryo yazarı. Sinemaya Yeni-Gerçekçilik akımı içinde başlamış; modern Avrupa sinemasının en önemli yaratıcı yönetmenlerinden biri olmuştur.

29 Eylül 1912'de Ferrara'da doğdu. Tiyatro ve sinemaya olan ilgisi Bologna Üniversitesi'nde yayın başladı. Daha sonra Ferrara'daki bir gazeteye sinema yazıları yazdı. Bu işi 1930'ların sonuna değin özellikle Hollywood özentisi "beyaz telefon" dönemi İtalyan filmlerinin şiddetle eleştirerek sürdürdü. 1930'da Roma'ya yerleşerek *Cinema* dergisinde film eleştirileri yazmaya başladı. Bunu izleyen yıl, Centro Sperimentale sinema okulunun film yönetim bölümüne öğrenci olarak girdi. Tamamlama fırsatı bulamadığı, akıl hastalarıyla ilgili ilk belgesel denemesi bir yana bırakılırsa, sinemacılık yaşamı 1942'de senaryo yazarı ve yönetmen yardımcısı olarak başladı. Çıraklık döneminde Rossolini, Fulchignoni ve Carné gibi yönetmenlerle çalıştı.

Antonioni'nin 1943'teki ilk yönetmenlik denemesi, *Gente del Po* ("Po İnsanları") laboratuvar aşamasında birtakım şanssızlıklara uğradı. Elde kalan film parçalarından yapılan kurguyla ancak 1947'de gösterime girdi. De Santis'in *Caccia Tragica* ("Hazin

Av") filmindeki yönetmen yardımcılığından sonra Antonioni 1948'de iki kısa film yaptı. Biri kent temizlik işçilerini, ötekiyse kırsal boş inançları konu edinen bu filmlerde daha sonraları birçok ortak çalışma yapacağı müzikçi Giovanni Fusco ile çalıştı. 1949'da bunu izleyen kısa metrajlı film, *L'amorosa menzogna*'da ("Yalancı Aşk") Antonioni'nin bu dönem filmlerinin temel izleği olan skandal basınının sergilenmesi ilk kez gerçekleşir. Yönetmen yardımcısı olarak çalıştığı Fellini'nin *Lo Sceicco Bianco* ("Beyaz Şeyh") adlı filminde de aynı çevre konu edilir. Fellini'den farklı olarak, Antonioni sahte değerlerin ve aldatici görkemin eleştirisini yaparken sanatta bayağılaşmaya duyduğu tepkiyi de dile getirir. Üç kısa-film daha yaptıktan sonra, yönetmen 1950 yılında ilk uzun metrajlı filmini çekme olanağına buldu. *Cronaca di un Amore* ("Bir Aşkın Oyküsü") adlı bu filmle Antonioni, Yeni-Gerçekçilik'le olan bağlarını kopararak kendine özgü sinema anlayışını kurmaya başlar. Zengin bir kadınla yoksul aşğının karıştığı bir cinayeti anlatan filmdeki ucsuz bucaksız sokak görüntüleri, karmaşık kamera hareketleri, çözülmeyen esrar izleği ve âşıklar arasındaki yoğun erotik ilişki, sonradan tipik Antonioni kaygıları arasına girecektir.

Antonioni'nin bir sonraki çalışması *I Vinti*'nin ("Galip") konusu İngiltere, İtalya ve Fransa'daki genç suçlulardır. Yönetmen burada Yeni-Gerçekçilik'in belgencilik anlayışına geri döndü. Sansür engeline takılan bu filmde sonra Antonioni, 1953'te *Amore in Città* ("Kentte Aşk") adlı filmin "Tentato Suicidio" (İntihar Eğilimi) bölümünü çekti. Antonioni'nin süregelen izleklerinden biri olan intihar ilk olarak burada işlenir. Aynı yıl çevirdiği *La Signora senza Camelie* ("Kamelyasız Kadın"), Antonioni'nin sinemanın parıltılı dünyasıyla dış gerçeklik arasındaki karşıtlığı sergilediği bir film. Bu filminin kahramanı başdöndürücü bir üne kavuştuktan sonra giderek ikinci sınıf roller almak zorunda kalan bir satıcı kızdır. Film Antonioni'nin İtalyan skandal gazeteciliğiyle (*paparazzi*) sosyete ilişkilerini, dış mekânlarla (Milano sokakları) daha sağlam bir ilişki içine soktuğu, ustalığını artırdığı bir çalışmadır.

Bunu izleyen *Le Amiche* ("Kadın Dostlar") Antonioni'nin kişiler arasındaki ilişkilerin gerilimini konu edinen ikinci dönem filmlerinin habercisidir. Pavese'nin *Tra donne sole* adlı öyküsünün uyarlamasıdır. Film zengin ve yoksul kadın kişiler arasındaki ilişkileri anlatırken birçok inceliklere başvurur. İntihar, erkek kahramanın zayıflığı gibi temalar ustalıkla işlenir. Kadınlar, kendi konumlarını değerlendirirken sınıfsal önyargılardan kurtulamadıkları gibi kendi aralarındaki gerçek iletişim olanaklarını da kaçırlar. Antonioni, Pavese'nin öyküsünden ayrılarak kadın kahramanlarının bakış açısına ağırlık verir. Ustalıkla kurulmuş bir anlatı dokusundan, Torino kentinin soğuk ve hüzünlü atmosferinden, Fusco'nun müziğinden büyük ölçüde yararlanır. Antonioni ilerki filmlerinde bu ilişki yoğunluğunu eleyecek, ilişkileri önemi-ne göre düzenlemeyi seçecektir. 1957'de yaptığı *Il Grido* ("Çığlık") yapı olarak çok daha az karmaşık bir film. Film, işçi kahramanları ve Po Ovası'nı konu edinmesiyle Yeni-Gerçekçilik'e bir atıf olarak görülebilir. Antonioni burada tek bir erkeğin birden fazla kadınla olan ilişkileri çerçevesindeki

intiharını konu edinir. Etkileyici görüntülerine karşın film biraz da oyuncularının inandırıcılıktan uzak oluşu ile başarısız sayılmıştır.

Antonioni gerçek yeteneğini 1960'da *L'Avventura* ("Serüven") ile başlattığı üçlemeye kanıtladı. Bu filmde, bir kadının çıktığı bir yat gezintisinde kocasıyla giriştiği tartışmadan sonra kıyıya çıkıp kaybolması, kocasının yattaki bir başka kadınla birlikte karısını aramaya kalkışması ve bu süreç içinde ona âşık olması anlatılır. Konusunun basit ve belirsiz oluşu, birçok tartışmalara yol açtı. Kimi eleştirmenlerin tekdüze bulduğu film Cannes Festivali'nde gördüğü ilgi sonucu uluslararası başarı kazandı. Montajla sağlanan ritim, geniş perdenin kullanılışı, inceden inceye düşünülmüş kamera hareketleri *L'Avventura*'yı usta işi bir film yapıyordu. Kişiler dış mekânla olan ilişkileri açısından başarıyla veriliyor, atmosfer başarıyla kuruluyor, çözülmeyen sır gibi dramatik oyunlara başvuruluyordu. Ele alınan, gene kişiler arasındaki ilişkilerde toplum tarafından önerilen örneklerden kaçınmama, bireyin maddeci değerlere boyun eğmesi gibi konulardı.

Üçlemenin ikinci filmi 1961 tarihli *La Notte* ("Gece") oldu. Evlilikleri yürümeyen bir çiftin birlikte ve ayrı ayrı geçirdikleri yirmi dört saati anlatan *La Notte* çıkmazda olan bir evliliğin ve toplumsal çevrenin öyküsüdür. Filmde dramatik çatışma yok gibidir. Filme konu olan çift, ölmekte olan bir arkadaşlarını görmeye gider, bir davete katılır, Milano sokaklarında uzun yürüyüşlere çıkar, sonuçsuz konuşmalar yapar ve gerilimsiz ama mutlak bir kopuşu yaşar. Antonioni, Milano kentini kişi-mekân ilişkisi açısından büyük bir görsel yetkinlikle kullanır. Filmde özellikle Jeanne Moreau'nun her türlü ayrıntıyı değerlendiren oyunu ve Vitti'nin onun karşısı niteliğindeki kısa kompozisyonu dikkati çeker. *La Notte*'de de *L'Avventura*'da olduğu gibi belirsizlik ilkesi benimsenir. Kişiler arasındaki ilişkiler açıklanamaz. Yönetmen bu ilişkilere işaret etmekle yetinir.

1962'de çevrilen *L'Eclisse* ("Güneş Tutulması") öteki iki filmin konu sürekliliğini bütünlmesi açısından üçlemenin son filmi sayıldı. Mekân-kişi ilişkileri bu kez Roma kentinin görünümüne taşınıyor, elli sekiz kareden oluşan kapanış sekansı Antonioni'nin konu edindiği çiftlerin ilişkilerini özeti oluyordu. Konuşma en aza indirgeniyor; filmin ilk ve son yedi dakikası konuşmadan yoksun bırakılıyordu. Dış dünya kısıpıtsız, cansız ve donuk mimari yapılar halinde algılanıp sunuluyordu. Yoğun nesne çekimleri (dolmuş bir küllük, sürekli vızıldayan bir vantilatör) kısıpıtsızlığı başarıyla veriyordu. *L'Eclisse* çözüm olarak seçilmiş bir kötümserliği önerir.

Fiziksel yabancılaşmanın resimsel olarak aktarılışı yönetmenin ilk renkli film denemesi olan *Il Deserto Rosso* ("Kızıl Çöl") ile uç noktasına ulaşır. Filmin konusu, mühendis kocası ile bir sanayi bölgesinde yaşayan, deliliğin eşiğinde bir kadının, başka bir mühendis ile duygusal ilişkiye girmesi ve bu ilişki içinde durumuna açıklık kazandırmasıdır. Filmde griller, beyazlar, soluk kırmızı ve yeşiller kadın kahramanın yabancılaşmasını verirken düş bölümleri ve umut anları parlak renklere boğulmuştur. Antonioni'nin yabancılaşmayı neredeyse estetik bir düzeye indirmesi *Il Deserto Rosso*'ya bir tür resimsel

Üçleme

İkinci dönem filmleri

İtalya dışındaki yapımlar

soyutlama niteliği kazandırmıştır.

Bunu izleyen yıllarda Antonioni İtalya dışında yapımlara yöneldi. 1965'te MGM ile yaptığı sözleşme uyarınca çevirdiği *Blow-Up* ("Cinayeti Gördüm") adlı ikinci renkli filminde, *Kızıl Çöl* ile başlattığı üslup araştırmalarını sürdürdü. Film, başarılı bir moda fotoğrafçısının Londra'nın parklarından birinde iki sevgilinin fotoğraflarını çekmesini, daha sonra stüdyosuna gelen kadın âşığın fotoğrafın negatifini ısrarla ele geçirmek istemesi üzerine kuşkulananak elindeki fotoğrafı büyütmesini ve fotoğrafta gördüğü bir lekeden bir cinayetin söz konusu olduğunu anlayarak kadının izine düşmesini konu edinir. Ancak sonuçta cinayetin, kadının ve giderek filmde olup bitenlerin gerçekliği sorgulanacaktır. Antonioni bu filmde Londra'yı, 1960 sonlarının marihuana, müzik ve modayla dolu "pop" ortamını seçmişti. Gerçeğin niteliği üzerine bir araştırmaya dönüşen film, aynı zamanda bir dönem filmi de oluyordu. Rengi, üslup açısından değerlendirme kaygısı *Blow-Up*'ta da ağır basar. Londra parklarının koyu yeşili ve yönetmenin özellikle "beyaza boyattığı" ağaçlar filmdeki arayış ve esrar izleğinin görsel bütünleyicisidir.

Yönetmenin bundan sonraki filmi 1970'te Kaliforniya'da iki yıllık araştırma ve çekim çalışması sonucunda gerçekleştirilen *Zabriskie Point* ("Zabriskie Noktası") oldu. Bir öğrencinin Los Angeles polisi tarafından vurulmasıyla belgesel tarzda açılan film, Amerika'daki öğrenci olaylarını konu edinirken yönetmenin eklediği bir dizi olay ve düş sahnesiyle de çağdaş kültürler üzerine bir eleştiri olma niteliği kazanıyordu. Bu filmde, Antonioni çağın kültürel değerlerine ve maddeciliğine ilişkin hoşnutsuzluğunu dile getiriyordu.

1973'te Londra'ya dönen yönetmen, orada MGM ile olan üç filmlik anlaşmasının sonuncusu olan *The Passenger/Profession: Reporter*'in (Yolcu) yapımına başladı. Film, İngiltere, İspanya, Almanya ve Afrika'da çekilen sahnelerle tamamlandı. Görünürde uluslararası casusluk, politik karışıklıklar ve bunların belgesel olarak izlenmesini konu edinse de, yönetmenin temel izleği kimlik değiştirme ve *Blow-Up*'ta olduğu gibi gerçeğin aranmasıydı. *Yolcu* görsel açıdan Antonioni sinemasının temel kaygılarını büyük bir yetkinlikle özetliyordu. Geniş mekânlarda kaybolan kişi çekimleri, kişi ve doğal çevre arasındaki ilişkilerin yoğun, araştırıcı kamera hareketleriyle anlatılması olgun bir sinemasal düzeyde başarıyordu.

II. Triumvirlik

Antonioni'nin bundan sonraki filmi Jean Cocteau'nun 1947'de sinemaya da uyarladığı *L'Aigle deux Têtes* adlı oyunun bir uyarlamasıydı. *Le Mystère de Oberwald* ("Oberwald Esrarı") adıyla 1981 New York Film Festivali'nde ilk gösterimi yapılan filmde Antonioni çeşitli teknik olanaklar sağlayan Westcam tipi kameralarla çalıştı.

Yönetmenin son filmi 1983 Cannes Film Festivali'nde gösterilen ve çeşitli tartışmalara yol açan *Identificazione d'une Donne*'dir ("Bir Kadının Kimliği").

Michelangelo Antonioni Avrupa sinemasının II. Dünya Savaşı'ndan bu yana geçirdiği düşünsel ve sanatsal serüveni özetleyen bir sinema sanatçısıdır. Sinemaya, Yeni-Gerçekçilik akımına, özellikle de bu akımın belgesi anlatımına odaklanarak çalışmıştır.

sonraları kendi konularını kabul ettirmiştir. Filmle-
rinde, çağdaş toplumun kişileri arasındaki ilişkilerden
kaynaklanan tedirginlik ve umutsuzluk resimsel bir
yoğunluk, giderek varoluşsal bir anlam kazanmıştır.

- **YAPITLAR:** *Cronaca di un Amore*, 1950, ("Bir Aşkın Öyküsü"); *La Signora Senza Camelie*, 1953, ("Kamelyasız Kadın"); *Le Amiche*, 1955, ("Kadın Dostlar"); *Il Grido*, 1957, ("Çığlık"); *L'Avventura*, 1960, ("Serüven"); *La Notte*, 1961, (Gece); *L'Eclisse*, 1962, ("Güneş Tutulması"); *Il Deserto Rosso*, 1964, ("Kızıl Çöl"); *Blow-Up*, 1967, ("Cinayeti Gördüm"); *Zabriskie Point*, 1970, ("Zabriskie Noktası"); *Chung Kuo-China*, 1973, ("Çin"); *The Passenger/Profession: Reporter*, 1973, (Yolcu); *Le Mystère de Oberwald*, 1981 ("Oberwald Esrarı"); *Identificazione d'une Donne* 1983, ("Bir Kadının Kimliği").
- **KAYNAKLAR:** I. Cameron ve R. Wood, *Antonioni*, 1969; P. Harcourt, *Six European Directors*, 1974; P. Leprohon, *Michelangelo Antonioni*, 1983.

ANTONIUS, Marcus (İÖ 83-30)

Romalı devlet adamı. II. Triumvirlik'in kurucularındandır.

Doğum tarihi kimi kaynaklara göre de İÖ 82 ya da İÖ 81'dir. Babası ve büyükbabası ile aynı adı taşımaaktaydı.

İÖ 57-54 arasında Judaea ve Mısır'da Aulus Gabinius'un gözde süvari komutanlarından biri oldu. Daha sonra Julius Caesar'ın ordusuna katılarak orta ve kuzey Gaul bölgesinin ele geçirilmesi için savaştı. İÖ 51'de senatoya girdi. İÖ 49'da, Caesar ve Pompey arasındaki iç savaşta Caesar'ı destekledi ve Pompey'in İtalya'yı terketmesiyle sonuçlanan savaşa katıldı.

Caesar, İÖ 48-47 yıllarındaki Pharsalus Savaşı'ndan sonra Antonius'a İtalya'nın yöneticiliğini verdi ve onu imparator yardımcılığına getirdi. Ama bir süre sonra yönetiminden hoşnut kalmadığı için görevden uzaklaştırdı. Antonius, konsül seçildiği İÖ 44'e değin başka bir görev almadı. Caesar'ın öldürülmesinden sonra, çeşitli yöntemler kullanarak ülkede denetimi sağladı. İÖ 43'te Caesar'ın yeğeni ve evlatlığı Octavius'un (Augustus) Roma'ya gelerek yönetimi eline almasına değin geçen sürede Antonius, Cicero'nun baş hedefi oldu ve sürekli eleştirilere uğradı.

Antonius, İÖ 43'te Octavius'la Mutina'da yaptığı savaşta yenildi. Savaşı izleyen görüşmeler sonucunda imzalanan antlaşma ile Antonius, Lepidus ve Octavius'tan oluşan II. Triumvirlik ilan edildi (İÖ 43). Triumvirlik'in düşmanı birçok senatörle birlikte Cicero da öldürüldü. İÖ 42'de Caesar'ın katilleri Marcus Brutus ve Cassius, Philippi Savaşı'nda yenilgiye uğratıldı.

Triumvirler, imparatorluğu ikiye böldüler. Antonius, doğu bölgesinin yönetimini aldı. İÖ 41'de Kleopatra ile ittifak kurdu ve İskenderiye'de onunla birlikte yaşamaya başladı. İÖ 40'ta kardeşi Lucius Antonius, Octavius'a başkaldırdı ve Perusia Savaşı'nda Octavius'a yenildi. Bu olay üzerine İtalya'ya giden Antonius, Octavius ile uzlaşma sağladı ve Brindisi Antlaşması'nı imzaladı. Antonius, Octavius'un kız-kardeşi Octavian ile evlendi. Yeniden Mısır'a dönerek

Kleopatra ile ilişkisini de sürdürdü.

Kleopatra, Mısır'ın sınırlarını koruyabilmek için Antonius'a gereksinim duyuyordu. Antonius ise Partlar'a karşı düzenlemek istediği sefer için, Mısır'ın zenginliğinden yararlanmayı düşünüyordu. İÖ 36'da Partlar'ın müttefiki Media Atropatene'ye yaptığı saldırı ağır kayıplarla sonuçlandı. İÖ 34'te Kilikya'ya bir sefer düzenledi. Kilikya ve Arabistan'ın bir bölümü, Mısır topraklarına katıldı. Ermeniler'e karşı kazanılan zaferin kutlama törenlerinde Kleopatra, "Yeni İsis" adıyla tanrılaştırıldı. Antonius'un Kleopatra'dan olan çocuklarına kraliyet unvanları verilerek Doğu Roma toprakları aralarında bölüştürüldü.

İÖ 33'te Roma topraklarını yabancılara vermesi nedeniyle Antonius ve Octavius arasında suçlamalar başladı. İÖ 32'de Triumvirlik yasal olarak sona erdi ve Antonius vatan haini ilan edildi. İÖ 31'de Actium'da yapılan savaşta Mısırlılar, Roma karşısında yenildiler. Octavius, İÖ 30'da Mısır'a hareket etti. Kleopatra, tacını ve asasını Octavius'a göndererek savaştan vazgeçmesini ve oğullarından birinin Mısır tahtında kalmasını kabul etmesini istedi; aksi halde Mısır hazinesini yakmakla tehdit etti. Antonius ise Octavius'a karşı savaş açtı; ama askerleri Octavius'un tarafına geçtiler. Yenileceği kesinleşince önce kendisi, ardından da Kleopatra intihar etti. İskenderiye'ye giren Octavius, Mısır hazinesini ele geçirdi ve Kleopatra'nın Antonius'tan olan oğlu Antonius ile Caesar'dan olan oğlu Caserion'u öldürttü.

• BAKINIZ: AUGUSTUS, BRUTUS, CAESAR, KLEOPATRA.

ANTONOVİÇ, Maksim Aleksiyeviç (1835-1918)

Rus filozof. Özdekçi felsefenin Rusya'da tanınmasına, yayılmasına öncülük etmiştir.

Harkov bölgesinde Belopolye kentinde doğdu. İnançlarına, geleneklerine çok bağlı olan ailesinin isteği üzerine din öğrenimi gördü. St. Petersburg Tanrıbilim Akademisi'ni bitirdi. Almanya ve Fransa'da hızla gelişen özdekçi (maddeci) felsefenin etkisinde kalarak kilise çevresinden ayrıldı. Bir süre gazetecilik, dergi yazarlığı yaptı. *Sovremennik* adlı dergide felsefe konularını içeren yazılar yayımladı. Derginin kapaulması üzerine çalışmalarını kitap olarak yayımladı.

Felsefe ve bilimsel çalışmalarının yanında toplumun üretici kesimini oluşturan köylülerin eğitimleri ve okuma yazma öğrenmeleri konusunda girişimlerde bulundu; yönetimi eleştirdi. Felsefe ile toplumsal eylemcilik arasında köklü bir bağlantının kurulması görüşünü savundu.

Antonoviç felsefe çalışmalarına Hegel-Kant gibi kuramcılarla eleştirmekle başladı. Özdekçi felsefeyle ilgili görüşleri çağdaşı Çernişevski ve Feuerbach'tan kaynaklanır.

Antonoviç'e göre tek gerçek özdektir. Özdeğin dışında, "varlık" adı verilebilecek bir şey yoktur.

düşünülmesi eski spekülatif felsefenin etkisinde kalmaktır. Emek başlıca üretici etkindir. Bu nedenle toplum düzeni ve devlet yönetiminde emekçi halk topluluğuna ağırlık verilmelidir. Rus ulusunun gelişip aydınlatılması, toplumsal kurumların, çağdaş uygarlık anlayışına ve kaynağını emekte bulan yaşam felsefesine göre, yeniden düzenlenmesine bağlıdır.

Eğitimin temeli özdekçi ve deney bilimlerine dayalı bir yaşam görüşü olmalıdır.

Antonoviç, estetik konularında da özdekçi anlayışa dayanarak gelenekçi, kuramcı görüşe karşı çıktı. Özellikle, "sanat sanat içindir" yerine "sanat emekçi toplum içindir" görüşünü savundu.

Antonoviç'in düşünceleri, ölümünden sonra, daha geniş bir alana yayıldı, geliştirildi. Özdekçiliğinin kuramcı bir yanı olduğu da ileri sürüldü.

• YAPITLAR: *Charlz Darwin i Yego Teoriya*, 1896, ("Charles Darwin ve Kuramı").

• BAKINIZ: ÇERNİŞEVSKI.

ANTONOV-OVSEENKO, Vladimir (1883-1939)

Sovyet siyaset adamı. Ekim Devrimi sonrasında Sovyet ordularında komutanlık yapmıştır.

Vladimir Aleksandroviç Antonov-Ovseenko Çernigov'da doğdu. Bir subayın oğludur. 1902'de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne üye oldu. 1904'te Menşevikler'e katıldı. Aynı yıl Petersburg'daki askeri okulu bitirdi. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Petersburg Komitesi'nin askeri örgütlenme temsilcisi oldu. 1905 Devrimi sırasında Polonya ve Sivastopol'da askeri ayaklanmaları örgütledi. Birçok kez tutuklandı ve 1906'da ölüm cezasına çarptırıldı. Daha sonra cezası hafifletilerek, 20 yıllık çalışma kampı mahkûmiyetine çevrildi. Çalışma kampından kaçan Antonov-Ovseenko Finlandiya, Petersburg ve Moskova'da parti çalışmalarını örgütledi.

1910'da Fransa'ya gitti ve orada Troçki ve Menşevikler'le yakın ilişki içine girdi. Bu arada *Golos*, *Naşeslovo* ve *Naçalo* adlı sosyalist dergilere yazılar yazdı. I. Dünya Savaşı'nda ulusal hükümetlerin desteklenmesine karşı çıkan ve ulusal savaşları, hükümetlerin devrilmesine yönelik devrimci iç savaşlara dönüştürmeyi amaçlayan sosyalistlerin düzenlediği Zimmerwald Kongresi'ne katıldı. 1917'de Rusya'ya döndü ve Bolşevik Parti'ye girdi. Aynı yılın Temmuz ayında Kerenski Geçici Hükümeti'ne karşı patlak veren ayaklanmalar sırasında tutuklandı ve Troçki ile birlikte Kresti Hapisanesi'ne gönderildi.

1917 Ekim Devrimi'nde Petrograd Devrimci Savaş Komitesi'nin sekreteri olarak, Kışık Saray'ın ele geçirilmesinde ve Kerenski Hükümeti'nin üyelerinin tutuklanmasında devrimci güçleri yönetti. 26 Ekim'de (8 Kasım) toplanan Tüm Rusya Sovyetleri Kurultayı'nda, devrimci güçlerin temsilcileri Konseyi'ne seçildi.

◀ *Triumvirlik'in sona ermesi*

1917 sonlarından 1918 başlarına kadar Beyaz Ordu'ya karşı Sovyet birliklerine komuta etti. Daha sonra Güney Rusya'daki Sovyet ordularının komutanlığını yaptı. 1919'da Ukrayna cephesindeki ve Petrograd bölgesindeki birlikleri yönetti. 1919-1920 yıllarında Tambov Bölgesi Yürütme Komitesi'nin başkanıydı. Tambov bölgesindeki köylü ayaklanmasını ve Kronştad İsyanı'nı bastırdı. 1922-1924 arasında Devrimci Cumhuriyet Savaş Konseyi Siyasi Yönetimi'nin başkanlığını yürüttü. 1923-1927 arasında Troçkist muhalefetin üyesiydi. 1924'te askeri görevden alınarak dışişlerine atandı. 1928'de Troçki ile 1915'ten beri görüş ayrılıkları olduğunu söyleyerek muhalefetten ayrıldı.

1924'te Çekoslovakya, 1928'de Litvanya ve 1930'da Polonya'daki Sovyet elçiliklerinde görev yaptı. 1936-1937 yıllarında Barselona'da Sovyet başkonsolosu olarak çalıştı. İspanya İç Savaşı sırasında yüksek düzeyde askeri görevlerde bulundu. General Franco'nun iç savaşı kazanmasından sonra, Adalet Komiserliğine atanarak Sovyetler Birliği'ne döndü. Bir süre sonra tutuklandı ve duruşmaya çıkarılmadan kürşuna dizildi. 1956'da 20. Parti Kongresi'nden sonra aklandı.

• **YAPITLAR:** *Stroitelstvo Krasnoy Armii v revoliutsii*, 1923; ("Devrim Süresince Kızıl Ordu'nun İnşası"), *V revoliutsii*, 1957, ("Devrim Boyunca").

• **BAKINIZ:** TROÇKİ.

ANTONSON, Bertil (1921)

İsveçli güreşçi. Serbest ve greko-romende dünya ve Avrupa şampiyonu olmuştur.

1940'larda adını duyurmaya başladı. 1946 ve 1949'da serbest güreş ağır siklette, 1950'de greko-romende Avrupa şampiyonu oldu. 1951 dünya serbest ve 1953 dünya greko-romen şampiyonluklarını kazandı. İki kez katıldığı Olimpiyat Oyunları'nda (1948 ve 1952) ikinci oldu. Asıl mesleği itfaiyecilik olan Bertil Antonson büyük güreş tekniği ile olduğu kadar uzun boyu ve biçimli vücudu ile de tanındı.

ANVILLE, Jean-Baptiste d' (1697-1782)

Fransız coğrafyacı ve haritacı. Özellikle Asya'nın kimi bölgelerine ait haritaları uzun yıllar en güvenilir kaynak sayılmıştır.

Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville, 11 Temmuz 1697'de Paris'te doğdu, 28 Ocak 1782'de aynı kentte öldü. Fransa Kralı XV. Louis'nin coğrafyacılarına atandığında 22 yaşındaydı. Fransa'da doğmuş ve yetişen bir coğrafyacıydı. 1727'de Paris'te doğdu, 28 Ocak 1782'de aynı kentte öldü. Fransa Kralı XV. Louis'nin coğrafyacılarına atandığında 22 yaşındaydı. Fransa'da doğmuş ve yetişen bir coğrafyacıydı. 1727'de Paris'te doğdu, 28 Ocak 1782'de aynı kentte öldü. Fransa Kralı XV. Louis'nin coğrafyacılarına atandığında 22 yaşındaydı. Fransa'da doğmuş ve yetişen bir coğrafyacıydı.

da bu göreve getirilen coğrafyacı olmamıştı. d'Anville'in, misyonerlik göreviyle Çin'de bulunan Cizvit papazlarının araştırmalarına dayanarak çizdiği ve 1727'de *Atlas de la Chine* ("Çin Atlası") adıyla yayımladığı haritalar, Çin'in o tarihe değin yapılmış en doğru haritalarıdır. 1744'te basılan *Analyse Géographique de l'Italie*'de ("İtalya'nın Coğrafi İncelemesi"), kendisinden önce yapılmış haritalardaki birçok yanlışlı düzelteren d'Anville, hem İtalya'ya ilişkin coğrafi bilgiler vermiş, hem de haritayı çizerken nasıl bir yöntem kullandığını açıklamıştır. 1749'da çizdiği Afrika haritası da, 19. yy'da yapılan keşiflere değin kitayı en doğru yansıtan kaynak olma niteliğini korumuştur.

Özenle ve gerçeğe uygun çizilmiş haritalarını o bölgeye ilişkin değerli bilgilerle de zenginleştiren Anville, bu özellikleriyle 18. yy'ın bellibaşlı coğrafya ve harita uzmanlarından biri kabul edilir. Eski Çağ coğrafyasını konu edinen ve en güvenilir kaynaklardan yararlanarak hazırlanmış *Géographie Ancienne* ("Eski Coğrafya") adlı yapıtı ölümünden sonra da birçok dile çevrilerek yeniden basılmıştır. İstanbul üzerine bir incelemesi ve eski İstanbul haritalarındaki yanlışları düzelteren bir çizimi 1770'te Académie des Inscriptions et Belles-Lettres'in tutanakları arasında yayımlanan ve 1834'te bütün yapıtlarının toplu basımı yapılan Anville'in yaklaşık 10.000 harita ve plandan oluşan koleksiyonu bugün Paris'te Bibliothèque Nationale'dedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Atlas de la Chine*, 1727, ("Çin Atlası"), *Analyse géographique de l'Italie*, 1744, ("İtalya'nın Coğrafi İncelemesi"); *Géographie ancienne*, 1769, ("Eski Coğrafya").

ANZAVUR AHMED (? - ?)

Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul Hükümeti yanlısı çeteci. Biga yöresinde başlattığı iki hareket Kuva-yı Milliye güçlerince bastırılmıştır.

Doğum, ölüm tarihleri ve yerleri bilinmemektedir. Çerkes asıllıdır. II. Meşrutiyet'ten önce jandarma subayıydı, Bakırköy jandarma komutanlığında bulundu, daha sonra Konya'ya sürüldü. Binbaşılıktan emekli oldu. Mütareke döneminde İzmit mutasarrıflığına atandı ve İstanbul Hükümeti tarafından kendisine "mirmiranlık" rütbesi verildi.

1919 Kasımı'nda Biga, Gönen, Manyas yöresindeki güç boşluğundan yararlanarak bir çete oluşturdu. Yöre halkının asker ve para toplanması konusunda Kuva-yı Milliye'ye karşı olumsuz bir tutum almalarından yararlanarak güçlendi. Ankara Hükümeti'ne bağlı birliklerin çete savaşı karşısında etkisiz kalması nedeniyle 1920 ortalarına değin etkinliğini sürdürdü. İstanbul Hükümeti'nden ve İngilizler'den destek gördü. İlk ayaklanması 1919 sonunda Çerkes Ethem güçlerinin yardımıyla bastırıldı; ancak kendisi yakalanmadı. Bu tür bir hareketin, özellikle Biga gibi bölgedeki etkisi de kırılamadı.

1920 Şubatı'nda Kuva-yı Milliye'yi güçlerle yerel çeteler arasındaki bir çatışmadan yararlanarak yeniden harekete geçti. Bölgedeki çeteleri toplayıp Ankara Hükümeti'ne karşı geniş bir cephe oluşturmaya çalıştı. 1920 Nisanı'nda Çerkes Ethem komutasındaki Kuva-yı Milliye güçleri Anzavur'a karşı bir cephe saldırısına başladılar. Bozguna uğrayan ve güçleri dağılan Anzavur, 19 Nisan 1920'de Biga'dan bir İngiliz gemisiyle İstanbul'a kaçtı.

• BAKINIZ: ÇERKES ETHEM.

ANZILOTTI, Dionisio (1867-1950)

İtalyan hukukçu. Devletler hukukunda Pozitivist akımın temsilcilerindendir.

Pescia'da doğdu. 1906'da *Rivista di Diritto Internazionale*'nin ("Devletler Hukuku Dergisi") kurucuları arasında yer aldı. 1911-1937 arasında Palermo, Bologna ve Roma üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. 1912'de temel yapıtı olan *Corso di Diritto Internazionale*'yi ("Devletler Hukuku Dersleri") yazdı. 1921'de yargıç olarak atandığı La Haye Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nda 1923-1930 döneminde başkanlık yaptı.

▶ Anzilotti'nin temsil ettiği Pozitivist akım, uluslararası ilişkilerin siyasal yönleri ile ahlaki yönleri arasında bir ayırım yapılması gerektiğini savunur. Devletler hukukunu doğal hukuk ile özdeşleştiren Natüralist okula bir tepki olarak 17. yy'da geliştirilen Pozitivist okula göre, devletler hukuku alanında devletlerin pratikteki uygulamaları ile doğal hukukun öğretileri birbirinden kesin bir çizgi ile ayrılmalıdır. Pozitivist hukukun bu dönemdeki ilk temsilcileri olan İngiliz hukukçu Richard Zouche, Alman hukukçu Samuel Rachel ve Hollandalı hukukçu Cornelius von Bynkershoek devletler hukuku kurallarını uluslararası antlaşmalara ve teamüle dayandırmışlardır. Pozitivist akım, 19. yy sonları ile 20. yy başlarında ortaya çıkan "Doğal-Hukuk Rönesansı" hareketine bir tepki olarak yeniden canlandırılmıştır. Sanayi devriminin yol açtığı gelişmeler sonucunda karmaşık bir nitelik kazanan toplumsal sorunların, ancak varolan hukuk kurallarının ve hukuk kurumlarının etrafı bir çözümlemesiyle giderilebileceği görüşleri ileri sürülmüştür. "Olan" ve "olması gereken" hukuk ayrımı yapılarak, devletler hukukunun, uluslararası uygulamalar temeline dayanan bir yaklaşımla geliştirilebileceği savunulmuştur. Anzilotti, Pozitivizm'in bu dönemdeki temsilcileri arasında yer alır.

▶ Anzilotti, devletler hukukunun dayanağını devlet iradesi ile açıklamaya çalışmış ve Alman pozitivistlerinden Heinrich Triepel'in "bileşik irade" (*Vereinbarung*) kuramını benimsemiştir. Anzilotti'ye göre, pozitif devletler hukuku, devletlerin antlaşmalarda sarıh (açık) ve teamülde zımni (örtülü) olarak beliren ortak iradesinden doğar. Hukuk kurallarının kaynağı iradelerin açıklanmasıdır. Ancak "bileşik irade" bir

ramı, hukuk kurallarının bağlayıcılığını açıklamaya yeterli değildir. Bileşik irade, devletler arasında geçici bir uyuma niteliğinde olduğu için, uluslararası ilişkilerde istikrar sağlayamaz; bir tek devletin iradesini değiştirmesi ortak iradeyi ortadan kaldırmaya yetecektir. Anzilotti'ye göre, özellikle uluslararası hukuk kuralları bağlayıcılık özelliğini ve gücünü, devletlerin aralarında yapmış oldukları antlaşmalara saygı göstermelerini öngören "ahde vefa" (*pacta sunt servanda*) ilkesinden alır.

Anzilotti'nin uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılık gücünü "ahde vefa"ya dayandırması, kimi hukuk yazarlarınca kendisinin iradeci görüşü bıraktığı biçiminde değerlendirilmiştir. Oysa Anzilotti, devletler hukukunun kaynağı olarak "bileşik irade" kuramını kabul etmiş, ama devletler hukukunun bağlayıcılığı konusundaki görüşlerinde "ahde vefa" ilkesini benimsemiştir. Bu bağlamda, Pozitivist akım içinde Jellinek'in savunduğu "kendi kendini sınırlama" (*auto-limitation*) kuramının ve Triepel'in savunduğu "bileşik irade" (*Vereinbarung*) kuramının dışında kalan bir iradeci görüşün temsilcisidir.

Anzilotti, devletler hukuku ile iç hukuk arasındaki ilişkiler konusunda da iradeci görüşün savunuculuğunu yapmış ve iç hukukla devletler hukukunun birbirinden ayrı ve bağımsız hukuk sistemleri olduğunu ileri süren ikici (dualist) bir yaklaşımı benimsemiştir. Anzilotti'ye göre, her iki hukuk sisteminin kaynakları farklıdır. İç hukuk devletin tek tarafı iradesinden doğarken, devletler hukuku devletlerarası bir rızaya, "bileşik irade"ye dayanmaktadır. İç hukuk kurallarına bağlayıcılık gücünü veren, kanun koyucunun buyruklarına uyulması ilkesidir; buna karşılık uluslararası hukuk kuralları "ahde vefa" ilkesi gereğince bağlayıcıdır. Bunun sonucu olarak; iç hukuk kuralları devletler hukukunda kural yaratamayacağı gibi, devletler hukuku kuralları da iç hukukta yürürlüğe girecek kurallar yaratamaz. Devletler hukuku kuralları iç hukuk kurallarının zorlayıcı niteliğine etkide bulanamayacağı için, her iki hukuk sistemi arasında gerçek anlamda bir çatışma olamaz. Bununla birlikte, gerek devletler hukuku gerekse iç hukuk birbirlerinden "auf" (gönderme) ve "iktibas" (aktarma) yoluyla yararlanabilirler.

Anzilotti'nin bu kuramsal görüşlerine karşın, uluslararası uygulamada devletler hukuku kuralları ile iç hukuk kurallarının çatışması durumunda, devletler hukukuna üstünlük tanınması eğilimi benimsenmiştir. Uluslararası Adalet Divanı, kendisine havale edilen uyuşmazlıkları devletler hukukuna göre çözmekle yükümlüdür. Ancak bir devletler hukuku kuralının kendisine aykırı bir ulusal yasayı ortadan kaldırdığı da uygulamada görülmemiştir.

• YAPITLAR: *Corso di Diritto Internazionale*, 1912 ("Devletler Hukuku Dersleri").

• KAYNAKLAR: E. Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, 1975; S. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, 1958.

• BAKINIZ: BYNKERSHOEK, JELLINEK, RACHEL, TRIEPEL, ZOUCHE.

İç hukuk
ve
devletler
hukuku

Pozitivist
okul

"bileşik irade"
ve
"ahde vefa"

APAK, Orhan Şeref (1906-1973)

Türk spor yöneticisi. Futbol Federasyonu'nda seçimle işbaşına gelen tek başkandır.

İstanbul'da doğdu. Süleymaniye kulübünde kısa bir süre futbol oynadı. Genç yaşta sakatlanıp futbolu bıraktı, yöneticiliğe başladı. 1930'da İstanbul Bölgesi Futbol Heyeti Reisi oldu. Görevinin Ankara'ya nakli üzerine futbol yöneticiliğini orada sürdürdü. Ankara Bölgesi Futbol Heyeti reisliğinde bulundu; uzun yıllar Ankara Gençlerbirliği kulübünde genel sekreterlik, genel kaptanlık ve başkanlık yaptı. 1952-1954, 1957-1958, 1965-1970 yılları arasında üç kez Futbol Federasyonu Başkanlığı görevinde bulundu. 1965'te seçimle işbaşına gelen ilk ve tek federasyon başkanı oldu. Türkiye Ligleri onun başkanlığı sırasında gerçekleşti. Genç takımlar ve Genç Milli Takım konusunda da Türk futboluna hizmet verdi. Bir ara Adana Demirspor kulübünde teknik direktörlük yaptı. Ankara'da öldü.

APAYDIN, Orhan (1926)

Türk hukukçu, yazar. Basın ve ceza davalarındaki savunmalarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1948'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1949'da İstanbul Barosu'nda avukatlığa başladı. Avukatlık mesleğinin yanı sıra gazetecilik ve yazarlık da yaptı. 1945-1950 arasında *Yeniden Doğuş* adlı bir fikir ve edebiyat dergisi yayımladı. 1950'den sonra *Milliyet* ve *Dünya* gazetelerinde yazılar yazdı. 27 Mayıs Hareketi'nden sonra devrilen Demokrat Parti iktidarı mensuplarının yargılanmaları için kurulan özel Yassıada Mahkemeleri'nde Adnan Menderes'in avukatlığını yaptı. 1961'de politikaya atıldı. 1961 seçimlerinde Adalet Partisi'nden Aydın milletvekili seçildi. 1962'de Adalet Partisi'nden ayrıldı; 1965'e değin milletvekilliğini sürdürdü. Parlamento çalışmalarında işçi haklarını savunarak Sendikalar Kanunu ile Grev-Lokavt Kanunu'nun hazırlanmasında etkili oldu. 1965'te milletvekilliği sona erdikten sonra Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) hukuk danışmanlığı görevinde bulundu. İş hukuku üzerine yaptığı bilimsel çalışmalar bir kitapta toplandı. 1970 başlarından sonra *Cumhuriyet* gazetesinde yazarlık yaptı. 1975'te Türkiye Yazarlar Sendikası Yönetim Kurulu üyeliğine, 1976'da İstanbul Barosu başkanlığına seçildi. Üç kez üst üste aynı göreve getirildi. 12 Eylül öncesi terör olaylarının kaynaklarını ve odaklarını inceleyen yazılar yazdı. Bu konuda *Kim Öldürüyor, Niçin Öldürüyor?* adlı bir kitabı yayımlandı.

12 Eylül'den sonra tutuklanan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Genel Başkanı

Abdullah Baştürk ve arkadaşlarının savunmasını üstlenen avukatlar arasında yer aldı. 1982'de Barış Derneği kurucuları arasında yer aldığı gerekçesiyle tutuklandı. Türkiye Yazarlar Sendikası Yönetim Kurulu üyeliği yaptığı için de aleyhinde ayrıca dava açıldı.

1982 yılında savunma görevindeki etkinliklerinden ötürü kendisine Uluslararası Hukukçular Birliği'nin Pierre Cot ödülü verildi. Aynı yıl, Paris Vincenne Üniversitesi'nden *honoris causa* hukuk doktoru ünvanı aldı.

• **YAPITLAR:** *Türk-İş'in Politik Yönü*, 1969; *Kim Öldürüyor, Niçin Öldürüyor?*, 1978.

APAYDIN, Talip (1926)

Türk yazar, şair. Köy sorunlarını köy dışından gelmiş aydın gözüyle yansıtmıştır.

Polatlı'ya bağlı Ömerler köyünde doğdu. Yoksul bir çiftçi ailesinin oğludur. Çifteler Köy Enstitüsü'nü, Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü Güzel Sanatlar Bölümü'nü bitirdi. Cıvaz Köy Enstitüsü'nde öğretmenlik etti. Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü'ne girdi. Yüksek Köy Enstitüsü'nü bitirmiş öğretmenlerin askere alınması kararı uyarınca Yedeksubay Okulu'na gönderildi. Dönem sonunda bir grup arkadaşı ile birlikte çavuşa çıkartıldı ve askerliğini çeşitli sürgün alaylarında tamamladı. 1949'da Tokat bölgesi gezici başöğretmenliğine atandı. Bu arada Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirerek 1955'te müzik öğretmenliği yapmaya başladı. Amasya Kız Öğretmen Okulu müdür yardımcılığı yaptığı sırada yazdığı bir oyunla Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı bir yarışmada ödül kazandı. Ancak, ödülü verilmedi. "Yapı" adlı şiirinin yayımlanmasından ötürü Bakanlık emrine alındı. Danıştay kararıyla görevine döndü. Emekli olduktan sonra 1979'da M.E.B. danışmanlığı yaptı. *Toprağa Basınca* ile 1964 Doğan Kardeş Çocuk Romanı Armağanı'nda üçüncülük ödülü, *Yapılar Yapılırken* ve *Otobüs Yarışı* ile TRT 1970 Radyo Oyunları Başarı Armağanı, *Tütün Yorgunu* ile 1976 Madaralı Roman Ödülü'nü kazandı.

Apaydın, ilk şiir ve öykülerini 1945-1946 yıllarında *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımladı. Bunu, *Yücel, Varlık, Edebiyat Dünyası, Fikirler, Yeditepe, Beraber, Yeni Ufuklar, İmece* gibi dergilerde yayımladığı ürünleri izledi. Yapıtlarının büyük bölümünde köy insanının sorunlarını yansıtmaya çalıştı. 1952'de yayımlanan *Bozkırda Günler*, öğrencilik ve öğretmenlik dönemlerinde edindiği izlenimleri derleyen bir gözlem kitabıdır. 1956'da yayımlanan *Susuzluk*, Apaydın'ın tek şiir kitabıdır. Köylülerin toplumsal bir sorun olan su kavgası ile töresel bir sorun olan ve topluluk ahlakını simgeleyen namus kavramını iç içe işlediği *Yarbükü* ikinci romanıdır. 1961'de yayımlanan *Emmioğlu*'nda o dönem ağırlık kazanmaya başlayan köyden kente göç sorununu ele aldı. *Yoz*

Davar romanı, Türk edebiyatında az işlenmiş bir konuyu, köy çobanlarının yaşantısını konu ediniyordu.

Apaydın, çoğu köy enstitülü yazar gibi köyü ve köylüyü, köy dışından gelmiş bir aydının gözünden anlatmış; gözlemciliğe dayanan gerçekçi bir eğilimi, yalın ve iddiasız bir anlatımı benimsemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca) : Roman: *Sarı Traktör*, 1958; *Yarbükkü*, 1959; *Emmioğlu*, 1961; *Ortakçılar*, 1964; *Toprağa Basınca*, 1966; *Yoz Davar*, 1973; *Toz Duman İçinde*, 1974; *Tütün Yorgunu*, 1975; *O Güzel İnsanlar*, 1979; *Vatan Dediler*, 1981; *Kente İndi İdris*, 1981. Şiir: *Susuzluk*, 1956. Öykü: *Ateş Düşünce*, 1967; *Öte Yakadake Cennet*, 1972; *Yolun Kıyısındaki Adam*, 1979; *Duvar Yazarları*, 1981; *Kökten Ankaralı*, 1981; *Yangın*, 1981. Anı: *Bozkırda Günler*, 1952; *Köy Enstitüsü Yılları*, 1979; *Oyun: Bir Yol*, 1966.

APITHY, Suru Migan (1913)

Dahomeyli siyaset adamı. Ülkesinin bağımsızlığını kazanmasında rol oynamış ve devlet başkanlığı yapmıştır.

• Porto Novo'da doğdu. Yerel okullarda öğrenim gördükten sonra Fransa'ya giderek Ecole Libre des Sciences Politiques ve Ecole National d'Organisation Economique et Social'de siyasal bilimler okudu.

1946'da Fransa Kurucu Meclisi'ne Dahomey temsilcisi olarak katıldı. Aynı yıl, Mali'de Demokratik Afrika Birliği kuruluş toplantısında başkan yar-

Köy Romanı

Türk roman ve öyküsüne köy ilk kez 1890'da Nabizade Nâzım'ın **Karabibik* adlı uzun öyküsüyle, 1910'da da Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın **Küçük Paşa* adlı romanıyla girer. Daha sonra Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, Sabahattin Ali*, Sadri Ertem* gibi yazarlar, eserlerinde köylülerle ilgili gözlemlerini dile getirirler. Bütün bu eserlerin ortak yanı, yazarlarının şehir kökenli yazarlar olmasıdır. Köy konusunun değişik bir yaklaşımla ele alınması Mehmet Başaran*, Ali Yüce (şiir); Talip Apaydın*, Fakir Baykurt*, Behzat Ay, Dursun Akçam, Osman Şahin, Yusuf Ziya Bahadın, Ümit Kaftancıoğlu*, Hasan Kıyafet (roman ve öykü); Mahmut Makal*, Ahmet Köklügiller, Adnan Binyazar, Emin Özdemir, Şevket Yücel, Ali Çiçekli (köy notları, anı, gezi, röportaj, eleştiri, deneme, inceleme) gibi Köy Enstitülü yazarlarca gerçekleştirilmiştir. Bu yazarların ürünlerinin edebiyat tarihi bakımından önemi, köy konusunun ilk kez köy kökenli yazarlarca işlenmesidir.

Ekonomide tarımın ağırlık taşıdığı ve kentleşmenin henüz hızlanmadığı 1950-1960 döneminde, yalnız sanatçı çoğunluğunun değil, genel olarak aydınların ilgisi de köye yöneliktir. Mahmut Makal'ın 1950'de yayımlanan *Bizim Köy* adlı köy notlarının, köye yönelik ilginin artmasında büyük payı vardır. 1950'lerde kent ya da kasaba kökenli yazarların da köy romanları ve öyküleri yazmasıyla, köy o dönemin en yaygın konusu olur. Öyle ki, bu dönemde edebiyatta gerçekçilik denince, akla ilk gelen ürünler köy konusunu işleyen yapıtlardır. Köy edebiyatı, köy gerçeklerinin gözler önüne serilmesi gibi bir işlev kazandığı için, yalnız edebiyat dünyasını değil, bütün bir toplumu da etkilemiştir.

Köy Enstitülü yazarların özellikle 1960'a değin süren ilk dönem ürünlerinde, köy konusunun

işleniş benzerlikler gösterir. İlkel yöntemlerle üretim yapan köylü bir yandan doğayla savaşmak, bir yandan da toprak ağasının baskısı altında yaşamak zorundadır. Toprak ağası-yoksul köylü uzlaşmazlığı köy romanının eksenini oluşturur. Bu iki gücün mücadelesinde, köy öğretmeni, ağanın adamları, muhtar, imam, jandarma da öykünün gereklerine göre yardımcı güçler olarak ortaya çıkarlar. Yazar, köylünün içinde bulunduğu durumu, eğitim, sağlık, beslenme gibi temel sorunlarla ilgili acı gerçekleri roman çerçevesinde sergilemeye çalışır.

Köy Enstitülü yazarların yapıtları çeşitli yönlerden eleştirilmiştir; bu eleştirilerin bir bölümü roman sanatıyla, bir bölümü de yazarların köy sorunlarına bakış biçimiyle ilgilidir. Köy romanının kusurlarına dikkati çekenler, bu romanların aynı konuları aynı biçimde işledikleri için kalıplaştığını, köylü tiplerinin klişeleştiğini ileri sürerler. Köye bakış biçimlerine yönelik eleştiriler ise, köyü toplumun bütününden ayrı, bağımsız bir birim gibi gördükleri, toplumsal kalkınmayı köy kalkınmasına indirgedikleri ve sanayileşmenin getirdiği sorunları yeterince değerlendiremedikleri biçiminde özetlenebilir.

1960'larda köy konusunun işleniş biçimi biraz değişir; köylünün durumunu yansıtmakla yetinmek istemeyen kimi yazarlar, köylünün kurtuluşu için çözüm yolları da göstermeye başlarlar. 1970'ler ise Türkiye'de kentleşme olgusunun iyice hissedildiği bir dönemdir. Kimi eleştirmenler köy sorununu işleyen yazarların bu olguyu görmezlikten geldiğini, sanayileşme süreci içinde köy edebiyatının işlevini yitirdiğini ileri sürerler. Günümüzde köy edebiyatına olan ilgi azalmış gibidir. Bununla birlikte, kimi Köy Enstitülü yazarlarla birlikte öteki köy yazarları, yeni bir yaşantıyı, Almanya'daki Türkler'in yaşama mücadelelerini romana getirmektedirler. Almanya'daki Türkler konusu, köy romanının bir uzantısı sayılabilir.

dımcısı seçildi. Ama iki yıl sonra birlikten ayrıldı. 1946-1958 arasında Fransa'ya bağımlı ülkelerin temsilcilerinin katıldığı Union Française Meclisi'nde Dahomey'i temsil etti. 1947-1957 arasında da Fransız Batı Afrika'sı Büyük Konseyi üyeliği yaptı. 1953'te Birleşmiş Milletler'in yedinci ve sekizinci dönem oturumlarına delege olarak katıldı.

1956'da Porto Novo belediye başkanı oldu. 1957'deki meclis seçimlerine Apithy'in başkanlığını yaptığı Milliyetçi Parti, Maga'nın başkanlığını yaptığı Dahomey Demokratik Hareketi ve Ahomadegbe'nin başkanlığını yaptığı Dahomey Demokratik Birliği katıldı. Programları birbirine benzeyen bu partiler bölgesel ve etnik farklılıklar nedeniyle birbirlerinden ayrılıyorlar, ama bağımsızlık konusunda ortak bir görüş benimsiyorlardı. Milliyetçi Parti, meclisteki altmış üyelikten otuz beşini aldı ve Apithy, Dahomey Genel Konseyi başkan yardımcısı oldu.

1959'da Bölge Meclisi seçimlerinde öbür partilerin daha fazla oy almasına karşın, Milliyetçi Parti'nin mecliste en fazla üyeliği elde etmesi şiddetli protestolara yol açtı. Apithy, Dahomey Demokratik Birliği Başkanı Maga'nın hükümet başkanlığını kabul etmek zorunda kaldı ve kendisi başkan yardımcısı oldu. Ama aynı yıl içinde Maga ve Ahomadegbe'nin koalisyon kurması sonucu hükümetten ayrılmak zorunda kaldı.

Dahomey, 1960'ta bağımsızlığını kazandı. Tüm partilerin katılımıyla kurulan ilk koalisyon hükümetinin kısa bir süre sonra dağılması üzerine, 1960'ın sonunda yapılan seçimlerde Maga'nın partisi çoğunluğu elde etti. Maga, devlet başkanı ve başbakan olurken Apithy, başbakan yardımcısı oldu. Aynı zamanda Planlama ve Kalkınma bakanlığını üstlendi. 1961-1963 arasında ekonomik kalkınma ve planlama çabaları başariye ulaşmadı. Beklenenin tersine yabancı sermayenin etkisi arttı, enflasyon ve işsizlik büyük boyutlara ulaştı. 1963'te, Albay Soglo bir askeri darbe yaparak üç partinin başkanlarının da katıldığı bir geçici hükümet kurdu. 1964 seçimlerinden önce geçici hükümette yer alan siyasi önderlerden bir bölümü Dahomey Demokratik Partisi'ni kurdu. 1964'te kabul edilen anayasadan sonra yapılan seçimlerde Apithy devlet başkanı, Ahomadegbe ise başbakan oldu. Ekonomik sorunlara çözüm bulunamaması ve siyasal görüş ayrılıkları nedeniyle 1965'te Soglo ikinci bir darbe yaptı. Apithy, ülkeyi terkederek 1970'e değin Fransa'da sürgünde kaldı. Soglo'nun askeri yönetimi, 1967'de Yarbay Alley tarafından devrildi ve iktidar genç subayların eline geçti. 1970'de başkanlık seçimleri yapılacağı ilan edildi. Apithy, Maga ve Ahomadegbe'nin aday olduğu seçimlerden bir sonuç alınmayacağı anlaşılınca bir başkanlık konseyi oluşturuldu. Üç önder bu konsey içinde yer alarak ülkeyi birlikte yönetecekler ve sırayla ikişer yıl devlet başkanlığı yapacaklardı. 1972'de yeni bir darbeye başkanlık konseyi devrildi. Apithy bundan sonra siyasi bir görev almadı.

APOLLINAIRE, Guillaume (1880-1918)

Polonya asıllı Fransız şair. Rheinland ve Orta Çağ efsanelerini anlatarak yazıya başlamış; şiirde Sembolizm'in temel ilkelerinden yola çıkarak Modernizm, Kübizm, Dadaizm akımlarının öncüsü olmuştur.

26 Ağustos 1880'de Roma'da, Polonyalı Angelica de Kostrowitsky'nin evlilik dışı çocuğu olarak doğdu. 9 Kasım 1918'de Paris'te öldü. Babasının kim olduğu yaşamının sonuna kadar Apollinaire'in saklamaktan gizli bir haz duyduğu bir sır olarak kaldı. Bazı yaşam öykücülerine göre babası bir İtalyan subayı, diğerlerine göre Aiglon adında bir Fransızdı. İkinci iddiaya göre Apollinaire, Napolyon'un büyük torunu oluyordu. Yakın arkadaşı Picasso zaman zaman Apollinaire'in babasının yüksek rütbeli bir kilise görevlisi olduğunu ima etmiştir. Apollinaire ise bu imaları ne yalanladı, ne de doğruladı. Angelica de Kostrowitsky'nin yazdırdığı biçimiyle nüfusta kayıtlı adı Wilhelm Apollinaris de Kostrowitsky'dir.

Monaco'da Saint Charles Lisesi'nde okudu. 1898'de Paris'e gitti, *Revue Blanche* ve *Plume* adlı dergilerde ilk şiirlerini yayımladı. Şairliğinin yanı sıra sanat eleştirmenliğini de sürdürdü.

1902 kışında *Closerie des Lilas* adlı bir kahvede Moréas, Jarry, Salmon'un başı çektiği bir grup yazar ve sanatçı Verlaine'in ölümünden sonra Fransız şiirinin alacağı yönü belirlemeye çalışıyordu. Aynı yıl onlara Apollinaire de katıldı. Nereli olduğunu, nereden geldiğini açıklamaktan kaçınan bu yeni şairin tuhaf bir annesi olduğu, onunla oturduğu, biliniyor, başkaca bir şey bilinmiyordu. Sonradan Marcel Aymé adında bir Fransız edebiyatçısı uzun araştırmalar sonucunda Apollinaire'in annesinin İtalyan kökenli olduğunu ve ailesinin Ruslar'a karşı

ayaklanma sırasında Sibirya'ya sürülmekten kurtulmak için Vatikan yardımıyla İtalya'ya iltica ettiğini saptadı. Apollinaire'in annesi Angelica Alexandrine Kostrowitsky emekli bir subay olan Francesco Flugi d'Aspermont ile ortadan kayboldu. 1880'de Roma'ya döndüğünde birinci oğlu Apollinaire, iki yıl sonra da ikinci oğlu Alberto doğdu. İki oğlunu da kendi adıyla nüfusa kaydettiren Angelica, bu İtalyan subaydan ayrıldıktan sonra Avrupa'nın değişik şehirlerinde çeşitli isimler ve kişilikler altında maceracı yaşamını sürdürdü. Falcılar, büyücüler, keşiflere olan merakı nereye gitse beraberinde taşıdığı Apollinaire üzerinde silinemeyecek ve sonradan şiirlerinde belirecek izler bırakmıştır. Bu etkiler onun Orta Çağ üslubunda ve Chrétien de Troyes etkisinde yazdığı ilk romanında,

L'Enchanteur pourissant da (Çürüyen Büyücü) görülür. Bu yapıtı, sihirbaz Merlin ve Viviane adlı bir peri arasındaki söyleşiyi konu alır. Bir yıl sonra, 1910'da gerçeküstücü ve fantastik öykülerini topladığı *L'Hérésie et Cie* de aynı etkilerin bir bileşimidir.

1901 yılında, Paris'te annesiyle birlikte oturur ve edebiyat çevrelerine girmenin sıkıntılarını yaşarken, zengin bir Alman iş adamının dul kızından kendileriyle Almanya'ya gelmesi ve genç torununa ders vermesi için bir teklif aldı. Kuzey'de bu aileyle geçirdiği bir yıl Almanya'ya şair olma hevesiyle gelen genç bir delikanlıyı, şair Guillaume Apollinaire'e dönüştürecek malzemeyi sağladı. Günlük, genel ve olağan olanı, mistik, kişisel ve olağandışı bir niteliğe büründürmenin çıraklığını burada geliştirdi. Bir yıl

Almanya'da bir yıl

I. Dünya Savaşı'nda Fransız Şiiri

Fransız edebiyatında Güzel Çağ (La Belle Époque) diye anılan dönem (1900-1920) bir yönüyle Kübizm, Gerçeküstçülük, Dadaizm gibi öncü akımları yaratırken, diğer yönüyle aydın düşmanı, milliyetçi ve özellikle 1914'ten sonra saldırgan eğilimleri de içermiştir. Bu eğilimleri açıkça dile getiren yazarlar kilise ve orduya olan inançlarını yinelerken, savaşla yeniden doğmanın retoriklerini yapıyorlardı. Bu temakerın en tipik ve etkili temsilcisi Maurice Barrès'di.* Fransa'nın geçmişteki savaşkan ve Katolik görkemini yeniden yaratmaya çalışanlar arasında Ernest Psichari (Renan'ın torunu) ve Charles Péguy sayılabilir. 1905 yılından sonra Dreyfus davasından dönen ve Dreyfscü arkadaşlarından da uzaklaşan Charles Péguy, 1914'te kendini Action Française'in içinde bulmuştur.

1910'lardaki milliyetçi dinamizm karşısında barışçıl ve insanca bir dünyanın yeniden yaratılabileceğini savunan yazarların sesi çok cılız kalmıştı. Sanatın yüceltici gücüne inancı anlatan Romain Rolland'ın* Jean Christophe (1906-1912) adlı romanı, Martin du Gard'ın* akılcılığı savunan Jean Barois'ı (1913), Georges Sorel'in* bireyi ve demokratik yöntemleri küçümseyen ve salt kuvveti öven *Refluxions sur la violence*'ine (1908) kıyasla okuyucu bulamıyordu.

Kahramanlık kültürünü yaratıcısı olan Barrès ve Sorel gibi yazarlar, I. Dünya Savaşı'nın başlangıç günlerinde neredeyse Romain Rolland kadar savaş düşmanı bir yazarı bile savaşın cazibesini tanıyacak hale getirmişlerdi. Fakat Romain Rolland'ın Avrupa'nın uygarlığını tehdit eden bir afet karşısında olduğunu görmesi ve buna karşı çıkması uzun sürmedi. Martin du Gard da Fransızların uygarlığı barbarlığa karşı savunmak için savaştıklarına ilişkin

propogandaya kanmadığını her fırsatta gösterdi. Savaş heyecanı öylesine yayıldı ki 1912'de her türlü fanatizme karşı *Les Dieux ont soif* (Tanrılar Susamışlardı) yazan Anatole France* 70 yaşında orduya katılmaya kalktı; 1891'de Alsace ve Lorraine'i kurtarmak için küçük parmağını bile kumlatmayacağını ilan eden Rémy de Gourmont* 1915'de Maurice Barrès'in en heyecanlı destekleyicilerinden oldu. Sonradan faşistlerce faşist estetiğin babası olarak benimsenen İtalyan şairi Marinetti'nin "Fütürist Bildirisi" Fransız sanat çevrelerinde bomba gibi patladı. Bu bildiride Marinetti şöyle diyordu:

"Biz tehlikenin çekiciliğini, enerji ve cesaretin geleceğini yüceltmek istiyoruz.

Şiirimizin temel öğeleri cesaret, küstahlık ve başkaldırı olacaktır. Şimdiye dek edebiyat düşünce ve miskinliği, uyku ve düşü yüceltti; bizim amacımız saldırgan enerjiyi, ateşli uykusuzlukları, dev adımları, büyük hamleleri, yüzde şaklayan tokadı ve yumruğun gücünü yüceltmektir."

Savaş şiirini Barrès'in *L'Echo de Paris* gazetesindeki sütununda yer verdiği genç şairler temsil ettiler. Bu şiirlerin içinde milliyetçi tantanadan sıyrılabilenler Guillaume Apollinaire'inkilerdir. Sassoon, Owen, Rosenberg'in savaş şiirlerinin saldırganlığına karşın Apollinaire'in savaş şiirleri çocuksu bir masumiyetle yazılmıştı. Cephede olduğu 1918 yılında yazdığı şiirlerinde Apollinaire savaş kişiselleştirmiş, savaşta çocuksu bir oyun heyecanı bulmuştur. Kaldı ki Apollinaire bize savaş şiirleriyle değil, Fransız öncü akımlarının temsilcisi olan şiirleriyle kalmıştır. Apollinaire'in, Fransız şiirine asıl katkısı Sembolizm'den Sürrealizm'e geçişin öncülüğünü yapmasındadır.

Kübizm

Apollinaire 1917

sonra yanında çalıştığı aileden izin alarak Prag ve Viyana'ya gitti. Bu gezinin izlenimleri *Le Passant de Prague* (Prague Gezginçisi) adlı öyküde *La Revue Blanche*'de yayımlandı. Gene aynı yıl Apollinaire ilk büyük aşkını yaşadı. Onu Almanya'ya getiren Mme de Milhau'nun kızı Gabrielle'in dadısı ve İngilizce hocası Annie Playden'e âşık oldu. Fakat yoğun duyarlılığı ve kıskançlığı Annie Playden'i ürküttü ve kaçırdı. Bu aşk hikâyesini Apollinaire "La Chanson du Mal-Aimé" (Sevilmeyenin Şarkısı) adlı ünlü şiirinde anlattı.

Fütürizm

1903'de yirmi bir yaşında Paris'e döndüğü zaman Soleil d'Or kahvesindeki toplantılara ve Zola, Mallarmé, Verlaine'den beri süregelen *La Plume* adlı derginin gelenekleştirdiği edebiyat gecelerine katılmaya başladı. İşte tam bu sırada Sembolizm şiirinin bir simgesi haline gelmiş olan *La Revue Blanche* dergisi battı. Aralarında Apollinaire'in de bulunduğu genç Fransız şairleri Sembolizm'i aşmak için bunu bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirdiler ve kendi dergileri

rini, *Le Festin d'Esopo*'u çıkarmaya başladılar. Dergi ancak dokuz sayı çıkabildi, fakat bu dokuz sayı Apollinaire kuşağının şiir anlayışını yansıtmaya yetti. Yeni güzellik anlayışında Sembolistlerin yapmış olduğu gibi, teknoloji ve teknoloji ürünleri göz ardı edilemezdi. Telefon, otomobil, fotoğraf makinesi yaşamın bir parçasıydı artık ve bilimselliğin egemen olacağı bir geleceğin de ilk göstergeleriydi. *Le Festin* işte böyle bir bilimsel gelecekçilik (Fütürizm) çizgisi izliyordu.

"Closier de Lilas" çevresinde Apollinaire'in şiirine en büyük etkiyi yapan Max Jacob ve Pablo Picasso'dur. 1904'te bu üçlü arasında kurulan yakın dostluk Apollinaire'e yeni ufuklar açtı. Picasso'yu izlemek, onun biçim denemelerini gözlemlemek ve anlamak Apollinaire'i sanat eleştirmenliğine yöneltti. Picasso, Apollinaire'le tanıştığı zaman "Harlequin" ve bunu izleyen "Pembe" dönemlerindeydi. Apollinaire bu iki biçimde de Picasso'nun gerçekleştirmeye çalıştığı nesnelliğin Kübizm'e giden yol olduğunu ilk farkedendenler oldu. Apollinaire'in şiirinde Kübizm'i denemesi, Picasso ve çevresinde toplanmış Utrillo, Matisse, Vlaminck, Derain, Dufy gibi genç ressamların etkisinde başlar. Bu kez toplantı yeri Montmartre'daki "Bateau Lavoir" kahvesidir. Picasso'nun *Les Femelles d'Avignon* adlı resmi çizmesiyle resimde Kübizm başlamıştır. Apollinaire "Les Peintres cubistes" (Kübizt Ressamlar) adlı makalesinde Kübizm'in şiire aktarılış ilkelerini açıklar ve sonradan bunları şiirine uygular:

"Şimdiye dek anlaşıldığı yönüyle, şiirin resme ilişkisine koşut, şiirin müziğe ilişkisini de içeren yepyeni bir sanat alanında ilerliyoruz. Yeni şiir salt resim olacaktır, nasıl müzik salt şiirce.

Picasso nesneyi bir operatörün kadavrayı açtığı gibi inceliyor. Büyük sanatçıların ve büyük şairlerin toplumsal görevi insanın doğayı algılayış biçimlerini her an yenilemektir.

Dördüncü boyut bilimde olduğu gibi sanatta da yerini bulmuştur. Ressamlar eski oranları ve görsel yanılsamaları doğaüstü biçimlerin boyutlarını yansıtabilmek için terk ediyorlar."

Apollinaire'in Kübizm'de bulunduğu, ilk şiirlerinden başlayarak aradığı yeni bir öğeydi: Yer ve zamanın eşanlı ifadesi. Henüz Einstein'ın adı pek duyulmamakla birlikte, gerek şiirde, gerekse resimde gerçekliği yeni ve bilinmeyene göreli bir boyuttan yansıtmaya arayışları başlamıştı. Bütün soyut resmin kökeninde olduğu gibi Kübizm'in kökeninde de Picasso'nun dehasının görsel buluşlarının ve Apollinaire'in özgün gizem anlayışının bulunmasının nedeni burada yatar.

1909 yılında Apollinaire, bu kez Marie Laurencin adlı bir ressama âşık oldu. Bu ilişkinin iniş çıkışları ve Marie Laurencin'in Apollinaire'i terketmesi *Le Poète assassiné*'nin (Öldürülen Şair) esin kaynağıdır.

Apollinaire'in şiirlerinde bir dönüm noktası da Louvre Müzesi'nden iki heykel çaldığı iddiasıyla hapse atılmasıdır. Gerçekte bu iki heykelciği Apollinaire çalmamıştı. Arkadaşı Piérét Louvre Müzesi'nden ne kadar kolay eski eser çalınabileceğini kanıtlamak için bunu yapmış ve heykelcikleri de Apollinaire'e emanet etmişti. 22 Ağustos 1911'de Mona Lisa'nın Louvre'dan çalınmasından sonra yapılan sayım ve

araştırma sonucu heykeller Apollinaire'de bulundu ve mahkemesi sırasında Apollinaire hem Yahudi hem de yabancı olmanın acılarını tattı. Hırsızlığı onun yapmadığı açık olmasına rağmen tutuklandı. Hapisanede geçirdiği süre altı günü geçmedi ama Apollinaire gerek Marie tarafından terkedilişinin, gerek yargılanmasının, gerekse hapisane yaşamının duyurduğu yabancılaşmayı *Le Poete assassiné* (1916) romanında yansıttı. Bu yabancılaşma krizi sonradan Apollinaire'i Fransız vatandaşı olabilmek için savaşa katılmak üzere Fransız ordusuna yazılmaya kadar götürdü. 1917 Martı'nda cephede başından aldığı yarayla hastaneye kaldırıldı. Beklenenin tersine, bir beyin ameliya-

tı sonucu, Ağustos ayında hastaneden çıktı. Bu yıllarda, Paris'te Kübizm artık öncü akım değildi. İçinde André Breton, Philippe Soupault, Louis Aragon, Tristan Tzara'nın da bulunduğu bazı genç şairler ve yazarlar yeni bir akımı, Gerçeküstücülük'ü başlatıyorlardı. Apollinaire'in savaş şiirleri bu yeni akımın öncülerini gene Apollinaire'in çevresinde topladı. Çünkü onun savaş şiirlerinde milliyetçi, şoven ve saldırgan retorikten değişik bir şey vardı: Savaşın her anını kişisel duyarlılığının bir parçası haline getirerek savaşın nesnel ayrıntılarıyla bütünleşmek.

Bu yeni akımın amacı, Freud ve Jung kuramları ışığında bilinçaltını şiire aktarmaktı. Soupault ve

Gerçeküstücülük

MIRABEAU KÖPRÜSÜ

Seine akıyor Mirabeau Köprüsünün altından

Ve şu bizim aşkımız

Olur mu durasın şimdi anımsamadan
Sevincin geldiğini ancak acının ardından

Çalsana saat insene ey gece

Günler geçiyor bense hep aynı yerde

Yüz yüze duralım böyle elin elimde kalsın

Ve aksın dursun

Sonsuz bakışlar dalgalar yorgun argın
Köprüsü altından kollarımızın

Çalsana saat insene ey gece

Günler geçiyor bense hep aynı yerde

Aşklar akıp gidiyor şu akarsu gibi

Akıp gidiyor aşklar

Hayat öyle durgun öyle yavaş ki
Ve umut nasıl zorlu nasıl depdeli

Çalsana saat insene ey gece

Günler geçiyor bense hep aynı yerde

Günler geçiyor günler haftalar yaman

Ve dönmüyor geri

Ne çıkıp giden aşklar ne geçen zaman
Seine akıyor Mirabeau Köprüsünün altından

Çalsana saat insene ey gece

Günler geçiyor bense hep aynı yerde.

(Türkçesi: Cemal Süreya)

MARIZIBILL

Büyük bir caddesinde Kolonya'nın
Bir gider bir gelirdi akşam vakti
Herkese cömert, şirin, cana yakın
Bitince kaldırım gider içerdi
Basık meyhanelerde yorgun argın

Kuru tahtalarda yatmaya razı
Alyanak kumral bir oğlan yüzünden
Bir Yahudi sarmısak kokar ağzı
Çin dönüşü Şanghay kerhanesinden
Çıkarıp getirmişti kızcağızı

Çok görmüşlüğüm var böylelerini
Omuzlarına ağır gelir kader;
Kararsız, rüzgârda yaprak misali
Gözleri kısık lâmbalara benzer
Kalpleri işler kapıları gibi

(Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu
-Necati Cumalı)

Aragon "Surrealist Manifesto" da biçimlendirmeye çalıştıkları yeni düşüncelerin çoğunun Apollinaire'in gizemci-Kübitist bildirilerinde dolaylı ya da dolaysız ifade edildiğini gördüler. *L'Enchanteur pourissant* ve *Onirocritique*'in yazarı uygar insanın yüzleşemediği garip, ilkel, mitik, gizemli güçleri düşsellikle dile getirmişti. Gerçeküstücülerin Apollinaire'i üstat olarak seçmeleri bu nedenle kaçınılmazdı. Nitekim Kübitist şiirin ve şiirde noktalamayı kaldırmanın *Alcloos*'da(1913)ilkörneğini verenApollinaire kendisine inananları düş kırıklığına uğratmadı. *Calligrammes* adlı şiir derlemesi Gerçeküstücülük'ün ilk örneği oldu.

Otuz sekiz yıllık yaşamında bütün yeni akımların öncülüğünü yapan Apollinaire, *Calligrammes*'daki bir şiirinde eskiyi ve toplumu yadsımasının ikilemini her zaman yaşadığını itiraf ettikten kısa bir süre sonra, 1918'de zatürreeden öldü.

► "Konikler"

- **YAPITLAR** (başlıca) Şiir: *L'Enchanteur pourissant*, 1909, ("Cürüyen Büyücü"); *Le Bestiaire*, 1910, ("Gladatör"); *Alcools*, 1913; *Calligrammes*, 1918 **Roman**: *L'Héréditaire et Cie*, 1910, ("Dinsiz ve Cie"); *Le Poète assassiné*, 1916, ("Katledilen Şair"); *La Femme assise*, 1918, ("Oturan Kadın"). **Oyun**: *Les Mamelles de Tiresias*, 1917, ("Tiresias'ın Memeleri"); *Couleur du Temps*, 1920, ("ZamanınRenkleri") **Deneme**: *Les Peintres cubistes*, 1913, ("Kübitist Ressamlar").
- **KAYNAKLAR**: E. Aegerter ve B. Labrecherie, *Guillaume Apollinaire* (1943); A. Billy, *Guillaume Apollinaire* (1947); P. Pia, *Apollinaire par lui-même* (1947); M.-J. Durry, *Alcools*, 3 cilt (1965); F. Steegmüller, *Apollinaire: Poet Among Painters* (1963); M. Davies, *Apollinaire* (1964); C. Mackworth, *Guillaume Apollinaire and the Cubist Life* (1961); M. Adéma ve M. Decardin (der.), *Oeuvres poétiques* (1956).
- **BAKINIZ**: BRETON, PICASSO.

► "Orantılı Kesme"

APOLLONIOS [Pergeli] (İÖ 3-2.yy)

Eski Yunanlı matematikçi. Konikler üzerindeki çalışmalarıyla analitik geometrinin gelişmesini büyük ölçüde etkilemiştir.

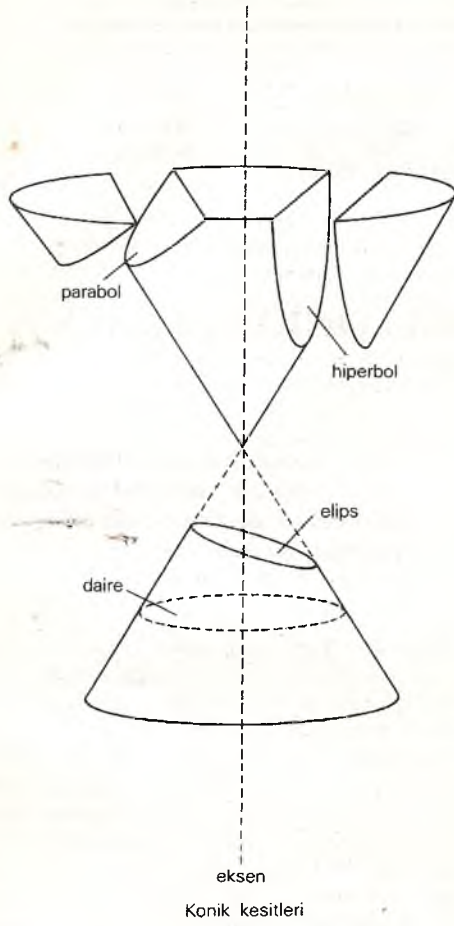
Anadolu'da, Eski Çağ'ın büyük yerleşme merkezlerinden biri olan Pamphylia'da doğdu.

Bugün Antalya il sınırları içinde bulunan bu kent, o dönemde Mısır kralı III. Ptolemaios'un yönetimindeydi. Apollonios'un yaşamına ilişkin tek belgesel kaynak, İskenderiyeli matematikçi Pappos'un derlemeleridir. Pappos'un anlattıklarından, Apollonios'un Eukleides'in İskenderiye'deki okulunda eğitim gördüğü ve ders verdiği anlaşılmakta, büyük bir olasılıkla da bu kentte öldüğü sanılmaktadır. İskenderiye'den sonra Helenistik dönemin en büyük kütüphanesi ile üniversitesinin bulunduğu Bergama'da da Apollonios'un bir süre çalışmış olduğu ve *Konikler* adlı ünlü yapıtını burada yazdığı biliniyor. Yapıtının çeşitli bölümlerini, burada tanıdığı eski Yunanlı düşünür Eudemos'a ve Bergama kralı I. Attalos'a adanmıştır. Apollonios'un *Konikler* dışındaki çalışmalarının bir bölümü, gene Pappos'un *Koleksiyon* adlı yapıtındaki bazı alıntılar sayesinde günümüze ulaşabilmiştir.

Apollonios, Eukleides'in ünlü yapıtı *Stoikheia*'yı ("Elemanlar") ve konikler üzerine bir başka çalışmasını İskenderiye'de inceleme olanağı bulmuş, *Konikler*'i hazırlarken bu çalışmalardan geniş ölçüde yararlanmış. Sekiz kitapçıktan oluşan *Konikler*'in ilk dört cildi özgün dilinde, üçü Arap matematikçi Sâbit b. Kurra'nın çevirisiyle bugüne gelmiş, son cilt ise kaybolmuştur. 1710'da Halley, yedi cildi de Latince'ye çevirerek yayımlamıştır. Apollonios, birinci ciltteki önsözde, yapıtın ana çizgilerini İskenderiye'de belirlediğini, ayrıntıları ise Bergama'da tamamladığını açıklar ve eğrilerin temel özelliklerine ayrılan ilk dört cildi en basit düzeyde işlediğini belirtir. Gerçekten de bu bölümler, üçüncü ciltte yer alan yeni teoremler ve özgün sonuçlar dışında, Eukleides'in ve diğer büyük matematikçilerin çalışmalarının sistemli bir derlemesi niteliğindedir. V. ciltten başlayarak konikler üstüne yeni ve özgün tanımlamalar getiren Apollonios'un bugün de geçerli olan düşüncesine göre, konikler koniyle bir düzlemin kesişmesi sonucu ortaya çıkan düzlemsel eğrilerdir. Eukleides'in "dik açılı koni", "geniş açılı koni", "dar açılı koni" olarak nitelediği konikleri ilk kez elips, hiperbol ve parabol diye adlandıran da Apollonios'tur. Bu adlandırmaları yaparken Pythagoras'ın "geometrik cebir"inden yola çıktığı sanılıyor. Apollonios konikler kavramını çok ileri bir noktaya getirmiş olmasına karşın, koniklerin doğrultmanını hiçbir yerde tanımlamamış, odak kavramını ise dolaylı olarak yalnız elips ve hiperbol için kullanmıştır. Bu iki kavrama daha sonra Pappos değinmişse de, odak kuramının geliştirilmesi için Kepler'i, doğrultmanın geometrik uygulamalarda kullanılması için de Newton'u beklemek gerekmiştir.

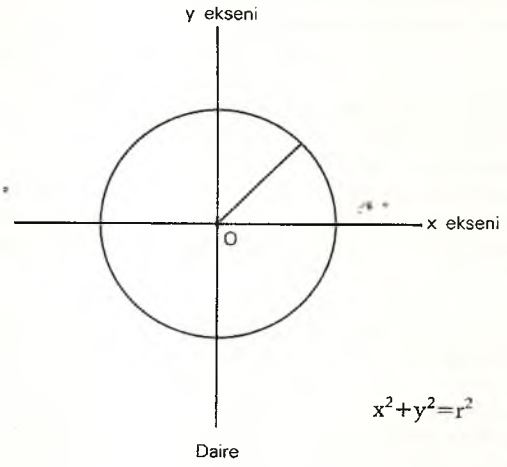
Apollonios, günümüze gene Arapça çevirisiyle ulaşmış olan *Orantılı Kesme* adlı yapıtında da, sabit bir noktadan geçen ve herhangi iki doğruyu kesen bir üçüncü doğrunun, bu iki doğru üzerinde önceden belirlenmiş noktalarla kesişme noktaları arasındaki uzaklıklarının belirli oranlar oluşturacak biçimde çizilmesini inceler. Pappos'un derlemelerindeki alıntılarla günümüze gelebilen *Alanın Belirlenmesi* konulu çalışmasında benzer bir orantı problemiyle ilgilenir. *Sınırlı Kesitler*'de ise, üzerinde A, B, C ve D noktaları belirlenmiş bir doğruya seçilecek bir N noktasının öbür noktalarla yaratacağı oranları inceler. AN ve CN uzunluklarının çarpımıyla BN ve DN uzunlukları arasında sabit bir oran bulunması

Şekil 1

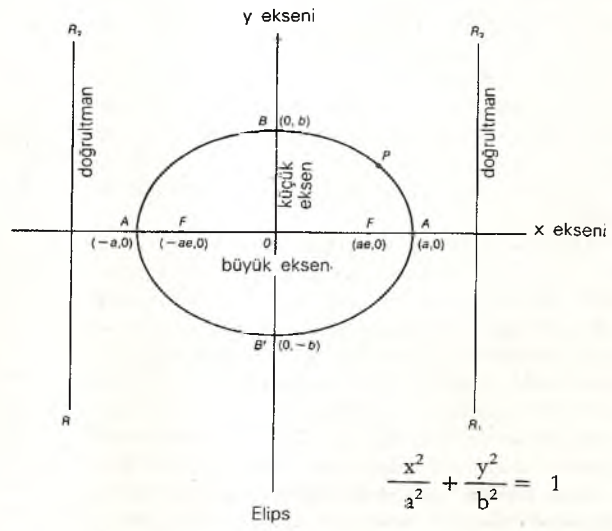

KONİKLER

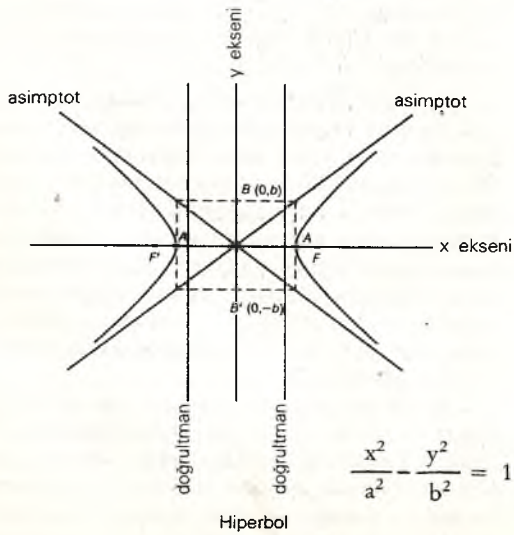
Şekil 2

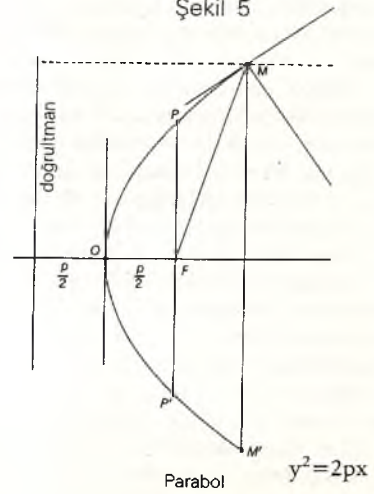
Şekil 3

Şekil 4

Şekil 5

"Apollonios problemi"

koşulunu araştırır. *Teğetler* adlı incelemesi, çok değişik koşullarda bir daire çizimine ilişkindir. Bu daire, ya verilecek üç doğruya ya da daireye teğet olacak ya da verilen üç noktadan geçecektir. Üstelik bu daire, nokta ve doğrular çeşitli biçimlerde birleştirildiği zaman, bir noktadan geçen ve iki doğruya teğet olan bir dairenin çizimi gibi on ayrı düzenleme ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ikisi Eukleides'in *Elemanlar*'ında, altısı *Teğetler*'in I. cildinde, kalan ikisi de II. cildinde çözülmüştür. Üç daireye teğet olma koşulunu yerine getirecek bir dairenin çizimi en uğraştırıcı geometri problemlerinden biridir ve "Apollonios problemi" adıyla bilinir.

Fransız matematikçi Viete'in çalışmalarıyla 16. yy'ın sonlarından başlayarak *Teğetler*'e ilgi giderek artmış, problemin genel çözümü ise daha sonra Gauss ve birçok matematikçi tarafından gerçekleştirilmiştir. *Düzlem Odakları* adlı yapıtıyla kendisinden sonraki geometricilere zengin bir kaynak sunan Apollonios'un ayrıca *Onikiyüzlü ile Yirmiyüzlünün Karşılaştırılması* adlı bir yapıtı, Eski Yunanlı bilge Proklos'un sözünü ettiği *Silindirik Biçimi Helis* başlıklı bir kitabı ve geometrinin temel konuları üzerine bir incelemesi olduğu biliniyor. Arkhimedes'in $3 \frac{1}{7}$ ile $3 \frac{10}{71}$ arasında bir değer olarak belirlediği "Pi" sayısını ondan daha doğru hesapladığı ve büyük sayıları çarpmak ya da belirtmek için "tetratlar sistemi"ni ortaya attığı sanılan Apollonios, ilk kez Knidoslu Eudoksos'un değindiği ve Eukleides'in incelediği orandışı (irrasyonel) sayılar kuramını da geliştirmiştir.

Optik ve astronomi çalışmaları

Optik konularıyla da uğraşan Apollonios, *Yakan Ayna* adlı incelemesinde, küresel bir aynaya gelen paralel ışınların sanıldığı gibi kürenin merkezinde odaklaşmadığını göstermiş, ayrıca parabolik aynanın odak özelliklerini incelemiştir. Kimi kaynaklar, konik düzlemlerden yararlanarak, zamanı oldukça doğru gösteren bir güneş saati yaptığını da belirtir. O çağın hemen bütün matematik bilginleri gibi, Apollonios'un astronomiyle de ilgilendiği bilinmekle birlikte, bu alana katkıları pek açık değildir. Yalnız, büyük astronomi bilgini Ptolemaios'un *Almagest*'inden, Apollonios'un "ilmek" (episikl) ve "dış merkezli hareket" kuramlarını geliştirerek, Güneş, Ay ve gezegenlerin hareketlerindeki görünür düzensizliklerin bu yolla açıklanabileceğini savunduğu anlaşılmaktadır.

Doğa bilimlerinin büyük ilerleme gösterdiği Hellenistik dönemde Apollonios'a gereken önem verilmemiş, üzerinde düşündüğü problemler yüzyıllar boyunca birer matematik oyunu kabul edilmiştir. Ancak 1600'lere gelindiğinde, Kepler gezegenlerin ve diğer gök cisimlerinin yerlerini saptamak için parabol ve elips kavramlarına başvurma gereğini duyunca, Apollonios ve konikleri yeniden gündeme gelmiştir. Ardından Newton da yerçekimi yasaları üzerine düşünürken Kepler'in çalışmalarından yararlanmıştır. Böylelikle, 17. yy'da uygulama alanı bulan bu kavramlar, 19. yy'da gelişmeye başlayan matematiksel astronomi ve analitik geometrinin vazgeçilmez elemanları olarak Apollonios'a haklı, fakat gecikmiş bir ün kazandırmıştır. Bugün Apollonios, Arkhimedes ve Eukleides ile birlikte, İÖ 300-200 yılları arasında en parlak dönemini yaşayan Eski Yunan matematikçisi

en büyük bilginleri arasında sayılır.

- KAYNAKLAR: T.L. Heath, *A History of Greek Mathematics*, 1921, ("Yunan Matematiğinin Tarihçesi"); T.L. Heath, *Apollonios of Perga*, 1896; G. Sarton, *A History of Science: Hellenistic Science and Culture in the Last Three Centuries B.C.*, 1959, ("Bilim Tarihi: İÖ Son Üç Yüzyılda Hellenistik Bilim ve Kültür").
- BAKINIZ: ARKHİMEDES, EUDOKSOS [Knidoslu], EUKLEIDES, KEPLER, J. NEWTON, PAPPUS, PYTHAGORAS, VIETE.

APOLLONİOS [Tyana'lı] (1.yy)

Eski Yunanlı bilge. Pythagorasçı öğretiyi yeni bir yorumdan geçirerek çoktanrıcılıkla tinselciliği uzlaştırmaya çalışmıştır.

İmparator Augustus çağında Tyana'da doğduğu ve Nerva döneminde Efes'te öldüğü söylenir. Ailesi kentin soylularındanmış. On dört yaşındayken Fenikeli Euthydemos'un Tarsus'ta açtığı felsefe okuluna girerek dilbilgisi ve söylev öğrenimi gördü. Sonra Ege Bölgesi'ne gitti, Stoacı bilgilerle tanıştı. Bu sırada Pythagorasçı Eutsenes ile arkadaş oldu, onun etkisiyle Pythagorasçı öğretiyi inceledi. Uzun süren bir Doğu gezisine çıktı, Pythagoras öğretisinin gündelik yaşamla ilgili kurallarına uyarak et yemeyi, şarap içmeyi bıraktı, omuzlarına kıldan bir örtü atarak yalınayak dolaştı. Benliğini oldukça katı bir yöntemle eğitmeye koyuldu. Uzun süren gezilerinde Pythagorasçı ahlak öğretisi ve yaşama biçimini yaymaya çalıştı. Daha sonra, dört yıl kaldığı Babil'e gitti. Orada tanrısal yeteneklerle donatılmış, olağanüstü başarılar gösteren bir kimse olarak ilgi çekti. Bağıcıların, büyücülerin büyük saygı gördüğü Ninova'ya, oradan da *gymnosophistes*le (Çıplak bilgeler) tanıştığı Kafkas ülkelerine ve Hindistan'a gitti. Bir ara Avrupa'yı da gezdi.

Apollonios, bu uzun süreli gezilerinde, Pythagorasçı öğretiyi yaymayı amaç edinmiş; yeni yorumlar getirerek bu öğretinin gelişmesine, tutunmasına yardımcı olmuştu. Ölümünden sonra, büsbütün tanrılaştırılan Apollonios adına, doğduğu il halkı bir tapınak kurmuş, anısına törenler düzenlemiş ve adaklar sunmuştur. Kimi kaynaklara geçen yaygın bir söylentiye göre Apollonios tanrıların somut varlıklar olduklarını, insan kılıfına girdiklerini, toplum içinde yaşadıklarını ileri sürmüş, bu görüşüne kanıt olarak da kendini göstermiştir.

Apollonios'a göre, insan tanrısal bir varlıktır, değeri ve önemi de taşıdığı özden kaynaklanır. Bu nedenle insana bir "erdem varlığı" demek gerekir. Din görevlilerinin öğütleri, söylevleri, uygulanmasını önerdikleri yaşama kuralları, insanı tanrısal özünden uzaklaştırır ve tutarsız bir ahlak anlayışını benimseyerek bozulmasına yol açar. İnsanın kötülüklerden,

olumsuz etkilerden kurtulabilmesi için en ilkel yaşma biçimini uygulaması gerekir. Bütün insanların, yeryüzü varlıklarından ortaklaşa ve kardeşçe yararlanmaları doğaldır. Toprakları bölmek doğaya aykırıdır.

Tanrılara adak sunulması, saçları saçılması yalnız gereksiz değil, yakışıksızdır da. Tanrılar yücedir, uludur; insanların adadıkları ve sundukları nesnelere gereksinme duymazlar.

Varlık kavramı altında toplanan ne varsa tek bir özden oluşmuştur. Bu tanrısal özün edilgin duruma gelmesi varlıklara biçim kazandırır. Öyleyse "oluş" tanrısal özün edilgin bir nitelik kazanmasıdır.

Ölüm, bu tanrısal özün yoğunlaşması, katılaşması, dirim ise gevşek bir nitelik kazanmasıdır. Bu durumda ölüm-dirim olayı bir nesnenin, nitelik değiştirerek dönüşümüdür. Yoğunlaşan, seyrekleşen özdeğin biçim değiştirmesi ve bir durumdan başka bir duruma geçmesi, nesnelerin türlenmesine ve ayrı ayrı yapı-biçim kazanmasına olanak sağlar.

Sayılar konusunda Pythagoras'ın öğretisine bağlı kalan Apollonios din törenlerine, kutsal inançlara daha yüce bir anlam kazandırmak için birtakım imler (semboller) kullanmıştır.

Apollonios'la ilgili bilgi veren değişik kaynaklar arasında Suidas ve Philastratos, onun, Pythagoras'ın yaşamı, Mnemosyne'ye övgü, biliciler, adaklar ve din törenleri gibi konularda birer yapıtı olduğunu ileri sürerler.

Apollonios'un felsefe tarihindeki önemi, Pythagorasçı düşünceye getirdiği yeni yorum nedeniyledir. Varlık türlerini tek olan, tanrısal nitelikler taşıyan, ölümsüz bir "öz"den türetmesi, sonraki dönemlerde tektanrı anlayışı etkilemiştir.

APPEL, Karel (1921)

Hollandalı ressam ve heykeltarihi. Cobra Grubu'nun kurucularındandır.

1940-1943 arasında Amsterdam'da Kraliyet Akademisi'nde öğrenim gördü. İlk kişisel sergisini 1946'da Groningen Beerenhuis'te açtı. 1947'de Amsterdam'daki "Genç Sanatçılar Sergisi"ne kabul edildi. Paris Okulu'nun dışavurumculuğuna (ekspresyonizm), De Stijl hareketinden miras alınan ve bir akademizm haline gelmiş olan geometrik soyutlamaya ve bazı Ortodoks (Gerçeküstücü) resimlerin donup kalmış tekniklerine tepki olarak içtepili biçimsel bir resim dili geliştirdi.

1949'da Amsterdam Şehir Lokali'nin kafeteryası için *Soru Soran Çocuk* adlı bir duvar resmi yaptı. Bu yapıt büyük tepkilere yol açtı ve genç sanatçılarca beğenilmesine karşın duvardan sildirildi. Appel 1949'da Paris'te açtığı kişisel sergiden bir yıl sonra, bu kente yerleşti.

Sanat eleştirmeni Michel Tapié'nin desteği ile uluslararası ün kazanmaya başladı. 1957'de Paris'teki UNESCO Binası'nın dekorasyonunun yapımı için seçilen en genç sanatçı oldu. Aynı yıl İtalya'da Lisson

non-figüratif resim ödülü, Yugoslavya'da Ljubljana Biennial'inde uluslararası resim ödülü ve 1960'da Guggenheim Uluslararası Sergisi'nde *Vrouw Met Strousvogel* adlı yapıtı ile birincilik ödülü aldı.

Ölçülü Fransız klasiizminden çok, Kuzey anlatıcılığının huzursuz ve coşkulu özelliklerini taşıyan yapıtları, kalın bir boya tabakası ve özgürce kullanılan şiddetli renklerden oluşur. Bunlar zihinsel bir kasırmanın rastlantısal imgeleri görünümündedir ve çocuk desenlerinden esinlenen ilkel bir anlatım içerir. Appel'in resimlerinde söz konusu olan saf soyutla-

Cobra Grubu

1948 yılında Belçikalı ressam Guillaume Corneille, Hollandalı ressamlar Karel Appel ve Constant Nieuwenhuys, *Experimental Grubu* adı altında biraraya gelerek *Reflex* dergisini çıkarmaya başladılar. Bundan kısa bir süre sonra Hollanda *Experimental Grubu*'nun bazı temsilcileri, 1947'de Danimarkalı ressam Asger Jorn ve Belçikalı eleştirmen Christian Dotremont tarafından kurulmuş olan *Jeune Peinture Belge* (Genç Belçika Resmi) Grubu ile birleşip *Cobra Grubu*'nu oluşturdular. Cobra'nın kurulması kararı, Kasım 1948'de Paris'teki Notre Dame Kahvesi'nde alındı. Grubun isim babası Christian Dotremont ve Joseph Noiret'dir. Cobra adı Copenhagen, Bruxelles ve Amsterdam kentlerinin adlarının baş harflerinden oluşturulmuştur. Grubun yayımladığı *Cobra* dergisi ancak sekiz sayı çıkarılabildi. Grup üyeleri 1948'de Kopenhag'da 1949'da Amsterdam'da sergiler açmış; 1951 tarihindeki son Liège Sergisi'nden sonra ise ortak çalışmada bulunmamışlardır.

1962'de Amsterdam'da ve 1983'te de Paris'te toplu sergileri yapılan Cobra ressamları, deneysel yöntemle sanatın yaşayan kaynaklarını araştırıyorlardı. Onlara göre, renk ve biçim tabloya özgü asıl "figürasyon"dur. Amaçları, akılla yönetilip engellenmeyen bilinçaltının özgür anlatımına varabilmektir. Bu açıdan çalışmaları Dubuffet'in* resmî ve Amerikan action painting hareketiyle benzerlikler gösteriyordu. Cobra ressamlarının kullandıkları fantastik imgeler bir yandan Kuzey mitolojisi ve folkloruna, öte yandan da bilinçaltının mistik ve büyüli simgelerine bağlanabilir. Grubun bütün üyelerinde toplumun geleneklerine, günlük kalıplarına, teknolojiye dayanan "sabte" ilerlemeye karşı üstü kapalı bir protesto vardır. Grup, geleceğin insanını toplumsal dengenin basit bir aracı haline gelmekten ancak yeni bir sanatın kurtarabileceğini savunmuştur. Bu sezgisel ve şiddetli protestoya karşın Cobra, yeni sanatı örgütleyebilecek bir yaratıcı döneme girememiştir. Bununla birlikte, *De Stijl* ve Bauhaus öğretilerinin dar usulüne karşı çıkarak çağın yeniliklerinin neredeyse son noktası olarak değerlendirilen bu akımlara önemli bir eleştiri getirmiştir.

ma (*abstraction pure*) değil, çocuk ve deli resimlerinde görülen türden, vurucu bir anlatımda biçimlenmiştir. Fırça vuruşları hiçbir zaman ucuz ve güvensiz değildir ama jestlerinin temelinde doğal bir şiddet bulunur.

Kuzey ülkelerinde Mondrian ve De Stijl grubundan sonra sanatta kişisel anlatımın ayıklanıp ortadan kaldırılması, biçimlerde zorunlu bir kuruluşa neden olmuştu. Cobra Grubu üyeleri "Mondrian'ın bakır tuvallerini sadece kendi mutsuzluklarımızla bile olsa, dolduralım," diyorlardı. Kararlı bir *anti-geometrizm*-den yola çıkarak öfkeli bir renk kullanımı ve onu *action painting*e yaklaştıran özgür jestler ve fırça vuruşlarıyla çalışan Appel, *non-figuration*a dek gitmemiştir; resimlerinde insan figürü hep var olmuştur. Ama Appel insan biçimini vahşi bir hiciv ile bozar. Bu- nu yaparken de bilinçli olarak çocuk desenlerinden yararlanır.

Soyut dışavurumculuk ve lirik soyutlama alanlarındaki deneyimlerinden sonra Appel, Alechinsky ve Jorn'la birlikte, 1960'lardan başlayarak *nouvelle figuration* (yeni figürasyon) ile Cobra'nın eski üyelerinde alttan alta süregelen dışavurumculuğun ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.

- **KAYNAKLAR:** C. Dotremont, *Karel Appel*, 1950; C. Hugo, *Karel Appel, Painter*, 1963; J. C. Lambert, *Karel Appel, Works on Paper*, 1980; *Karel Appel Sergi Kataloğu*, 1965; *Appel Sergi Kataloğu*, 1975 (Wildenstein Galerisi).
- **BAKINIZ:** DE KOONING, DUBUFFET, MONDRIAN, J. POLLOCK.

APPERT, Nicolas François (1749-1841)

Fransız sanayici. Yiyecekleri uzun süre bozulmadan saklayabilmek için havasız ortamda ısıtma yöntemini bularak, konserve sanayiinin kurulmasına öncülük etmiştir.

17 Kasım 1749'da, Châlons-sur-Marne'da doğdu. Babası hancı olduğundan, yiyecekleri tutsüleme, kurutma, salamuraya yatırma gibi ilkel tekniklerle saklama konusunda küçük yaşlarda deneyim kazanmıştı. Yetişkin çağa geldiğinde, önce iki kardeşiyle birlikte aynı kentte bir birahane açtı. Birkaç yıl sonra Zweibrücken dükünün yanında aşçılık, ardından Paris'te şekerlemecilik yapıp.

O dönemde Fransa, 1795'te Direktuar Hükümeti'nin başlattığı, özellikle Konsüllük ve Birinci İmparatorluk yıllarında Napoléon Bonaparte'in gide- rek yoğunlaştırdığı bir genişleme siyaseti izliyordu. Mısır gibi uzak ülkelere yapılan seferler ve yıllarca süren savaşlar, pek çok sorunla birlikte ordunun beslenme sorununu da gündeme getirmişti. Fransız Hükümeti, askerin, özellikle de denizcilerin sağlığını tehdit eden bu taze yiyecek sorununu temelden çözmek üzere, et ve sebzeleri besleyici niteliklerini yitirmeden uzun zaman saklama yöntemini bulma bir ödül vermeyi kararlaştırdı. 1795'ten beri bu konu üzerinde kendi kendine bazı araştırmalar yapan

Appert, on dört yıllık çalışması sonucunda amacına ulaştı ve 1810'da yöntemini açıklayarak 12.000 franklık büyük ödülü kazandı. 1812'de bu parayla, Essonne Eyaleti'nin Massy kentinde bir konserve fabrikası kurdu. Ne var ki, tüm kazancını yeni tekniklerin araştırılmasına yatırdığından, 1 Haziran 1841'de Mas- sy'de öldüğü zaman yokluk içindeydi.

Appert'in bulduğu yöntem, hava sızdırmaz (hermetik) kaplara konulmuş besinleri kaynar suda ben- mari yöntemiyle ısıtmaya dayanıyordu. Appert, *Le Livre de Tous les Ménages ou l'Art de Conserver Pendant Plusieurs Années les Substances Animales et Végétales* ("Ev İdaresi ya da Hayvansal ve Bitkisel Maddeleri Uzun Yıllar Saklama Sanatı") adlı kitabında açıkladığı bu yöntemi uygularken, önceden kaynatılmış cam kavanoz ya da şişeler kullanıyordu. Kapların hava almaması için, ağızlarını vidalı kapakla kapatıyor, ayrıca dışını eritilmiş mumla kaplayıp tellerle sağlamlaştırıyordu. Kaynatma işlemini otoklavda yapan Appert, besinlerin bozulmamasının kapların 100°C'ın üstündeki sıcaklıklarda kaynatılmasından ileri geldiğini biliyordu. Ancak, o yıllarda mikrobiyoloji gelişme- miş olduğundan, besinlerdeki bozulmaya bazı mikro- organizmaların yolaçtığını ve kaynatmanın bu mikro- organizmaları yok ederek bozulmayı engellediğini bilemezdi. Bu nedenle, ısının bu yöntemdeki rolü, ancak Pasteur'un mikroorganizmaları tanımlamasın- dan sonra açıklanabildi.

Elli işçinin çalıştığı fabrikada cam kavanozlar içinde saklanan et, sebze, balık ve süt üç ay kadar tazelikliğini koruyordu. Appert ayrıca et sularını tablet- ler halinde, mayalı içkileri jelatinden süzerek, şarabı ısıtarak saklama yöntemini de buldu. Appert'in bu sterilizasyon (mikrop öldürme) tekniği, 1814'te cam kap yerine daha dayanıklı teneke kutular kullanan bir İngiliz firması tarafından geliştirildi. Ancak, konser- veciliğin gerçek bir sanayi dalı olması 1838'de besinle- rin suyunu alarak yalnızca özünü saklamayı düşünen Liebig ile başladı. Artık besinlerin yalnızca yararlı maddeleri çok küçük hacimler içinde tüketiciye sunu- labiliyordu. 1856'da Borden'in sütteki suyu ayırıp yerine şeker ekleyerek ilk konserve süt tozunu üretmesiyle beslenmede büyük bir adım atılmış olu- yordu.

- **YAPITLAR:** *Le Livre de tous les menages ou l'art de conserver pendant plusieurs années les substances animales et vegetales*, 1810; ("Ev İdaresi ya da Hayvansal ve Bitki- sel Maddeleri Uzun Yıllar Saklama Sanatı").

- **KAYNAKLAR:** Betting, A.W., *Appertizing*, 1937, Patin, J., *Biographie de Nicolas Appert*, 1891.

- **BAKINIZ:** G. BORDEN, LIEBIG, PASTEUR.

APPIA, Adolphe (1862-1928)

İsviçreli sahne tasarımcı ve sahne kuramcısı. Tiyatro sahneleme ve ışıklandırmasında 19. yy gerçekçiliğine karşı Sembolizm'i savunmuştur.

1 Eylül 1862'de Cenevre'de doğdu. Önce müzik eğitimi gördü; 1888'de Dresden ve Viyana'da tiyatro öğrenimine başladı. 1891'den başlayarak tiyatro sahnelemesine ilişkin yaygın görüşleri sarsan kuramlarıyla ilgi çekti. Almanya, Fransa, İtalya ve İsviçre'de birçok tiyatro sahnesinin tasarımını yaptı. Tiyatro ve dans üzerine İsviçreli eğitimci Emile Taques-Dalcroze ile birlikte çalıştı. 1911'de Dresden yakınlarındaki Hellerau-Rähnitz'de yapılan bir tiyatro binasını Dalcroze ile birlikte tasarladı. Milano'daki La Scala opera binası ve Basel opera binası sahnelerinin tasarımı da Appia'ya aittir. 29 Şubat 1928'de Nyon'da öldü.

Appia'nın tasarladığı sahnelerin sayısı on ikiyi bulmaz. Asıl etkisi, sahne ve ışık kuramını geliştirdiği kitaplarıyla olmuştur. Appia, ilk kuramsal önerilerini, 1895'te *La Mise en scène du drame Wagnérien* ("Wagner Tiyatrosunun Sahnelenmesi") adlı on sekiz Wagner operası için hazırladığı sahne ve ışık tasarımlarından oluşan koleksiyonuyla ileri sürdü. Görüşlerini, *Die Musik und die Inszenierung* ("Müzik ve Sahneleme") ve *L'Oeuvre d'art vivant* ("Yaşayan Sanat Yapıtı") adlı kitaplarıyla sistemleştirdi. Kuramında, sahneleme ve ışıklandırmada 19. yy gerçekçiliğinden kopma gerekliliğini vurguladı. Sahnede gerçeklik yanılsamasını oluşturan ve resimli arka perdenin ağırlıkta olduğu düz sahne yerine değişik düzey ve boyutlardaki platformlardan oluşan üç boyutlu sahne kavramını geliştirdi. Sahnede üç boyutluluğun, yatay zemin ile dikey dekor arasındaki ilişkiyi vurgulayarak ve oyuncuyu sahne düzeninin hareketli bir ögesi durumuna getirerek gerçekleştirilebileceğini ileri sürdü. 1911'de Dalcroze ile birlikte tasarladığı Hellerau-Rähnitz tiyatro binası, değişik renklerde parıltıya sahip duvarlarıyla, sahnedeki değişik düzeylerdeki platformlarıyla ve sahne ile seyirci mekânı arasındaki ayırımı kaldıran düzeniyle Appia'nın gerçekçilikten kopan Sembolist (simgeci) anlayışının güzel bir örneğidir.

Appia, sahnede gerçeklik görüntüsünden çok atmosferi önemseyen bir tiyatro için ışıklandırmada da 19. yy'ın düz ışıklandırmasından uzaklaşmayı savundu. Sahnede beyaz ve siyah kütlelerden oluşan dekor üzerindeki ışık oyunları ile oluşturulan efektlerle ve aksiyonu vurgulayan spot ışıklara dayanan bir ışıklandırma anlayışını benimsedi. Sahnede kütle ve hareketin vurgulanabilmesi için, tiyatronun temel bir ögesi olarak, ışık kadar gölgenin de gerekliliğini savundu. Işıklandırma, Appia ile birlikte oyuncu ve dekor arasındaki ilişkiyi vurgulayan, seyircinin duygusal tepkisinin oluşturulmasında önemli bir rol oynayan ve yalnız aydınlatıcı değil yorumlayıcı olan özellikler kazanarak tiyatrodaki müziğe eş bir konuma geldi.

Appia, modern tiyatronun bugün benimsenen ilkelerinin ilk sistemli savunuculuğunu yaparak, Avrupa'da olduğu kadar ABD'de de yeni bir çıkış açmıştır. Tiyatrodaki aydınlatmadan yorumcu ışıklandırmaya, doğalcı sahneden üç boyutlu sahneye geçişi Appia ve daha sonra onun görüşlerini geliştiren Gordon Craig gerçekleştirmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *La Mise en scène du drame Wagnérien*, 1895; ("Wagner Tiyatrosunun Sahnelenmesi"); *Die Musik und die Inszenierung*, 1899, ("Müzik ve Sahneleme"); *L'Oeuvre d'art vivant*, 1921, ("Yaşayan Sanat Yapıtı").

• **BAKINIZ:** CRAIG.

APPLEGARTH, Robert (1833-1925)

İngiliz sendikacı. Sendikal hareketin merkezileştirilmesi için çalışmıştır.

Bir marangoz olan Applegarth, 1848'de Chartist hareketin yenilgisinden sonra ortaya çıkan Yeni Model Sendikacılık (New Model Trade Unionism) hareketinin geliştiği dönemde yetişti. Yeni Model Sendika'nın ilk örneği, 1851'de Amalgated Society of Engineers adıyla William Allan tarafından kurulmuştu. Applegarth, 1860'da Amalgated Society of Carpenters and Joiners adlı sendikanın kurucuları arasında yer aldı. Marangozları örgütlemek amacıyla kurulan sendika, kısa zamanda Yeni Model Sendikalar'ın en güçlülerinden biri oldu. Applegarth, 1862-1871 arasında sendikanın genel sekreterliğini yaptı.

1860'ta sendikalar arası ilişkiyi sağlamak amacıyla kurulmuş olan Londra Meslek Konseyi'ne katıldı. Aynı zamanda Conference of Amalgated Trades adlı örgütlenmenin içinde yer aldı. Daha sonra "Cunta" olarak adlandırılan bu kuruluşun amacı sendikal örgütlenmeyi güçlendirmek ve beş büyük sendikanın yöneticisinden oluşuyordu. Applegarth, Cunta'nın en etkin önderlerinden biri oldu. Londra Konseyi ve Cunta'nın içinde yer alan sendika yöneticileri her alanda uzlaşmadan yanaydılar ve anlaşmazlıkların hukuk yoluyla çözüme bağlanmasını istiyorlardı. Grevleri, sendikaların mali gücüne yönelik bir tehdit olarak görüyorlardı. Applegarth, bu konuda "Grev hakkında hiçbir zaman vazgeçmemekle birlikte, çift taraflı bu silahı kullanmakta çok dikkatli davranmalıyız," diyordu.

1864'te, I. Enternasyonal (Uluslararası İşçi Sendikaları Birliği) kuruldu ve İngiliz sendikaları Enternasyonal'e üye oldu. Applegarth, 1865'te ve 1868-1872 arasında I. Enternasyonal Yürütme Konseyi'nde görev aldı. 1869'da da Basel Kongresi'ne delege olarak katıldı.

1865'de Enternasyonal'in etkisiyle İngiltere'de Reform League (Reform Birliği) adlı bir örgüt kuruldu. Applegarth, bu örgütün başta gelen önderlerinden biri oldu. 1871'de İngiliz parlamentosunun kurduğu bulaşıcı hastalıklar komisyonuna atandı. Böyle bir göreve getirilen ilk sendikacıydı. Ama sendika, iş saatleri içinde komisyon toplantılarına katılmasına

izin vermedi. Bu yüzden sendika genel sekreterliğinden ayrıldı ve Cunta içindeki görevi de sona erdi.

- **KAYNAKLAR:** A.L. Morton ve G. Tate, *The British Labor Movement*, 1957.
- **BAKINIZ:** ALLAN.

APPLETON, Edward Victor (1892-1965)

İngiliz fizikçi. İyonosferde, radyo dalgalarını yansıtan bir katmanın varlığını saptamıştır.

6 Eylül 1892'de Bradford'un Yorkshire kasabasında doğdu. Babası bir değirmen işçisi olan Appleton, Cambridge'deki St. John College'da okudu. 1920'de Cambridge'deki Cavendish Laboratuvarı'nda Rutherford'un yanında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Dört yıl sonra da Londra'daki King's College'da deneysel fizik bölümü profesörlüğüne getirildi. 1936'ya değin süren bu görevin ardından Cambridge Üniversitesi'nde Jacksonian Doğa Felsefesi Kürsüsü profesörlüğüne atandı. II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939'da Bilimsel ve Sınai Araştırmalar Dairesi'nin daimi sekreterliğine getirildi. Savaş yıllarından başlayarak radarın geliştirilmesi ve İngiltere'de ilk atom bombasının yapımı çalışmalarına katıldı. 1941'de "Sir" unvanını, 1947'de de Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. 1949'dan sonra Edinburgh Üniversitesi'nde uzun yıllar dekanlık ve rektör yardımcılığı yapan Appleton, 1953'te British Association'ın başkanlığını da yürüttü. 21 Nisan 1965'te Edinburgh'da öldüğünde, aralarında Royal Society de bulunan on altı bilimsel kuruluş ve üniversitenin onur üyesiydi.

Appleton'ın fiziğe en önemli katkısı, iyonosferin niteliği ve katmanlarıyla ilgili çalışmalarıdır. Bu konudaki araştırmalar 19. yy'ın başlarına uzanır. 1839'da Alman matematikçi Gauss, Yer'in manyetik alanındaki değişimlere, elektrik iletkenliğine sahip bir atmosfer katmanının neden olduğu savını ortaya atmıştı. Bu alandaki çalışmalar, 20. yy'ın başlarında telsiz (radyo) yayınlarıyla güncellik ve pratik önem kazanmaya başladı. 1901'den önce, radyo yayınlarının kullanım alanının çok kısıtlı olacağı sanılıyordu. Bunun nedeni de yayının bir ışık demeti gibi ancak düz bir doğru boyunca ve kısa mesafelere ulaşabileceği görüşüydü. Oysa, Marconi'nin 1901 yılında okyanus aşırı telsiz yayını gerçekleştirmesi, bu buluşa olan ilgiyi artırdığı gibi, yayının uzak mesafelere iletilmesini sağlayan atmosfer olguları üzerindeki araştırmalara da hız kazandırdı. Bu bağlamda, İngiliz Heaviside ve İrlandalı Kennely 1902 yılında birbirlerinden bağımsız olarak, radyo yayınlarının yukarı atmosferin elektrik iletken bir katmanından yansıtılarak yeryüzüne ulaştığını ileri sürdüler.

Yukarı atmosfer fiziğiyle ve özellikle radyo dalgalarıyla I. Dünya Savaşı sırasında, Royal Engineers'de yüzbaşıyken ilgilenmeye başlayan Appleton, 1924'te böyle bir yansıtıcı katmanın varlığını saptadı.

Bugün bu katman "Heaviside-Kennely katmanı" ya da "E katmanı" adıyla anılır. Kısa bir süre sonra Appleton, E katmanının üstünde ikinci bir katmanın varlığını buldu. "Appleton katmanı" ya da "F katmanı" olarak bilinen bu bölge, iyonosferin en yüksek ve iyon yoğunluğunun en fazla olduğu katmandır. Bu buluşundan dolayı Appleton'a 1947 Nobel Fizik Ödülü verildi.

Appleton, iyonosferin bu iki katmanını da, gönderdiği çok kısa dalgaların yansımalarıyla keşfetti. Diğer iyonosfer katmanları sıcaklık ve zamana göre değişen aralıklarla bu dalgaları yansıtıktıklarından, radyo dalgalarını sürekli yansıtıp haberleşmeyi sağlayan katman F katmanıdır. Yer yüzeyinden yaklaşık 150 km yükseklikte başlayıp 300 km'ye varan ve iyonosfer katmanlarının en üstünde yer alan F katmanında santimetre küpe düşen serbest iyon sayısı ortalama 106'dır. F katmanı, F₁ ve F₂ diye iki bölgeye ayrılır. Yalnızca gündüzleri ayrı bir katman olan F₁ alt bölgesi, geceleri F₂ ile birleşerek tek bir katman oluşturur. Bu katmanlardan genellikle frekansı 30 MHz'e kadar olan elektromanyetik dalgalar yansımakta, böylelikle kıtalararası radyo ve telsiz haberleşmesi gerçekleştirilebilmektedir.

- **KAYNAKLAR:** *Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society*, 1966; R. Clark, *Sir Edward Appleton*, 1971; *Les Prix Nobel en 1947*, 1969.

- **BAKINIZ:** HEAVISIDE, KENNELY.

APRESYAN, Yuri Derenikoviç (1930)

SSCB'li dilbilimci. Anlambilim ve sözcükbilim alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

SSCB Bilimler Akademisi Rus Dil Kurumu üyesidir. Sovyetler Birliği'ne yapısal dilbilim kavram ve yöntemlerini getiren araştırmalarında, Apresyan'ın temel amacı dağılımsal ve dönüşümsel yöntemlere başvurarak anlambilimsel sınıflandırmalar yapmak ve sözlük anlamlarının düzenli bir tanımını vermektir. ("Çağdaş Yapısal Dilbilimin Kavram ve Yöntemleri") ve ("Rusça'daki Fiilin Anlamsal Yapısı Üstüne Deneyisel İnceleme") Apresyan'ın en önemli iki yapıtıdır. Apresyan'ın birlikte çalıştığı öbür dilbilimciler, Mel'Çuk ve Jolkovski'dir.

Edebiyat eleştirisi alanında da çalışan Apresyan, sanatçının öznel düşüncelerinin hangi koşullar altında yaratıcılığa dönüştüğü sorusunu araştırmıştır. Genelde sanat özgürlüğünü tartıştığı bu incelemelerinde eski çağlardan günümüze değin bu soruna çözüm getirmiş düşünür ve sanatçıların yapıtlarını ele almıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** ("Çağdaş Yapısal Dilbilimin Kavram ve Yöntemleri") 1966; ("Rusça'daki Fiilin Anlamsal Yapısı Üstüne Deneyisel İnceleme") 1967.

- **BAKINIZ:** JOLKOVSKİ, MEL'ÇUK.

APULLEIUS, Lucius

(2. yy)

Numidyalı düşünür. Mantık önermelerini belli ilkelere göre yeniden düzenlemiştir.

Numidya'da Madareus'da doğdu, öldüğü yer bilinmiyor. İlköğrenimini Kartaca'da bitirdi, sonra Atina'ya gitti. Yunan felsefesi okudu, özellikle Platon üzerinde çalıştı. Daha sonra Roma'ya gitti, Latince öğrendi. Bir süre avukatlık yaptı. Anası, babası öldükten sonra kendisine kalan önemli gelirle uzun süren gezilere çıktı; Mısır'ı, Doğu ülkelerinin bir bölümünü gezdi. Geleneklerle, inançlarla, din uygulamalarıyla ilgili bilgiler topladı. Bir ara Mısır'da Oziris tarikatına girdiği söylenir. Roma'ya dönünce Aemelia adlı varlıklı bir dul kadınla evlendi. Kendisini çekemeyenlerce bağıcılık, büyücülükle suçlandı. Yargılandı, aklanınca Kartaca'ya döndü. Söylev konularında dersler verdi.

Apulleius, yalnız felsefe değil, matematik, gökbilim, müzik, botanik konularında da çalışmış, bu alanlarda kitaplar yazmıştır.

Apulleius felsefeye tanrıbilimle ilgili sorunlara çözüm arayarak girmiş, özellikle Tanrı ve evren konuları üzerinde durmuştur. Ona göre Tanrı ile evren ayrı birer varlıktır. Tanrı evrene doğrudan doğruya karışmaz. Tanrı ile evren arasında birtakım yardımcı güçler vardır. Bunlar Tanrı'nın buyruğu altındadır. Bu yardımcıları yel gibi çok ince bir nesneden oluşmuştur; yeryüzüyle, gökyüzü arasında bulunan geniş bir alanda otururlar. Bunlar gizli güçlerdir, bütün olup bitenleri bildikleri gibi kişilerin içinden geçen, başkalarına aktarılmayan düşünceleri de bilirler. Tanrı, kişiyi önemli bir işle görevlendirdiğinde o gizli güçlerden biri, gizlice kişinin yüreğine girer, ona yapacağı işi öğretir. Nitekim, Sokrates'in "Daimon" dediği, kendisine bilgi veren varlık da böyledir. Apulleius bu görüşünü *Deus Socratis* ("Sokrates'in Tanrısı") adlı yapıtında dile getirmiştir.

Mantık önermelerini belli harflerle gösterme yöntemini bulan da Apulleius'tur. Mantık konularını içeren *De Dogmata Platonica* ("Platon'un Düşünceleri Üstüne") adlı yapıtında uyguladığı yöntemle, Orta Çağ boyunca geliştirilen mantığın temellerini kurmuştur. Mantıkta geçen tümel olumlu önermeleri (A), tümel olumsuzları (E), tikel olumluları (I), tikel olumsuzları (O) harfleriyle göstermiştir. Ondan sonra bu yöntem benimsenmiş, bütün mantık öğretiminde uygulanmıştır.

Apulleius'un felsefe konularını içeren görüşleri yazınla ilgili yapıtlarında da bulunmaktadır. Özellikle *Aureus Asinus* ("Altın Eşek") adlı yerici kitabında işlediği konu, sonraki çağlarda felsefeyle ilgili düşünceleri bir yazın türü içinde vermeyi yeğleyen yazarlara öncülük etmiştir. Öte yandan dine aykırı davranmakla suçlanıp yargılanması sırasında savunmalarını topladığı *Oratio Promagia* adlı yapıtıyla Sokrates'in savunmasını konu edinen "apologia" türünü sürdürdüğü görülür.

Değişik konulardaki görüşlerini, birer söylev

bütünlüğü içinde dile getiren *Florida* ("Bitkiler Üstüne") adlı kitabı kendi türünde ilk örnektir.

Apulleius, felsefe sorunlarının kimini, alaycı, yerici bir söyleyişle dile getirirken çağının yönetim biçimlerini, bozulmuş, yozlaşmış toplum kurumlarını gözönünde bulundurur. Bu alanda Cervantes, Rabelais, Voltaire gibi yazarlara öncülük ettiği söylenebilir.

• **YAPITLAR:** *Opera Omnia*, (ö.s.) 2 cilt, 1614 ("Bütün Eserleri").

ARABÎ PAŞA (1839-1911)

Mısırlı asker ve siyaset adamı. Mısır'da yabancı denetimine karşı çıkan milliyetçi harekete önderlik etmiştir.

Aşağı Mısır'da ez-Zagazig yakınında doğdu, 21 Eylül 1911'de Kahire'de öldü. Kahire'de, İslamiyet'in Orta Doğu'daki en önemli eğitim kurumu olan el-Ezher'de öğrenim gördü. Alaydan yetişerek subay oldu. Mısır-Habeşistan Savaşı sırasında yolsuzlukla suçlanarak emekliye ayrıldı. Ordudaki yüksek rütbe-lerin yalnız Türk ve Çerkes subaylara verilmesine karşı çıkan gizli bir örgüte katıldı. Hidiv İsmail Paşa'nın izlediği siyaset sonucu Mısır'da yabancı etkisi artmış, özellikle mali konularda Mısır Meclisi'nin yetkileri tartışılır duruma gelmişti. Mali güçlükler nedeniyle ordudan çıkarılan subayların da katılmasıyla Subaylar Cemiyeti adlı gizli örgüt güçlendi ve "Mısır Mısırlılar'ındır" sloganıyla milliyetçi bir hareket başlatıldı. Güçlü bir konuşmacı olan Arabî Paşa, milliyetçilerin önderi oldu ve el-Mısırî adıyla anılmaya başladı. 1879'da aralarında yabancı denetçilerin de bulunduğu Nubar Paşa hükümeti düştü. Hidiv İsmail Paşa, bu olaydan sonra Arabî Paşa'yı alay komutanlığına atadı; ama kısa bir süre sonra yabancı devletlerin baskısıyla hidivlikten alındı, yerine Tefvik Paşa getirildi.

1881'de Cihadiye Nazırı (Savaş Bakanı) Çerkes Osman Rıfkı Paşa orduda yükselmelerle ilgili yeni bir yasa çıkarttı. Buna karşı çıkan Arabî Paşa ve bazı alay komutanları tutuklandılar, ama askerlerin yardımıyla cezaevinden çıktılar. Arabî Paşa'nın önderliğinde başlatılan ayaklanma sonucu, Hidiv Tefvik Paşa meşruti bir yönetim kurulmasını kabul etmek zorunda kaldı. Arabî Paşa, önce Savaş Bakanlığı danışmanı, sonra da savaş bakanı oldu. 1881-1882 arasındaki kısa sürede birkaç kez hükümet değiştiyse de Arabî Paşa bakanlığını korudu. Yeni hükümet Hidiv Tefvik Paşa'yı görevden almak isteyince İngilizler ve Fransızlar hidivi korumak amacıyla İskenderiye'ye donanma yolladılar. Bunun üzerine Arabî Paşa, İskenderiye'ye top yağdırdı. Babiâli, toprakların geri çekilmesini istedi. Arabî Paşa buyruğu dinlemeyince İngilizler İskenderiye'yi bombaladı ve 12 Temmuz 1882'de Arabî Paşa komutasındaki Mısır ordusu yenildi. Birkaç gün sonra İngilizler kente girdiler. Arabî Paşa, hidivi hain ilan ederek Kahire'de yeni bir direniş

örgütledi ama birkaç saat içinde İngilizler'e yenildi ve teslim oldu. Önce idama mahkûm edildi, daha sonra cezası Seylan'da sürgüne çevrildi. 1901'de, Hidiv Abbas Hilmi Paşa tarafından affedilerek, Mısır'a döndü. 1911'de Kahire'de öldü.

• BAKINIZ: İSMAİL PAŞA [Hidiv], TEVFIK PAŞA.

el-Feth'in
kuruluşu

ARAFAT, Yasir (1929)

Filistinli siyaset adamı. Filistin'in kurtuluşu mücadelesini başlatan el-Feth'in (Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi) kurucusu ve önderi, 1969'dan beri Filistin Kurtuluş Örgütü Yürütme Kurulu başkanıdır.

1929'da Kudüs'te doğdu. Gerçek ve tam adının Abdurrahman Abdürrauf Arafat el-Kud el-Hüseyni olduğu söylenmektedir. Filistinliler arasında ve Arap dünyasında Abu Ammar takma adıyla da tanınır. Uluslararası ün kazanmadan önceki yaşamına ilişkin pek az bilgi vardır. Yaşamının önemli bir bölümü, ancak kendisi ve yakınlarınca bilinen bir giz perdesiyle örtülüdür. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün resmi belgelerinde çocukluğunun Kudüs'teki Ağlama Duvarı'na çok yakın bir evde geçtiği yazılıdır.

1948'deki ilk Arap-İsrail Savaşı'nın ardından ailesi ile birlikte Gazze'ye göç etti. Gazze, o tarihte geçici olarak Mısır yönetimi altına girmişti. Üniversite eğitimi için Kahire'ye gitti. Kahire Üniversitesi'nde inşaat mühendisliği eğitimi gördü. Mısır başkentindeki öğrencilik yıllarında Filistin Öğrenci Birliği'ni kurdu ve başkanlığını yaptı. Daha sonraki yıllarda birlikte el-Feth'i (Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi) kurduğu ve bugüne değin gerek el-Feth, gerekse Filistin Kurtuluş Örgütü bünyesinde birlikte çalıştığı birçok arkadaşını Filistin Öğrenci Birliği başkanlığı yaptığı bu dönemde tanıdı. Öğrenciliği sırasında askeri eğitim de gördü. Filistinli ve Mısırlı komandoların lideri ve eğitici olarak çalıştı. Mısır ordusu saflarındaki Filistin Birliği ile 1956 Arap-İsrail Savaşı'nda

na katıldı. Port Said ve Abu Kabir bölgelerinde İngiliz ve Fransız kuvvetlerine karşı patlayıcı madde ve sabotaj uzmanı olarak savaştı. 1956 Savaşı'ndan sonra, bir süre Mısır'da inşaat mühendisi olarak çalıştı. Daha sonra Kuveyt'te iş buldu. 1957-1965 arasında Kuveyt'te yaşadı. Bir yandan mühendislik yaparken, bir yandan da Arap dünyasının her köşesine dağılmış Filistinliler'i tek bir örgütte toplamak amacıyla çalışmalar yürüttü. Çalışmalarında Kuveyt'te yaşayan Filistinliler'i temel aldı. Kuveyt'te ve Batı Almanya'daki Filistinli öğrenciler arasında gizli hücreler kurulmasına önyak oldu. Kuveyt'te yaşadığı sekiz yıllık dönem içinde örgüt çalışmalarını yürütmek amacıyla sık sık seyahat etti.

Yaşamındaki en önemli dönüm noktalarından biri Filistin silahlı kurtuluş mücadelesini başlatan el-Feth'in kuruluşunda yer almasıdır. el-Feth'in kurucularından biri ve lideri olması, 1969'da Filistin Kurtuluş Örgütü'nün başına geçmesinin ve bu yolla uluslararası politikanın ve yakın tarihin en önemli siyaset adamlarından biri olmasının yolunu açmıştır. el-Feth kurucularından ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ileri gelenlerinden Abu İyad (Salah Halaf), el-Feth'in 10 Ekim 1959'da Kuveyt'te bir evde toplanan birkaç kişi tarafından kurulduğunu açıklayarak şu bilgiyi verir: "el-Feth'in Kuveyt'te kurulmuş olması bir rastlantı değildir. İçimizden birçoğu orada önemli görevler yapmaktaydı. Yasir Arafat, Bayındırlık Bakanlığı'nın saygın ve değer verilen bir mühendisiydi. Faruk Kaddumi (Abu Lütuf), Sağlık Bakanlığı'nın genel müdürlerinden biriydi; Halit el-Hasan ve Abdülmuhsin el-Kattan yüksek devlet memuruydular. Halil İbrahim el-Vezir (Abu Cihad) ve ben lise öğretmeniydik."

el-Feth'in kurulmasından sonra da yıllarca yaşamını Kuveyt'te sürdürmesine karşılık, çalışmalarını çeşitli Arap ülkelerinde yürüttü. Yeralında örgütlenen hareketin görüşlerini yaymak için ilk iş olarak bir dergi çıkarılmasına çalıştı. el-Feth'in görüşlerini yayın *Filistinuna* (Filistinimiz) adlı dergi, 1959'da Beyrut'ta yayımlanmaya başladı. Dergi daha sonra, Filistin sorununun uluslararası politikada genel bir Arap sorunu olmaktan çıkılıp "Filistinleştirilmesi", başka bir deyişle, Filistinliler'in kurtuluşları için Arap devletlerinin ve uluslararası kuruluşların vaatlerini beklemek yerine, kendi kaderlerini kendi ellerine almaları gerektiğinin savunuculuğunu yaptı.

Arafat'ın yaşamında bir başka dönüm noktası, 1964'te toplanan gizli bir el-Feth konferansında silahlı mücadelenin başlatılmasını savunan kanadın içinde yer alması olmuştur. 1962'den başlayarak el-Feth'in yeraltı hücreleri, bütün çabalarını askeri faaliyete geçme yönünde yoğunlaştırmıştı. Bu konuyu tartışmak için 1964'te bir örgüt konferansı toplandı. Çoğunluk, silahlı mücadelenin 1 Ocak 1965'te başlatılması kararını aldı. Arafat, Filistin halkının kendi kaderini kendi eline almasını simgeleyen olay olarak nitelenen ve Filistin Devrimi'nin başlangıç tarihi olarak kabul edilen 1 Ocak 1965'te, İsrail hedeflerine karşı ilk askeri harekâtı gerçekleştiren silahlı müfreze-ye komuta etti.

1967 Haziranı'nda Mısır, Suriye ve Ürdün İsrail karşısında bozguna uğradı. Sina Yarımadası, Mısır kontrolündeki Filistin toprağı Gazze Şeridi, Suriye'

Silahlı
mücadele
kararı

nin Golan bölgesi ve Ürdün egemenliğindeki Filistin topraklarının geri kalan bölümü olan Batı Yakası (Batı Şeria) İsrail işgali altına girdi. Arafat gizlice işgal altındaki Filistin topraklarına geçerek, içerdeki direnme hareketinin örgütlenmesiyle uğraştı. Yaşamının bu kesitini, mücadele arkadaşı Abu İyad şu sözcüklerle anlatır: "Temmuz 1967 ortasından beri gizlice işgal altındaki topraklarda yaşayan Yasir Arafat'tan raporlar almıştık. Onunkine benzer bir görev yapan arkadaşlar ve Arafat'ın kendisi, Arap yenilgisiyle moral çöküntüsüne uğramayan Şeria'nın Batı Yakası ve Gazze halklarının, ne pahasına olursa olsun savaşın sürdürülmesinden yana olduklarını sevinçle görmüşlerdi. Gerçek kimliğini gizlediği halde, Arafat her yerde kucaklanarak karşılanıyor, besleniyor ve barındırılıyordu. Arkadaşları gibi o da, bir yerden bir yere gitmekte en ufak güçlük çekmedi, hatta birkaç kez doğduğu kent Kudüs'e ve Tel Aviv'e bile girebildi."

Arafat, 1967 Ağustosunda işgal altındaki topraklardan ayrılarak Ürdün'e geçti. Arap bozgununun

ardından Filistin gerilla mücadelesinin İsrail'e karşı tırmandırılması çabalarını örgütledi. Ürdün Krallığı ile İsrail işgali altına giren Batı Şeria'yı ayıran Şeria (öbür adıyla Ürdün) ırmağı boyunca gerilla üsleri kurdurdu. Gerilla savaşını yönetti. 1967 Sonbaharı'ndan sonra adı uluslararası alanda duyulur oldu. Aynı yıl, tüm yönetici kadrolarının gizliliğini koruyan el-Feth tarafından örgüt sözcüsü olarak ilan edildi. Böylece, uluslararası kamuoyunun karşısına, yeni doğan silahlı Filistin mücadelesinin temsilcisi olarak çıktı.

Siyasi yaşamındaki bir başka önemli olay, el-Feth'in önce sözcülüğü, sonra liderliğine ek olarak Filistin Kurtuluş Örgütü Yürütme Kurulu Başkanlığı'na getirilmesidir. 1969'da Filistin Ulusal Konseyi'nin Beşinci Toplantısı'nda kısaca FKÖ olarak anılan kuruluşun, tüm Filistinli gerilla örgütlerini içinde toplayan bir çatı örgütü olması gerektiğini savundu. el-Feth, Filistin Ulusal Konseyi'nin (FKÖ'nün Parlamantos) Beşinci Toplantısı'na etkin olarak katıldı.

FKÖ'nün çatı örgütü olması

Filistin Kurtuluş Örgütü

Filistin halkının ulusal davasını ve Filistin'in kurtuluşu sorumluluğunu yüklenerek bir örgüt kurma düşüncesi, ilk kez 15 Eylül 1963'te Arap Birliği Konseyi'nce kararlaştırıldı. Birleşmiş Milletler'deki Suriye delegasyonunda çalışan ve daha sonra Suudi Arabistan'ın Birleşmiş Milletler temsilciliğini yapan Filistinli avukat Ahmet Şukeyri, Arap Birliği'nde Filistin temsilciliğine getirildi. Mısır Cumhurbaşkanı Nasır'a yakınlığı ile tanınan Şukeyri, yaptığı çeşitli görüşmeler sonucu 28 Mayıs 1964'te, o tarihte Ürdün egemenliğinde bulunan Kudüs'te Filistin Ulusal Kongresi'nin toplanmasını sağladı. Kongre, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulması kararını aldı ve başkanlığına da Ahmet Şukeyri'yi getirdi. Kongreye Ürdün'den 242, Suriye, Lübnan, Gazze, Katar ve Kuveyt'ten 146 Filistinli katılmıştı. Daha önce kurulmuş olan yeraltı örgütü el-Feth de söz konusu tarihte silahlı mücadele hazırlığı içinde olmasına karşın, kongreye temsilci gönderdi. 5-11 Eylül 1964 tarihleri arasında Mısır'ın İskenderiye kentinde toplanan Arap Zirvesi, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kuruluşunu onayladı; Arap devletlerinin Filistin Kurtuluş Örgütü'ne karşı yükümlülüklerini saptadı. FKÖ'ye bağlı düzenli bir Filistin Kurtuluş Ordusu'nun kurulmasını da kararlaştırdı.

Ahmed Şukeyri, Araplar'ın, 1967'de İsrail karşısındaki ağır yenilgisi üzerine görevden ayrıldı. Başkanlığı, avukat Yahya Hammuda devraldı. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün parlamantos niteliğindeki Filistin Ulusal Konseyi'nin 1968'deki 4. Toplantısı'nda Filistinli gerilla örgütleri Filistin Kurtuluş Örgütü bünyesine alındı. Anayasa yerine geçecek bir "Millî Misak" kabul edildi. 1969'daki 5. Toplantı'da ise

el-Feth, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne egemen oldu; el-Feth lideri Yasir Arafat, Filistin Kurtuluş Örgütü Yürütme Kurulu Başkanlığı'na seçildi. Filistin Kurtuluş Örgütü, Filistin halkının siyasi temsilcisi tüm gerilla örgütlerinin de çatı örgütü olarak biçimlendi. Filistin Ulusal Konseyi'nin 1974'deki 12. Toplantı'sında 10 maddelik bir program kabul edilerek örgüt genişletildi. Tüm gerilla örgütlerinin yanı sıra İsrail işgali altındaki Batı Şeria ve Gazze'de oluşturulan Filistin Ulusal Cephesi ile Bağımsızlar ve Filistinli meslek kuruluşları da örgüt içine alındı. Programda, işgal altından kurtarılacak her Filistin toprak parçası üzerinde, Filistin ulusal otoritesinin FKÖ aracılığıyla kurulması öngörüldü. Aynı yıl Fas'ın başkenti Rabat'taki Arap Zirvesi'nde FKÖ tüm Arap ülkeleri tarafından ittifakla "Filistin halkının tek meşru temsilcisi" ilan edildi. Birleşmiş Milletler'de ve bağlı kuruluşlarında üye statüsü kazandı.

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün organları; parlamento niteliğinde sayısı duruma göre değişen yaklaşık 400 delegeyle ilke olarak iki yılda bir toplanan Filistin Ulusal Konseyi, bu organ ile hükümet niteliğindeki Yürütme Kurulu arasındaki Merkez Konseyi; 15 kişilik Yürütme Kurulu ve Filistin Ulusal Fonu'ndan oluşmaktadır. Yürütme Kurulu'ndaki 15 sandalyenin 3'ü el-Feth'e, 1'er sandalye öbür 6 gerilla örgütüne, geri kalan sandalyeler çoğunlukla el-Feth'i destekleyen Bağımsızlar'a ayrılmış durumdadır. Filistin Kurtuluş Örgütü, bugün İsrail'in kurulu olduğu topraklarda Müslüman, Hristiyan ve Museviler'in dini baklarını koruyabilecekleri bağımsız, demokratik ve laik bir Filistin Devleti kurulmasını hedef almaktadır.

Toplantı, örgütün Arafat'ın istediği yapıya kavuşması ve kendisinin de Yürütme Kurulu başkanlığına getirilmesiyle kapandı. Arafat, bu göreviyle Arap diplomasisinde rol oynama olanağını da elde etti. 1970-1971 yıllarında Filistin gerillalarının Ürdün'ü terketmeye zorlandıkları ve yaklaşık 40.000 kişinin yaşamını yitirdiği kanlı iç savaşta birkaç kez ölüm tehlikesi atlatıldı. İç savaş sırasında Filistin güçlerini yönetti. 1971'de Ürdün'ü terk ederek Filistin mücadelesinin siyasi ve askeri merkezini Lübnan'ın başkenti Beyrut'a taşıdı.

►

İç anlaşmazlıklar

Birleşmiş
Milletler'e
üyelik

Filistin Kurtuluş Örgütü, 1974'te Fas'ın başkenti Rabat'ta toplanan Arap Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde, Filistin halkının tek meşru temsilcisi ilan edildi. FKÖ'nün kazandığı bu diplomatik ağırlık büyük ölçüde Arafat'ın eseri idi. FKÖ aynı yıl, Birleşmiş Milletler'e gözlemci olarak kabul edildi. Böylece, Birleşmiş Milletler, tarihinde ilk kez, egemen devlet statüsünde olmayan bir kuruluşu üyeliğe kabul etmiş oluyordu. Kendisi de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na konuşmacı olarak katıldı. Konuşmasını "buraya bir elimde bir kurtuluş savaşçısının tüfeği, öbür elimde zeytin dalı ile geldim. Zeytin dalının elimden düşmesine izin vermeyin. Savaş Filistin'den patlak verir, ama barış da Filistin'den filizlenir," sözleri ile bitirdi. Birleşmiş Milletler konuşmasından sonraki dönemde, uluslararası politika da Filistin silahlı mücadelesinin görüntüsünü değiştiren, Filistin sorununa barışçı bir çözüm yolu arayan usta bir diplomat kimliği ile sivrildi.

1975-1976 yılları, siyasi yaşamının zorlu bir dönemi oldu. Bu yıllarda patlak veren Lübnan İç Savaşı'nda, bir yandan Lübnanlı Hristiyan örgütlerin oluşturduğu cephenin silahlı güçlerine, öbür yandan Lübnanlı Hristiyanlar'la ittifak yaparak Lübnan'a giren Suriye ordusunun Filistinliler'e saldırılarına karşı koydu. Lübnan İç Savaşı, ülkenin fiili bölünmesi ile sonuçlandı. Filistinliler'in denetimi altında kalan bölgelerde, Filistin Kurtuluş Örgütü bir devlet biçimini aldı. Diplomatik çabalara da ağırlık verdi. 1980'lere gelindiğinde FKÖ, 100'den fazla ülke ile diplomatik ilişki kurmuştu.

Arafat, artan siyasi ağırlığı sayesinde, 1977'de Mısır ile Libya arasında arabuluculuk yaptı. 1979'da Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'nin işgali üzerine İran ile ABD, 1980'de patlak veren İran-İrak Savaşı üzerine de söz konusu iki ülke arasında arabuluculuk yapmaya çalıştı. Kıbrıs sorununun çözümü için Türkiye ile Yunanistan arasında arabuluculuk yapmayı önerdi.

Siyasi, askeri ve diplomatik alanlarda inişli-çıkışlı zorlu yaşamının en çetin günlerini, 1982-1983 yıllarında geçirdi. 1982 Haziranı'nda İsrail, tüm Güney Lübnan'ı işgal ederek Beyrut'u kuşattı. Arafat, Güney Lübnan işgalinin başlaması üzerine, o sırada bulunduğu Suudi Arabistan'dan Filistin gerillalarının askeri yönetimini üstlenmek amacıyla Beyrut'a dönmüştü. Beyrut'ta, İsrail kuşatması altında yaklaşık iki aya yakın tarihin en zorlu kent direnmesini yönetti. İsrail'in boy hedefi olmasına karşın, bir yandan katı bir direniş ortaya koyarak kuşatıldığı kente İsrail güçlerinin girmesini önlerken, öte yandan da usta diplomatik manevralarla zaman kazanarak Filistin gerillalarının kenti boşaltmalarını sağladı. 30 Ağustos

1982'de 12 yıl boyunca Filistin mücadelesini yönettiği, Filistin sorununun uluslararası siyaset gündeminin en üst sırasına yerleşmesini gerçekleştirdiği Beyrut'tan ayrılarak Tunus'a gitti. FKÖ'nün yeni merkezini Tunus'ta kurdu. Filistin mücadelesinin en bunalımlı deneyiminin ardından 1983 Şubatı'nda Cezayir'de toplanan Filistin Ulusal Konseyi'nin 16. Oturumu'nda, yeniden FKÖ Yürütme Kurulu Başkanlığı'na getirildi. 1983 Mayıs'ında Suriye ile arasındaki geleneksel uyumsuzluk yeniden patlak verince Suriye'nin başkenti Şam'dan sınır dışı edildi; bir daha Suriye'ye girmemesi istendi. İsrail'e sınırdaş en önemli mücadele bölgesi olan Suriye ve Lübnan'daki Filistin güçleri ile doğrudan bağlantısı koptu. Aynı dönemde, el-Feth içinde kendisine karşı başlatılan, Suriye ile Libya'nın da desteklediği bir ayaklanmayla karşı karşıya kaldı. Filistin mücadelesinin yıllarca rakipsiz liderliğini yaptıktan sonra, bu konunun devamına ilişkin kuşuklar yaratıldı. Uluslararası diplomaside kazandığı deneyime ve özellikle işgal altındaki Batı Şeria ve Gazze'deki Filistin halkı arasındaki saygınlığına dayanarak liderliğine yönelen tehditleri gidermeye çalıştı.

Arafat'ın tüm yaşamı, Filistin davasının aşamalarının bir aynası gibidir. Arafat % 60'ı topraklarının dışında ve dünyanın çeşitli köşelerine dağılmış, % 40'ı da işgal altında yaşayan parçalanmış bir halkı kendi adı çevresinde birleştirebilen tek Filistinli siyaset adamıdır. Hiç evlenmemiştir. "Filistin Devrimi ile nikâhlı olduğu" sözü ünlüdür. Yaşamının gençlik dönemlerini araştırarak İsraili gazeteciler, Kahire'de geçirdiği öğrencilik yıllarında kızlarla hiç ilgilenmediğini, ağzına içki koymadığını, lükse ve rahata düşkün olmadığını; olağanüstü cesareti, alçakgönüllülüğü, basitliği ve yandaşlarına adanmışlığı gibi özellikleri ile çevresinde efsanevi bir kişilik yarattığını yazmışlardır.

Özel yaşamı gibi günlük yaşamı da gizemlidir. Çeşitli suikast girişimleri atlatmıştır. En ciddi suikast girişimi, 1971'de Suriye'deki Filistin birliklerini denetlemek isteyen arabası pusuya düşürülerek yapılmış, şoförünün ölümüne karşılık, kendisi yaralanmadan kurtulmuştu. Sayısız düşmanı nedeniyle bir suikaste uğramamak için, Beyrut'ta yaşadığı dönemde aynı yerde üst üste iki gece yatmadığı söylentisi yayılmıştı. Birkaç kez de İsrail saldırılarının doğrudan hedefi olmuştu. 10 Nisan 1973'te Beyrut'a bir hareket düzenleyen İsrail komandoları, Filistin mücadelesinin üç önemli yetkilisini, FKÖ Yürütme Kurulu üyesi ve el-Feth kurucularından Muhammed Yusuf Neccar'ı (Abu Yusuf), el-Feth liderlerinden ve kurucularından Kemal Advan'ı ve FKÖ sözcüsü Kemal Nasır'ı öldürmüşler, ama Arafat'ı bulamamışlardı. 1979'da kendisini hedef alan bir suikaste, özel güvenlik sorumlusu öldürülmüştü. 1981 Temmuz'unda İsrail savaş uçakları Beyrut'taki çalışma bürosunu bombalamışlar; 300 kişinin yaşamını yitirdiği hava saldırısı sonucunda merkez karargahının bazı katları yıkılmış, kendisi yine kurtulmuştu. 1982 Yazı'ndaki Beyrut kuşatmasında da sayısız bombardımandan yara almadan sıyrılabilmişti.

Arafat, hareketli siyaset yaşamında üç kez tutuklandı: 1965'te Tapline petrol boru hattına yapılan sabotajdan sorumlu olduğu düşüncesiyle Suriye'de;

Beyrut'un
boşaltılması

bir yıl sonra o tarihte Suriye Savunma Bakanı olan Hafız Esad tarafından yine Suriye'de ve salıverildikten kısa bir süre sonra Lübnan-İsrail sınırı yakınlarında, İsrail'e bir askeri harekâta girişmek üzereyken Lübnan'da. Son tutukluluğunda Beyrut'un Sablons Hapishanesi'nde üç hafta yatmıştı.

Uluslararası yaşamda asıl ününü eylem adamı olarak yaptı. İdeolojik görüşleri pek yansımadı. Pragmatik bir siyaset adamı ve özellikle en umutsuz koşulları atlatabilen, bir ayakta kalma ustası olarak ün kazandı. Amerikan basını bile onu 1980'lerin önde gelen 20 dünya lideri arasında saydı. "Realpolitik" (Güçler Dengesi Doktrini) kurallarına bağlı bir siyaset adamı, Araplararası ve uluslararası dengeleri gözönüne alarak siyaset saptayan kıvrak bir lider olarak nitelendi. Hiçbir zaman ön plana çıkmamakla birlikte, ideolojik tutumu zaman içinde değişiklikler geçirdi. Siyasi düşüncelerinin biçimlendiği Kahire'deki öğrencilik yıllarında, o tarihlerde Mısır politikasında çok etkin olan ve Filistin'in İsrail'den kurtarılması sloganını en ateşli biçimde ortaya atan Müslüman Kardeşler örgütü ve söz konusu örgütün düşünceleriyle yakınlığı olduğu ileri sürülür. İsrailli kimi gazeteciler, Arafat'la ilgili biyografi çalışmalarında Müslüman Kardeşler örgütüne katılmış olduğunu yazarlar. Yakın çalışma arkadaşları ise Müslüman Kardeşler'le 1950'lerin başında yakın ilişkileri olmakla birlikte, hiçbir zaman örgüte üye olmadığını belirtirler. Büyük bir olasılıkla el-Feth'in öbür kurucuları gibi, Müslüman Kardeşler'le ilişkilerine Filistin davasına karşı bu örgütün takındığı militan tutum neden oldu.

Siyasi görüşleri ve ideolojik tutumu, en somut biçimde el-Feth'in ve daha sonra FKÖ'nün ideolojik-siyasi çizgisinde görülür. Bugüne değin en kararlı biçimde bağlı kaldığı ilke, Filistin hareketinin bağımsızlığıdır. Bununla, Filistin hareketinin kararlarının Araplar tarafından değil, Filistinliler tarafından alınması gerektiği; Araplar'ın rolünün Filistinliler'e destek olmaktan, mücadelesini sürdürürebilmeleri için elverişli koşullar yaratmaktan öteye gitmemesi zorunluluğu anlatılmak istenmiştir. Bu amaçla, "hiçbir Arap Devleti'nin Filistin Devrimi'nin işlerine karışmaması, buna karşılık Filistin Devrimi'nin hiçbir Arap Devleti'nin işlerine karışmaması" formülünü savundu. Bu formül, kendisine geniş bir siyasi yelpaze içinde yer alan, çeşitli renkler gösteren her Arap rejimi ve lideriyle yakın ilişkiler kurma olanağını sağladı. Aynı ilke nedeniyle Filistin mücadelesini denetim altında tutmak isteyen Arap rejimleri ve liderleriyle de zaman zaman çok sert çatışmalara girişti. Bu tutumuyla, bir tür "Filistin milliyetçiliği"nin babası sayılabilir. Geniş anlamda ise 1950'lerde Mısır lideri Nasır'ın kişiliğinde ortaya çıkan Pan-Arap milliyetçiliğinin içinde kabul edilebilir. 1960'ların sonlarında Filistin mücadelesinin ideolojik tanımını yaparken sık sık "Filistin Devrimi'nin vücutu Filistinli, yüreği Arap'tır" demiştir.

Arafat, Filistin toprakları üzerinde Müslüman, Hristiyan ve Museviler'in bir arada özgürce barınabileceği laik ve demokratik bir Filistin Devleti düşüncesinin de savunucusu oldu. Bu amaçla, Yahudiler'le, giderek İsrailliler'le ve hatta Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkını kabul eden Siyonist İsrailliler'le bile diyalog gereğine işaret etti. Üç kez İsrail

Araplar'ın diyalogunu savunduğu gibi Filistinlilerarası uyuşmazlıkların da demokratik diyalogla çözümünü ilkesini ortaya attı. Bu yönüyle, çoğunluğu sürgünde yaşayan bir halkın siyasi kurumlarının demokratik mekanizmalarla oluşturulmasına katkıda bulundu. İsrail ve yandaşlarınca uzun yıllar bir terörist olarak nitelenmesine ve kimi zaman savaşı niteliğini ön plana çıkarmasına karşılık, bu özellikleriyle benzerine pek rastlanmayan bir siyaset adamı tipi çizdi. Yakın tarihin en ilginç devlet adamları arasında yerini aldı.

- KAYNAKLAR: C. Çandar, *Direnen Filistin*, 1976; L.S.Kadi, *Basic Political Documents of the Armed Palestinian Resistance Movement*, 1969; E. Rouleau, *Vatansız Filistinli*, 1979; Z.Schiff-R. Rothstein, *Fedayeen*, 1972.

ARAGO, François
(1786-1853)

Fransız bilim ve siyaset adamı. Işık ve manyetizma alanında çalışmalar yapmış, Fransa'da 1848 Şubat Devrimi'nden sonra kurulan geçici hükümette görev almıştır.

Dominique François Jean Arago 26 Şubat 1786'da Doğu Pireneler bölgesindeki Perpignan'a bağlı Estagel'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini bu kentte tamamladıktan sonra Paris'te École Polytechnique'i bitirdi. Laplace'ın yardımıyla Boylamlar Dairesi'nin sekreterliğine getirildi. 1806'da, asistanlığını yaptığı Biot ile birlikte, meridyen yayını ölçmek üzere İspanya'ya gitti.

Bu dönemde, Napoléon Bonaparte'ın, kardeşi, Joseph'i İspanya kralı yapmak istemesi yüzünden iki ülkenin arası açılmıştı. Bior'nun Fransa'ya dönmesinden bir süre sonra Arago casuslukla suçlandı. Üç ay hapsedildikten sonra, 1809'da Cezayir

►
Işığın
polarılması

üzerinden gizlice Marsilya'ya ulaştı. Birkaç ay sonra da Lalande'in yerine Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. Aynı yıl École Polytechnique'te, Gaspard Monge'dan boşalan analitik geometri kürsüsüne getirildi ve yaklaşık yirmi yıl bu okulda analiz ve jeodezi okuttu. 1830'da Bilimler Akademisi, Fourier'nin ölümüyle boşalan daimi sekreterlik görevini Arago'ya verdi. Aynı yıl Paris Gözlemevi'nin ve Boylamlar Dairesi'nin yöneticiliğini üstlenen, 1830 ve 1848 devrimlerinde siyaset alanında da etkinlik gösteren Arago, III. Napoléon döneminde bütün zamanını bilimsel çalışmalarına ayırdı. 2 Ekim 1853'te Paris'te öldü.

Arago'nun üç erkek kardeşinden Jean (1788-1836), Meksika'nın bağımsızlık savaşında Meksika adına çarpışmış bir general; Jacques Etienne Victor (1790-1855) gezi notlarıyla ünlü bir yazar; Etienne (1802-1892) ise 1849 ayaklanmasına katılmış devrimci bir siyaset adamı ve yazardı. François Arago'nun oğlu François Victor Emmanuel de babası gibi koyu bir cumhuriyetçiydi ve III. Napoléon döneminden sonra çeşitli devlet görevlerinde bulundu.

Siyasal
etkinliği

Arago'nun yaşadığı dönem, Fransa'nın yoğun toplumsal ve siyasal olaylara tanık olduğu bir dönemdi. 1830 Temmuz'unda Louis-Philippe'in krallığa getirilmesiyle başlayan "Temmuz monarşisi" döneminde Arago, Doğu Pireneler'den milletvekili seçildi 1789 Devrimi'nden sonra liberalizm yanlısı burjuvazinin, "lejitimist"leri, Bonapartçılar'ı, sosyalistleri ve radikalleri karşısına alarak iktidarı ele geçirdiği bu dönemde, basına ve muhalefete uygulanan baskı yer yer ayaklanmalara yolaçmış, ancak bunlar büyümeden bastırılmıştı. 1847'ye gelindiğinde, Fransa'da ve Avrupa'da yaygınlaşan ekonomik kriz önce burjuvazinin kralı desteklemekten vazgeçmesiyle, 1848'de de toplumdaki radikal kesimlerin ayaklanmasıyla sonuçlandı.

►
İlk
yapay
mıknatıs

Arago, 1848 Şubatı'nda kurulan geçici hükümette deniz ve savaş bakanı olarak yer aldı. İlimli cumhuriyetçilerin egemen olduğu geçici hükümetin ilk işi II. Cumhuriyet'i ilan etmek ve tüm yurttaşlara oy hakkı tanımak oldu; işçi isteklerine ise geçici çözümler getirmekle yetindi. Hükümet, ayrıca 1789 Devrimi'ne aykırı düşmemek kaygısıyla ve ekonomik nedenlerle Fransa'nın sömürgelerinde köleliği yasakladı. Arago da bu kararı imzalayanlar arasındaydı. Genel seçimlere gitmek üzere oluşturulan kurucu mecliste de görev alan Arago, ilimli cumhuriyetçi kanatta burjuvazinin temsilciliğini üstlenmiş ve konuşma yeteneğiyle dikkatleri çekmişti. Arago, ilimli cumhuriyetçilerden Lamartine, Marie, Garnier-Pagès ve radikal Ledru-Rollin ile 10 Mayıs 1848'de, sosyalistleri etkisiz kılmayı amaçlayan bir yürütme komitesi kurdu. Mayıs 1849'da bu görevden ayrılarak yasama komisyonuna girdi; 2 Aralık 1851'de de Louis Bonaparte'in halkın huzursuzluğunu bahane ederek meclisi kapatması üzerine tüm görevlerinden istifa etti. Aralık 1852'de kendini III. Napoléon adıyla imparator ilan eden Louis Bonaparte'a bağlılık yemini etmeyi reddetmesine karşın, bilim adamı kişiliğinden yararlanarak tutuklanmaksızın siyasetten ayrılmayı başardı.

►
Astronomi
çalışmaları

Arago önceleri asker olmayı düşünürken, bilimsel konulardaki yeteneğini sezen Laplace'ın da desteğiyle Boylamlar Dairesi'nde çalışmaya başladı. Bu

büronun yönetiminde gerçekleştirilen meridyen yayının ölçümü onun ilk önemli çalışmasıydı. Bundan sonra da ortak çalışmalarını sürdüren Arago ve Biot, gazların ışığı kırma indisini, havanın ve kimi gazların yoğunluğunu birlikte hesapladılar. 1808'de Malus'nün ışığın polarılması olayını keşfetmesi, bu iki fizikçinin ilgisini çekti. Bu konuya eğilen Arago, 1811'de, kimi kristallerden geçen beyaz ışığın poları olarak birbirini tamamlayan iki renkli ışına ayrıştığını saptadı. Ayrışan ışınları İzlanda spatından yontulmuş bir prizmada incelediğinde, prizmanın her dönüşünde renklerin değiştiğini gözlemledi ve böylece İzlanda spatının çiftkırıcılık özelliğinden yararlanarak renkser (kromatik) ve dönel polarma olayını tanımladı. Bu çalışmaları sırasında, doğal ışık ile polarılmış ışığı birbirinden ayırt etmeye yarayan ilk polariskopu ve bir ışık demetindeki polarılmış ışık oranını belirleyen ilk polarimetreyi yaptı.

Arago bir yandan da, ışığın yayılmasını açıklamak için Young'ın ortaya attığı dalga kuramına ilgi duymaya başlamıştı. Sonunda, dalga kuramının en ateşli savunucularından biri oldu; bu kuramı geliştirmeye çalışan Fresnel'in yanında yer alarak Laplace, Biot ve Poisson'a şiddetle karşı çıktı. Bu üç fizikçinin desteklediği ve ışığın ısınan bir cismin yaydığı taneciklerden oluştuğunu ileri süren kuram, dalga kuramının açıkladığı kimi olayları, sözgelimi girişim olayını açıklamakta yetersiz kalıyordu. Polarılma olayını dalga kuramına dayanarak açıklamayı başaran Arago, bu kuramın tam olarak sınanabilmesi için değişik yoğunluktaki ortamlarda ışığın hızını ölçmeyi düşündü. 1838'de bu düşüncesini Bilimler Akademisi'ne açıkladıysa da, artık gözleri çok iyi görmediğinden kendisi gerçekleştiremedi. 1850'de Foucault, Arago'dan esinlenerek döner ayna yöntemiyle ışığın hızını ölçtü ve havadan daha yoğun bir ortamda ışığın daha yavaş ilerlediğini kanıtladı.

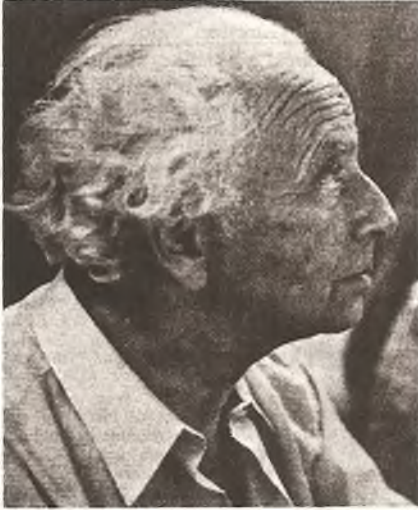
Optik alanındaki çalışmalarından başka, manyetizma konusunda da Arago'nun fiziğe değerli katkıları olmuştur. 1820'de Danimarkalı fizikçi Oersted, içinden elektrik akımı geçirilen bir telin, çevresinde manyetik alan yarattığını açıklayınca, Arago bu olayı incelemeye başladı. Aynı yıl, bakır bir spiralin içinden elektrik akımı geçirildiğinde çevredeki demir talaşlarının tele yapıştığını, akım kesilince de telden ayrıldığını gösterdi. Ampere'le birlikte çalışarak, demirde, elektrik akımıyla kalıcı mıknatıslık elde etmeyi başardı. 1824'te, içinden elektrik akımı geçirilen döner bakır diskin, üzerindeki manyetik göstergeyi döndürdüğünü gözlemledi. Sonradan Foucault'nun kuralları saptayacağı bu dönme mıknatıslığı olayını ve ilk yapay mıknatısı bulduğu için, 1825'te Londra'daki Royal Society Arago'yu Copley Madalyası'yla ödüllendirdi.

Paris Gözlemevi'ndeki uzun görevi boyunca astronomi çalışmalarını sürdüren Arago, 1840'ta Güneş kromosferini inceledi. İlk kez Güneş'in fotoğraflarını çekti, ışık sapıncını önleyerek gezegenlerin çapını ölçme yöntemini geliştirdi ve manyetik fırtınalarla kutup ışıkları arasındaki ilişkiyi ortaya koydu. Bir bilim adamı olarak, bilimdeki tüm gelişmelerin halka aktarılmasından yanaydı; 1812'den 1845'e değin gözleminde verdiği konferanslar geniş bir izleyici kitleye ulaşmıyordu. Fransız astronom Le Verrier'i ,

Uranüs'ün hareketindeki düzensizlikleri incelemeye yönelten de Arago oldu. İngiliz astronom Adams ile Le Verrier düzensizliklerin bir başka gezegenin varlığından kaynaklandığını, hemen hemen aynı zamanda açıkladılar. Arago, bu yeni gezegene "Leverrier" adının verilmesi içinrettiyse de, iki bilginin eşit katkısı gözönüne alınarak, gezegenin Neptün diye adlandırılması uygun görüldü.

Arago'nun 1830-1850 arasındaki yoğun siyaset yaşamında bile ara vermeksizin sürdürdüğü bilimsel çalışmaları, fiziğin birçok dalında yeni gelişmelere temel olacak niteliktedir. Özellikle polarizma konusundaki araştırmaları dalga kuramına, miktatsızlar üzerindeki çalışmaları da elektromıknatıslığa yeni boyutlar kazandırmıştır.

- **YAPITLAR:** *Oeuvres Completes*, (ö.s.), M.J.A. Barral (der.), 3 cilt, 1854-1862, ("Tüm Yapıtları").
- **KAYNAKLAR:** Audiganne, *Arago, Son Génie et Son Influence*, 1869, ("Arago, Dehası ve Etkisi"), E.G. Smith, "The Centenary of Arago, 1786-1853", *Engineering*, (176), 1953, ("Arago'nun Yüzüncü Yıldönümü").
- **BAKINIZ:** J.C. ADAMS, AMPERE, BIOT, BROGLIE, FARADAY, FIZEAU, J.B. FOUCAULT, FRESNEL, LAPLACE, LE VERRIER, LOUIS-PHILIPPE, NAPOLEON III, NICOL, OERSTED, T. YOUNG.

ARAGON, Louis (1897-1983)

Fransız şair, romancı. Gerçeküstüçülük hareketinin kurucularından ve Fransız toplumcu edebiyatının önde gelen temsilcilerindendir.

3 Ekim 1897'de Paris'te doğdu. Annesi ile babası ayrıydı; annesi babasının varlığını sakladığı gibi kendisini de ablası olarak tanıtmıştı. Aile 1904'te Neuilly'ye taşındı, 1908'de Saint-Pierre Lisesi'ne giren Aragon, çok başarılı bir öğrenciydi. 1914'te tıp eğitimine başladı. Üç yıl sonra, I. Dünya Savaşı'nın son yılında askere alındı, kendisi gibi tıp öğrencisi olan Andre Breton'la tanıştı. 1918'de cepheye göster-

diği yararlıklardan ötürü madalya aldı. Paul Eluard ve Philippe Soupault ile tanıştı. Terhis olduktan sonra yeniden başladığı tıp öğrenimini 1921'de yarım bıraktı ve kütüphaneci olarak çalışmaya başladı. 1923'te Giverny'ye yerleşti, üç yıl önce katıldığı Dadaizm hareketinden kopmaya başlamıştı. Ertesi yıl Breton'un yayımladığı "Sürrealizm Manifestosu" ve *Revolution Surrealist* dergisi doğrultusundaki görüşlere katıldı. Ancak 1928'den sonra estetik ve politik görüşlerinde büyük bir değişim başladı. Aynı yıl evlendiği romancı Elsa Triolet ile SSCB'ye gidip bir yıl orada kaldı. 1930'da Harkov'da toplanan Devrimci Yazarlar Kongresi'ne katıldı. 1932'de artık Breton'dan ve Gerçeküstüçülük hareketinden bütünüyle kopmuştu. Fransız Komünist Partisi'nin (FKP) yayın organı *L'Humanité*'de çalışmaya başladı. Ertesi yıl Birinci Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi'ne katıldı.

1935'te Paris'te toplanan Kültürün Savunulması İçin Dünya Yazarları Kongresi'ne katıldı. Ertesi yıl *Ce soir* gazetesinin yönetimini ele aldı, Paul Nizan'la çok yakın bir ilişkiye girdi. 1939'da çıktığı New York gezisinden döndüğünde yeniden askere alındı. Nazi işgaline karşı örgütlenen Fransız direniş hareketine, değişik bir kimlikle gittiği Güney Fransa'da kaçılan Aragon, gizlice basılıp dağıtılan şiirleriyle büyük ün kazandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Paris'e dönüp çeşitli sol dergilerin yönetimini üstlendi. 1950'de FKP Merkez Komitesi üyeliğine seçildi. 1968 Mayıs olaylarında öğrencilerin gösteri ve toplantılarında konuşmalar yaptı. 1969'da Goncourt Akademisi'ne girdiyse de, kısa bir süre sonra buradan ayrıldı. 1970'te eşi ve politika arkadaşı Elsa Triolet'nin ölümü Aragon'u çok sarstı. 1977'de Ekim Devrimi'nin altmışıncı yıldönümünü kutlama törenlerine resmi Fransız temsilcisi olarak kaçılan Aragon, son yıllarda yalnızca eski yapıtlarının yeni basımlarını hazırlıyor, kimi konferans ve TV konuşmalarına katılıyordu. Ocak 1983'te, Paris'te öldü.

Aragon ilk yazı denemelerine çok küçük yaşlarda başlamıştı. Şiir konusundaki görüşlerini cephede tanıştığı Breton'la birlikte geliştirdi. İlk şiirlerini 1918'de *Nord-Sud* dergisinde yayımladı. Bu şiirler Tristan Tzara'nın öncülük ettiği Dadaizm akımının etkisi altındaydı. Toplum kurallarına, savaşa ve geleceklere karşı oldukları kadar, şiirin o güne değin süregelen olan kurallarına da karşı olduklarını belirten Dadacılar, bu karşı çıkışlarını anlamsızlığa dek vardıyorlardı. Aragon'un 1920'de ilk şiir kitabı *Le feu de joie* ("Kıvanç Ateşi") ve bir yıl sonra da romanı *Anicet ou le panorama* (Anicet) yayımlandığında büyük yankılar uyandırdı, dönemin usta yazarlarından olumlu eleştiriler aldı. Aragon, 1924'te Dadaizm'den ayrılarak, Breton'la birlikte *Revolution Surrealist* dergisinde, Gerçeküstüçü akımının öncülüğünü yapmaya başladı. 1925'te yayımlanan *Le paysan de Paris* ("Parisli Köylü"), bu akımın başyapıtlarından biri olarak kabul edilmiştir.

1928 yılı Aragon'un yaşamında bir dönüm noktası olmuştur. Mayakovski ve sevgilisi Lili Brikin kızkardeşi romancı Elsa Triolet ile tanışması, şairin tüm yaşamını dolduracak bir sevginin ve bundan sonraki şiir serüvenini belirleyecek olan dünya görüşünün oluşumunu başlattı. Aragon Marxist düşünceyle daha önceleri de ilgilenmişti; ancak 1928'den

Dadacı şiirleri

Gerçeküstüçülük dönemi

sonra bu öğreti yaşamını yönlendirmeye başladı. Gerçeküstücüler'le ilişkisini kesen şair, şiirinde geleneksel lirik biçimlere yöneldi. Bu dönem şiirleri üç ana tema etrafında toplanır: Bir toplum biçimi olarak sosyalizmi öven şiirleri; özellikle savaş ve direniş günlerinin yurtseverlik şiirleri; eşi Elsa'da somutlanmakla birlikte, dünyaya, yaşama, doğaya yönelik sevgi şiirleri. *Le monde réel* ("Gerçek Dünya") başlığı altında yazdığı bir dizi romanda ise Avrupa burjuvazisinin içten içe çürüyüşünü, işçi sınıfının yaşam koşullarını ve isteklerini dile getirdi. Bunlar arasında en başarılısı sayılan *La semaine sainte* ("Kutsal Hafta") adlı romanında, 1810'lar Fransası'nı Marxist bir bakış açısıyla sergiledi. Yazdığı çok sayıda makale ve deneme yazısında ise klasik yazarları yeniden değerlendirdi; Sovyet edebiyatçılarını Fransız okurlarına tanıttı.

Louis Aragon Avrupa'nın çarpıcı değişimler geçirdiği, birbirini izleyen kuşakların değişik sanatsal ve siyasal arayışlar içinde olduğu uzun bir dönem boyunca, çok yönlü kişiliği ve güçlü kalemiyle, değişik sanatsal eğilimlerden hem etkilendi, hem de başkalarını etkiledi. Aragon gençliğinin bireysel başkaldırısını "otomatik yazı" denilen gerçeküstücü teknikle dışavururken akılcı ve devrimci, en politik şiirlerini yazarken özgün ve duyarlı olmayı başarmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Şiir: Feu de Joie*, 1920, ("Kıvanç Ateşi"); *Le mouvement perpétuel*, 1925; *La grande gaité*, 1929; *Hourra l'Oural*, 1934; *Le creve-cœur*, 1941; *Les yeux d'Elsa*, 1942, ("Elsa'nın Gözleri"); *Le Musée Grévin*, 1943; *La Diana française*, 1944; *En étrange pays dans mon pays lui-même*, 1945, ("Kendi Yurumda Yurumdan Uzak"); *Elsa*, 1959; *Les poètes*, 1960; *Le fou d'Elsa*, 1963, ("Elsa'nın Delisi"). Roman: *Anicet ou le Panorama*, 1921 ("Anicet"); *Le paysan de Paris*, 1926, ("Parisli Köylü"); *Les cloches de Bâle*, 1933, ("Bâle Çanları"); *Les beaux quartiers*, 1936; *Les voyageurs de l'Impériale*, 1942; *Les communistes*, 6 cilt, 1949-1951; *La semaine sainte*, 1958, ("Kutsal Hafta"); *La mise à mort*, 1965, ("Ölüm Hükümü"); *Blanche ou l'Oubli*, 1971. Makale: *Le traité du style*, 1928, ("Üslup Üzerine"); *Pour un réalisme socialiste*, 1935, ("Sosyalist Bir Gerçekçilik Üzerine"); *La Lumière de Stendhal*, 1954, ("Stendhal'in Işığı"); *Littératures soviétiques*, 1955.

- **BAKINIZ:** APOLLINAIRE, BRETON, ELUARD, SOUPAULT, TZARA.

ARAGONES, Sergio (1939)

Meksikalı karikatürcü. *Mad* dergisinin yayımlanan karikatürleriyle dünya mizahının gelişmesinde etkili olmuştur.

Sergio Aragonès Domenech İspanya'da, Sevilla'da doğdu. Altı yaşındayken ailesi Meksika'ya göç etti. Resme ilgisi çok küçük yaşlarda, henüz İspanya'dayken başlamıştı. Beş yaşındayken anne ve babasıyla konuk olarak gittiği zengin bir ailenin evinin duvarlarını kızılderi resimleriyle donatmıştı. Aragonès'in öğrencilik yılları Meksika'da geçti. İlk karika-

türleri yayımlandığında 16 yaşında bir lise öğrencisiydi. Mimarlık Fakültesi'ne devam ettiği sıralarda *Manana* adlı haftalık dergiye karikatürler çizdi. Bir süre sonra da Meksika'nın çizgi film sanayisinin en önemli kişisi sayılan Don Pascual ile çalışmaya başladı. Televizyon için tanıtma ve reklam filmleri hazırladı. Bir yandan da, olanak buldukça belgesel filmler yaptı.

O yıllarda Aragonès'in sürdürdüğü bir başka etkinlik, aynı üniversitede okuyan ABD'li öğrencilere, seramikçilik, gümüş işlemeciliği gibi Meksika halk sanatlarını öğretmekti. Bu öğrencilerden Lilio Chomette, onun ABD'deki karikatür çevresiyle ilişki kurmasını sağladı. 1962'de Los Angeles'a giderek astronomlarla ilgili bir dizi karikatürünü dünyanın en büyük mizah dergilerinden biri olan *Mad*'e gönderdi. Bunlar, derginin 76. sayısında, "Mad, Amerikan Uzay Çalışmalarında" başlığı ile basıldı. Aynı yıl, çeşitli dergilerde iki bine yakın karikatürü yayımlandı ve böylece Aragonès dünya çapında ün kazandı.

Daha sonra New York'a giderek *Mad*'de çalışmaya başladı. Çok geçmeden Los Angeles'a dönerek Lilio Chomette ile evlendi ve eşiyle birlikte bu kez yerleşmek üzere yeniden New York'a gitti. Bundan sonra sürekli olarak *Mad*'de çalıştı. Başka dergiler için yaptığı karikatürler çok azdır. Karikatürün yanı sıra, kitap kapakları ve broşürler hazırladı. Ayrıca, film çalışmalarını sürdürdü. Filmleri çoğunlukla, "Meksika'da Boğa Güreşleri" gibi uzun belgesellerdi.

Aragonès, gündelik yaşamın alışılmış olaylarını, ciddi işlerini değişik bir bakışla ele alır. Alaycı ve biraz da yerici bir anlatımla, bunların aynı zamanda hem gülünç hem de trajik sayılabilecek yanlarını göstermeye çalışır. En önemli karikatür dizileri "Yaşasın Astronotlar", "Yaşasın Gölgeler", "Yaşasın Karate", "Yaşasın Su Sporları", "Yaşasın Canavarlar"dır.

ARAKON, İlhan (1916)

Türk görüntü yönetmeni. Özellikle belgesel film çalışmalarıyla tanınmıştır.

Edirne'de doğdu. Çocukluğu ve ilk gençliği İstanbul'da geçti. Ortaöğrenimini 1937'de tamamladı. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimarlık Bölümü'nü son sınıfta bırakarak çalışmaya başladı. 1938'de fotoğrafçılığa başladı. Kompozisyon, ışık, renk konularında Abidin Dino'nun bilgi ve deneyimlerinden yararlandı. 1940'ta genç ressamların düzenlediği Liman Sergisi'nde fotoğraflarıyla yer aldı. 1941'de Münir Hayri Egeli'nin kurduğu Ankara Çocuk Tiyatrosu'nda yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. 1944'te Şadan Kamil'in *Gençlik Günahı* filmiyle Yeşilçam'da görüntü yönetmeni olarak çalışmaya başladı. Sinemada sanat yönetmeni, belgesel yönetmeni, ses kayıtçısı olarak 400'ün üstünde filme imzasını attı. 1974'ten beri Mimar Sinan Üniversitesi Sinema-Televizyon Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

İlhan Arakon sinemaya uzun bir akademik eğitim, fotoğrafçılık ve tiyatro deneyiminden sonra başladı. Türk sinemasında "tiyatrocı" kuşağın yerini "sinemacı" kuşağa bıraktığı dönemde, görüntüyü salt durağan fotoğraf niteliğinden kurtarıp, eylemin hareketliliği içinde bir işlev kazandırmayı amaçlayan çalışmalar yaptı. 1950'de kardeşi yönetmen Aydın Arakon'un yönettiği *İstanbul'un Fethi* filminde, filmin başarısına büyük ölçüde katkıda bulunan çekimler yaptı. 1953'ten sonra belgeseller ve haber filmlerine ağırlık vermeye başladı. Yönetmen Ali İpar'la, Türkiye'de çekilen ilk renkli belgesel olan *Bir Şehrin Hikâyesi*'nde çalıştı. 1957'de Belçika yapımı *Ayasofya* filminin görüntü yönetmenliğini üstlendi. Bu filmde Türkiye'de o güne değin görülmeyen bir ışıklandırma tekniği kullandı. 1973'te TRT Televizyonu için Halit Refiğ'in çektiği *Aşk-ı Memnu*'nun sanat yönetmenliğini ve görüntü yönetmenliğini üstlendi.

- **YAPITLAR (başlıca):** Görüntü yönetmenliği yaptığı filmler: *Gençlik Günahı*, 1944; *Seven Ne Yapmaz*, 1946; *İstanbul'un Fethi*, 1950; *Bir Şehrin Hikâyesi*, 1953; *Ayasofya*, 1957; *Dinmeyen Sızı*, 1951; *Çiğlik*; *Ankara Ekspresi*; *Koroğlu*; *Türkan Sultan*; *Aşk-ı Memnu*, 1974.

ARAL, Oğuz (1936)

Türk karikatürcü. Yönetmeni olduğu mizah dergisi *Gırgır*'da birçok karikatürcü yetiştirmiştir.

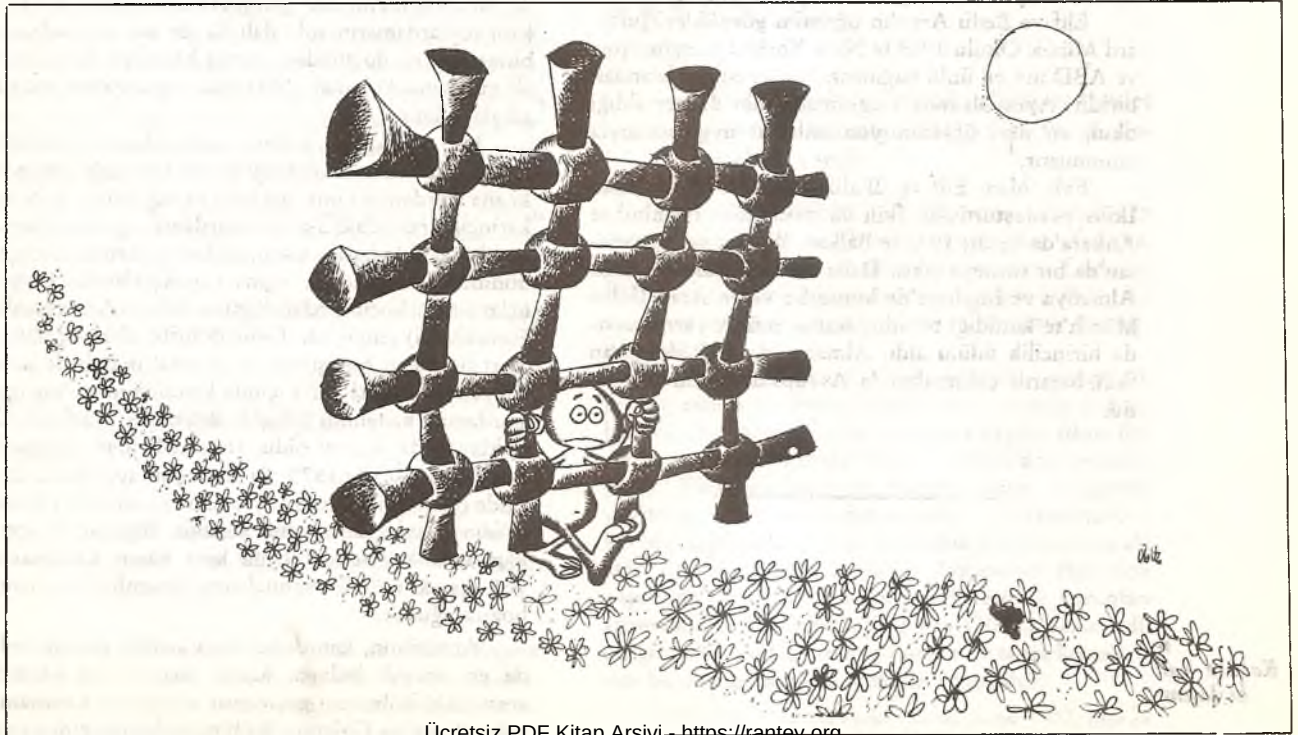
Silivri'de doğdu. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden, üç yıl okuduktan sonra ayrıldı. İlk

karikatürlerini, 1950'de, *Hafta* dergisinde çizdi. Kurduğu Sözsüz Oyun tiyatrosuyla 1960-1964 arasında İstanbul ve Anadolu'da gösteriler yaptı. Çeşitli gazete ve dergilerde çalıştı. 1972'de *Gün* gazetesinin mizah sayfasını *Gırgır* başlığıyla düzenledi. Daha sonra *Gırgır*'ı haftalık dergi olarak yayımlamaya başladı (1973). Dergide karikatüre ilgi duyan gençlere yer verdi, gönderdikleri karikatürleri eleştirisiyle birlikte yayımladı, onlarla toplantılar düzenledi.

Oğuz Aral'ın karikatüre başladığı yıllarda Cemal Nadir-Ramiz dönemi kapanmış, Turhan Selçuk öncülüğündeki "çizgide mizah" anlayışı doğmuştu. Ünlü karikatürcü Saul Steinberg'in karikatürde yarattığı devrim, Türkiye'de de dönemin genç sanatçılarına etkilemişti. Bu sanatçılar içinde Walt Disney çizgi estetiğine tutulanlar da vardı. Aral da bir dönem Disney'i izledi, ancak, giderek karikatürüne "yazı"yı sokmaya başladı. "Çizgide mizah"ın eğitimsiz halk tarafından anlaşılmadığını ileri sürdü ve karikatüre olan ilginin azalmasını buna bağladı.

Karikatürü okunan bir olgu olarak gören ve Turhan Selçuk, Tonguç Yaşar, Ferruh Doğan, Ali Ulvi, Tan Oral gibi "çizgide mizah"ı sürdüren sanatçıları izleyen genç karikatürcüleri eleştiren Aral, düşüncelerini *Gırgır*'da gerçekleştirdi. Yetiştirdiği genç karikatürcüleri dergi kadrosuna alarak profesyonelleştirdi. *Gırgır*, 1979-1980 yıllarında 300.000 dolayında bir tiraja ulaştı.

Oğuz Aral, karikatür dışında çizgi-roman ve çizgi-film alanlarında da ürünler verdi. "Hayk Mammer", "Köstebek Hüsnü", "Utanmaz Adam", "Vites Mahmut", "Hafiyesi Mahmut" gibi çizgi-roman kahramanları yarattı. Sürekli yayımlanan çizgi-öyküsü "Avanak Avni" en çok sevilen çalışmalarındandır. *Koca Yusuf*, *Bu Şehr-i Stambul*, *Direklerarası* ve *Ağustos Böceği ile Karınca* adlı çizgi filmleri vardır.

Oğuz Aral, karikatürleri ve yarattığı tipleriyle Türk karikatürü içinde bir anlayışın ustası olarak yerini almıştır. Toplumsal sorunları mizah-eleştiri yoluyla ele alan dergisinde birçok yeni karikatürücü yetiştirmiştir.

- **YAPITLAR:** *Avanak Avni*, albüm, 1982; Çizgi film: *Koca Yusuf, Bu Şehir-i Stambul, Direkterarası, Ağustos Böceği ile Karınca*.
- **BAKINIZ:** CEM, CEMAL NADİR.

ARAN, Bedii (1947) Elif (1950)

Türk piyanistler. Aran ikilisi, başarılı konserleriyle Türkiye ve dünyada tanınmıştır.

Bedii Aran İstanbul'da doğdu. Piyanoya dört yaşında, Mithat Fenmen'in öğrencisi olarak başladı. Daha sonra Verda Ün'le çalıştı. 1962'de ABD'ye giderek Eastman Müzik Okulu'na girdi. Echaniz'in öğrencisi oldu. ABD'deyken Albright, Alton Jones ve Piano Recording ödülleri kazandı. 1966'da Juilliard Müzik Okulu'na girdi. Beveridge Webster'in öğrencisi oldu.

Elif Aran İstanbul'da doğdu. Beş yaşında İstanbul Belediye Konservatuarı'na girdi ve Rana Erksan'ın öğrencisi oldu. Daha sonra öğrenimini Ferdi Ştazer'le sürdürerek konservatuarı bitirdi. 1969'da Viyana'da Drendel, Badura-Skoda ve Demus yönetiminde düzenlenen ileri düzeyde bir eğitim kursuna katıldı. 1970'te girdiği Juilliard Müzik Okulu'nu Rosina Lhevinne'in öğrencisi olarak bitirdi.

Elif ve Bedii Aran'ın öğrenim gördükleri Juilliard Müzik Okulu 1905'te New York'ta kurulmuştur ve ABD'nin en ünlü bağımsız konservatuarlarından biridir. Avrupalı müzik eğitimcilerinin de yer aldığı okul, en ileri öğretim yöntemlerini uygulamasıyla tanınmıştır.

Evli olan Elif ve Bedii Aran 1972'de Aran ikilisi'ni oluşturdular. İkili ilk resitalini İstanbul ve Ankara'da verdi; 1973'te Balkan ülkeleri ve Macaristan'da bir turneye çıktı. Daha sonra Finlandiya, Batı Almanya ve İngiltere'de konserler veren Aran ikilisi Münih'te katıldığı bir uluslararası müzik yarışmasında birincilik ödülü aldı. Almanya'da plak dolduran ikili, başarılı çalışmalarıyla Avrupa'da sesini duyurdu.

ARANZI, Giulio Cesare (1530-1589)

İtalyan anatomi bilgini ve cerrah. Özellikle dolaşım sistemi ve beyin anatomisi üstüne önemli çalışmalar yapan Rönesans çağı hekimlerindendir.

Kimi kaynaklarda soyadı Aranzio biçiminde verilen, yapıtlarını ise çağın geleneğine uyarak Latince Arantius adıyla yayımlayan Giulio Aranzi'nin yaşamı üstüne bilinenler çok azdır. Bologna'da doğduğu, 1556'da Bologna Üniversitesi'nden tıp doktorasını alarak ertesi yıl aynı üniversitenin tıp ve cerrahi kürsüsüne atandığı ve 7 Nisan 1589'da gene Bologna'da öldüğü biliniyor. Ancak, Rönesans'ın büyük anatomi bilginlerinden Vesalius'un öğrencisi olduğu yolundaki bilgiler kesin değildir.

Aranzi anatomi çalışmalarına çok genç yaşta başlamış, daha 19 yaşındayken üst gözkapığının kaldırıcı kasını keşfetmişti. Çok geçmeden ilgisini ve araştırmalarını kan dolaşımı konusunda yoğunlaştırdı. Harvey'in, büyük ve küçük kan dolaşımını doğru ve ayrıntılı olarak açıklayan *De motu cordis et sanguinis in animalibus* (1628) ("Canlılarda Kalbin ve Kanın Hareketi Üstüne") adlı yapıtı yayımlanmaya değin, o çağın tüm anatomi bilginlerini uğraştıran en önemli konu buydu. Bologna Üniversitesi'ndeki ilk öğretim ve araştırma yıllarında özellikle dölüt evresindeki yaşamla ilgilenen Aranzi, etenenin (plasenta) ve dölütatının gebelik dönemindeki yapısını, dölütün kan dolaşımını inceleyerek bulgularını, 1564'te yayımladığı sekiz ciltlik *Du humano foetu opusculum* ("İnsan Dölütü Üstüne İnceleme") adlı yapıtında derledi. Aranzi'nin bu yapıtında tanımladığı, dölüttekapi toplardamarın sol dalı ile alt ana toplardamarı birleştiren ve doğumdan sonra kapanan, karaciğerin alt yüzeyindeki kanal "Arantius toplardamar kanalı" adıyla bilinir.

Kan dolaşımı üstüne çalışmalarını sürdüren Aranzi, kalbin sol kulakçığı ile sol karıncığı arasındaki ana atardamar (aort) geçidini ve sağ kulakçık ile sağ karıncık arasındaki akciğer atardamarı geçidini kapatan, böylelikle kasılma sonrası kanın karıncıklara geri dönmesini engelleyen sigma kapakçıklarının serbest uçlarındaki küçük, relsli düğümçükleri (Arantius düğümçükleri) tanımladı. Gene dölütte, akciğer atardamarı ile aortu birleştiren ve normal olarak doğumu izleyen ilk bir iki hafta içinde kendiliğinden kapanan atardamar kanalının (*ductus arteriosus*) varlığını ilk açıklayan da Aranzi oldu. İtalyan hekimi Leonardo Botallo (1530-ykş.1570) da sonradan aynı konu üzerinde çalıştığı için kimi kaynaklarda yanlışlıkla Botallo'nun adıyla anılan bu kanalın doğumdan sonra kapanmaması, temiz kanla kirli kanın karışmasına yol açarak ölümle sonuçlanan önemli bir oluşum bozukluğudur.

Aranzi'nin, kan dolaşımına açıklık getiren belki de en önemli buluşu, kalpte sağ ve sol karıncık arasındaki bölmenin geçirimsiz olduğunu kanıtlamasıdır. 21 yy'da Galenos, kalbin iki karıncığını ayıran

bölmede küçük gözenekler olduğunu ve kanın bu gözenekler aracılığıyla sağ karıncıktan sol karıncığa geçtiğini öne sürmüştü. Vesalius'un da desteklediği bu görüş, yaklaşık 1400 yıl boyunca Batı dünyasında geçerliliğini korudu. 1550'lerde pek çok anatomi bilgini gibi bu gözeneklerin varlığını kuşkuyla karşılayan Aranzi, Colombo ile birlikte kalp karıncıkları üzerinde çalışarak, karıncıklar arası bölmenin geçirimsizliğini kanıtladı. Daha sonra, Aranzi ile ortak çalışmalarından yola çıkan Colombo ve aynı konu üzerinde çalışan Servetus, büyük bir olasılıkla, kendilerinden iki yüzyıl önce küçük kan dolaşımını tanımlamış olan 13. yy Arap hekimlerinden İbnünnefis'in yapıtından da yararlanarak, sağ karıncıktan sol karıncığa kan geçişinin akciğerler yoluyla olduğunu açıkladılar ve Aranzi'nin bu buluşunu doğruladılar.

Beynin anatomisini de inceleyen Aranzi, kafatasının alt arka bölümünde, beyinciğin alt yüzeyi ile soğaniliğin üst yüzeyi arasında yer alan, içi beyin omurilik sıvısıyla dolu beyin sarnıcını (*cisterna cerebellomedullaris*), beynin dördüncü karıncığını, koku alma duyusunun merkezi olan rinensefaldeki *pedes hippocampus*'u tanımladı. Beynin ve kalbin anatomisine ilişkin tüm araştırmalarını *Observationes anatomicae* ("Anatomi Gözlemleri") adlı yapıtında toplayan Aranzi, başarılı gözlemciliğinin yanı sıra iyi bir cerrahtı. 1571'de yayımladığı *De tumoribus secundum locum affectum* başlıklı yapıtı cerrahi konusuna ayrılmıştır ve Aranzi'nin Bologna Üniversitesi'ndeki cerrahi derslerinin niteliği üstüne fikir verir. Hintli cerrahların, İsa'dan 600 yıl kadar önce, koldan alınmış deri parçalarını burun dokusuna aşılayarak gerçekleştirdikleri burun ameliyatı tekniğini Batı tıbbına tanıtan İtalyan cerrahı Gaspare Tagliacozzo (1545-1599) olduğu düşünülür. Oysa, Aranzi'nin öğrencilerinden biri, bir inceleme yazısında, hocasının Tagliacozzo'dan daha önce plastik burun cerrahisini uyguladığını, frengili hastalara kol derisinden çok başarılı burun ameliyatları yaptığına birkaç kez tanık olduğunu yazar. Aranzi yapıtında böyle bir ameliyattan hiç söz etmese de, gerek cerrahi, gerek anatomi alanındaki çalışmalarıyla tıbbın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

- **YAPITLAR:** *De humanofœtu opusculum*, 1564; ("İnsan Dölütü Üstüne İnceleme") *Detumoribus secundum locum affectum*, 1571; *Observationes anatomicae*, 1579, ("Anatomi Gözlemleri").
- **BAKINIZ:** COLOMBO, GALENOS, HARVEY, İBNÜNNEFİS, SERVETUS.

ARAS, Tevfik Rüştü

(1883-1972)

Türk siyaset adamı. Tek parti döneminde on üç yıl dışişleri bakanlığı yapmıştır.

Çanakkale'de doğdu. İstanbul'da öldü. Beyrut Tıbbiyesi'ni bitirdi. İzmir, Selanik ve İstanbul'da doktorluk yaptıktan sonra siyasete atılarak İttihat ve Terakki Fırkası'na girdi. Mütareke sırasında Meclis-i Ali-i Sıhhi (Yüksek Sağlık Kurulu) üyesi idi. 1920'de

kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Menteşe (Muğla) milletvekili olarak girdi. Bir süre, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliği yaptı. Atatürk'ün kurdurduğu Türkiye Komünist Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. 1923'te İzmir milletvekili ve dışişleri bakanı oldu. 1938'e değin bu görevde kaldı. Bakanlığı sırasında Türkiye-SSCB dostluğunu geliştirmek ve Balkanlar'daki anlaşmazlıkları çözümlmek doğrultusunda çaba gösterdi. Türkiye, adına katıldığı uluslararası toplantılarda, silahsızlanma, büyük devletlerin hegemonyacı siyasetlerinin engellenmesi gibi konulara dikkati çekti.

1939'da Londra Büyükelçiliği'ne atanana değin İzmir milletvekilliğini sürdürdü. 1943'te emekliye ayrıldı. İnönü ile aralarındaki sürtüşme nedeniyle, 1946'da çok partili döneme geçildikten sonra Demokrat Parti'yi destekledi. Başta *Tan* olmak üzere çeşitli gazetelere yazılar yazdı. 1952-1959 arasında İş Bankası Yönetim Kurulu başkanlığı yaptı. 27 Mayıs sonrası Yeni Türkiye Partisi'ni desteklemekle birlikte etkin olarak siyasete katılmadı.

Tevfik Rüştü Aras, anıları ve siyasal konulara ilişkin yazılarının yanı sıra Academie Diplomatique Internationale (Uluslararası Diploması Akademisi) tarafından yayımlanan *Dictionnaire diplomatique*'te (Diploması Sözlüğü) "La Politique Extérieure de la Turquie" (Türkiye'nin Dış Siyaseti) maddesini yazmıştır. Öte yandan tıp alanında yazdığı *Çiçek Hastalığı*, *Isıtma* (Sıtma) ve *Papatatis Humması* adlı kitapları vardır.

- **YAPITLAR:** *Çiçek Hastalığı*, 1913; *Isıtma*, 1913; *Papatatis Humması*, 1924; *Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl*, Numan Memencioğlu (der.), 1935; *Görüşlerim*, 2 cilt, 1945-1968.

ARAT, Necla

(1940)

Türk felsefeci. Estetik, ahlak ve devlet felsefesi konularında çeviri ve incelemeleri vardır.

İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini bitirdikten sonra ABD'ye gitti. Ortaöğrenimini New York'ta, yükseköğrenimini de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı (1963). Bir süre asistan olarak çalıştığı felsefe bölümünde doçentliğe yükseldi.

Arat, çalışmalarını ahlak felsefesi, sistematik felsefe, estetik ve devlet felsefesi konularında yoğunlaştırdı. Bu çalışmalarının yanı sıra İngiliz filozoflarından, Alman filozofu Ernst Cassirer'den çeviriler yaptı. Kimi inceleme ve araştırmalarını dergilerde yayımladı. Bu arada kadın sorunlarıyla ilgilenen Arat kadının toplumdaki yerini bir kültür sorunu olarak ele aldı. *Etik ve Estetik Değerler Arasındaki İlgili* adlı yapıtında değer bakımından etikle estetik sorunları arasındaki ilişkiyi *Sembolik Form Olarak Sanat* adlı çalışmasında da Cassirer ve Langer'de sanat konularının biçimlenmesindeki etkenleri araştırdı.

- **YAPITLAR:** *Sembolik Form Olarak Sanat*, 1977; *Etik ve Estetik Değerler Arasındaki İlgili*, 1979; *Kadın Sorunu*, 1980.

◀ *Beynin anatomisi*

ARAT, Reşid Rahmeti (1900-1964)

Türk dil tarihçisi, Türkolog. Türk dili ve kültürünün eski dönemleri üzerine çalışmalar yapmıştır.

15 Mayıs 1900'de Eski Ücüm'de doğdu. İstanbul'da öldü. İlkokulu Eski Ücüm'de, rüşdiye'yi Kızılyar'da okuduktan sonra ortaöğrenimini 1918'de tamamladı. Berlin Üniversitesi'nde felsefe ve Türkoloji okudu; 1927'de W. Bang'ın yanında doktorasını tamamladı. Berlin Üniversitesi Doğu Dilleri Okulu'nda Kuzey Türkçesi üstüne ders vermeye başladı. 1931'de aynı okulda Kuzey Türkleri'nin dili, edebiyatı ve tarihi konusundaki çalışmalarıyla doçent oldu. 1933 Üniversite Reformu'nda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türkiye'ye çağrılarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Türk dili profesörü olarak çalışmaya başladı. 1942'de Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçildi. 1943'te Türkiyat Enstitüsü Müdürlüğü'ne getirilen Arat, 1950'ye değin bu görevde kaldı. Ayrıca *İslam Ansiklopedisi* yazı kurulu üyeliği yaptı.

Yazı hayatına, Kızılyar ve Harbin'de, Rus devriminden sonra Kazan Türkleri arasında başlayan milliyetçi hareketleri desteklemek için çıkardığı dergilerde yayımlanan şiir, öykü ve yazılarıyla başladı. Türklük ideali çevresinde gelişen milliyetçi fikirleri daha öğrencilik yıllarında biçimlenen Arat, öğrenimi için gittiği Berlin'de Kazanlılar'ca çıkartılan *Milli Yol* dergisinde kültür ve gençlik sorunları üzerine yazılar yazdı. Doktorasını karşılaştırmalı Türk dili tarihi üzerine yazdıktan sonra Prusya Bilimler Akademisi'nde Bang ve A. von Gabain'le birlikte, Turfan kazılarında bulunan Uygur metinlerinin çözümünde çalıştı. Arat'ın İslam etkisindeki döneminin önemli ürünleri, *Atabetü'l Hakayık* ve *Kutadgu Bilig*'in bilimsel yayımları ve çevirileridir. Ayrıca yeni Türk alfabesine dayalı bilimsel transkripsiyonu (çevriyazı) düzenlemiştir. Ölümünden önce bütün Türk lehçe ve şivelerini kapsayacak bir sözlük üzerinde çalışıyordu.

Arat, Uygurca metinler üzerinde yaptığı çalışmalarıyla Türk dili ve kültürünün eski dönemlerini aydınlatmayı amaçlamış, Türkiye'de Türkoloji'nin kurulması ve kökleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. W. Bang'ın kurduğu karşılaştırmalı Türk dili araştırmalarını Türkiye'de yaygınlaştıran ve geliştiren bir bilim adamı olarak tanınan Arat, Türk dilinin değişik şive ve lehçelerinin ortaya çıkarılmasına ve Türkiye'de transkripsiyon sistemlerinin kurulmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): Yayımladığı Metinler: *Türkische Turfan-texte* (Bang ve Gabain ile), 1934; *Oğuz Kağan Destanı*, 1936; *Vekayi, Babur'un Hatıratı*, 2 cilt, 1943-1946; *Kutadgu Bilig I*, 1947; *Atabetü'l Hakayık*, 1947; *Kutadgu Bilig II*, 1959, çeviri; *İnceleme: Eski Türk Şiiri*, (ö.s.), 1965.

- **KAYNAKLAR**: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, *Reşid Rahmeti Arat İçin*, 1966.

ARAYICI, Oktay (1936)

Türk oyun yazarı. Geleneksel tiyatro biçimlerini çağdaş bir anlayışla bütünleştirmeye çalışmıştır.

Rize'de doğdu. Ortaokulu Rize'de bitirdikten sonra liseye bir süre Malatya'da daha sonra Rize'de devam etti. 1956'da Rize Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne girdi. Üniversitenin Talebe Birliği'ne bağlı Gençlik Tiyatrosu'na katıldı; yöneticilik, yönetmenlik yaptı. Öğrenimini tamamladıktan sonra 1962-1964 arasında yedeksubaylık görevini yapan Arayıcı, 1965'te program yazarı olarak TRT'ye girdi. Bu kurumda çeşitli programlar yaptı, yönetti; İzmir ve Ankara radyolarında program müdürlüğü, İstanbul Radyosu'nda eğitim müdürlüğü yaptı. 1981'de TRT'den uzaklaştırılınca devlet memurluğundan istifa etti. *Seferi Ramazan Beyin Nafile Dünyası* adlı oyunu ile Ankara Sanat Sevenler Ödülü'nü M.C.Anday'la birlikte kazandı. *Bir Ölü'nün Toplumsal Anatomisi* 1978 TDK ve Avni Dilligil ödüllerini, *Rumuz Goncagül* ise 1981 Sanat Kurumu Ödülü'nü aldı.

Arayıcı, tiyatroya öğrenciliği sırasında başladı. İlk oyunu Gençlik Tiyatrosu'nda sahneye koyduğu *Dışarda Yağmur Var*'dır. 1960'lı yıllarda yazdığı bir senaryo ve *Kondulu Hayriye* adlı oyun sansür ve yasaklamalar yüzünden seyirci önüne çıkamadı. 1969'da yazmayı tamamladığı *Seferi Ramazan Beyin Nafile Dünyası* 1971'de AST tarafından sahnelendi; ancak sıkıyönetimce yasaklandı. 1974'te yazdığı *Bir Ölü'nün Toplumsal Anatomisi* 1978'de Devlet Tiyatrosu tarafından sahnelendi. Türk seyirlik oyunlarından kaynaklanan bir biçim anlayışı ile yazılmış olan bu oyun, bir toprak sorunu çerçevesinde köyünün egemen çevreleri ile mücadeleye giren bir gencin yenilgi nedenlerini araştıran bir "seyirlik tragedya"ydı. 1981'de AST tarafından oynanan *Rumuz Goncagül* ise orta sınıf yaşantısının çeşitli çıkmazlarını bir evlilik sorunu çerçevesinde irdeleyen modern bir ortaoyunu denemesiydi.

Oktay Arayıcı, özellikle son dönem oyunlarında kimi güncel sorun ve konuları geleneksel Türk tiyatrosunun biçim ve deyiş özellikleriyle bağdaştırarak yeni bir bireşime ulaşmayı denemiştir.

- **YAPITLAR**: *Dışarda Yağmur Var*, 1960; *Kondulu Hayriye*, 1964; *Seferi Ramazan Beyin Nafile Dünyası*, 1971; *Bir Ölü'nün Anatomisi*, 1978; *At Gözlüğü*, 1978, TV film senaryosu; *Rumuz Goncagül*, 1981.

ARBAŞ, Avni (1919)

Türk ressam. Türkiye'ye özgü yöresel motifleri resimde ilk kullanan sanatçılardandır.

İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde bitirdikten sonra İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdi. Burada 1940-1946 arasında Fransız ressam Léopold-Lévy yönetiminde çalıştı. 1940'ta Beyoğlu Matbuat Müdürlüğü'ndeki Liman Resim Sergisi'ni düzenleyen ve sonradan "Yeniler" diye anılacak olan sanatçılar arasında yer aldı. Yeniler, 1928'deki "Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği" ve 1933'teki "D Grubu" gibi girişimlerin genelde Batı sanatına dönük tutumlarından sonra, yöresel değerlere, Türk toplumuna ve geleneklerine yöneliş ilk temsilcileriydi. Arbaş 1947'de Fransız Hükümeti'nin bursuyla Paris'e gitti. Oradaki ilk kişisel sergisini 1953'te açtı. Daha sonra Saint-Paul-de-Vence'ta, Paris'te, Antibes'de, New York'ta, Torino'da ve Cenevre'de kişisel sergiler düzenledi. Paris'te soyut resmi desteklemekle tanınan "Salon de Mai" galerisinin üyesi bulunan Arbaş, ayrıca Paris'teki yabancı ressamların oluşturduğu Paris Okulu'nun bir sergisine katıldı. Yurt içinde de 1977-1982 arasında İstanbul ve Ankara'daki çeşitli galerilerde yapıtlarını sergiledi.

Doğaya kendine özgü bir bakışla yönelen Arbaş, görüntünün anımsatıcı özelliklerinden yola çıkarak resmine anlatımcı bir içerik kazandırır. Ancak anlatımcılığı, Alman Dışavurumculuğu'nun (Ekspresyonizm) anlatımcılığına benzemez, yumuşak ve duygudur. Yapıtlarını, sıcak renklerin açık-koyu değerlerinin karşıtlığıyla düzenler. Üçüncü boyutu vurgulamadığı gibi, ayrıntı üstünde de fazla durmaz. Sanat yaşamı boyunca resimlerdeki temel duyarlık değişmemiştir; Türkiye'ye özgü yaşam motiflerine sevgisi ve figüre bağlılığı sürekli olmuştur. Soyutlamaları, soyut ile figüratif resim arasındaki sınırda yer alır. Arbaş belirli bir akımın peşinden gitmemiş resimlerinde kişisel duyarlılığını ön planda tutmuş; ama çağdaş resmin gelişmelerini de gözardı etmemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Vazo ve Çiçekler*, 1955; *Paris*, 1956; *Nature-Morte*; *Görünü*; *Beyaz Atlı*; *Kabvede Balıklar*, 1981; *Atatürk*, 1981; *Denizde Sabah*, 1982.

ARBENZ GUZMAN, Jacobo (1913-1971)

Guatemalalı devlet adamı. Cumhurbaşkanlığı döneminde ABD egemenliğine karşı çıkmış, önemli reformlar yapmıştır.

14 Eylül 1913'te Quezaltenango'da doğdu, 27 Ocak 1971'de Meksika'da öldü. Guatemala'ya göç etmiş İsviçreli bir eczacının oğludur. Eğitimini Gu-

temala Harp Akademisi'nde tamamladı. 1944'te albay rütbesinde iken Cumhurbaşkanı Jorge Ubico'yu deviren darbenin hazırlanmasına katıldı. 1949'da, Arévalo Hükümeti'nde savaş bakanlığına getirildi. 1950'de yapılan seçimlerde cumhurbaşkanı seçildi, 1951'de göreve başladı. Arévalo döneminde yükselen sosyalist ve komünist hareketlerin istemleri doğrultusunda bir program uygulayacağını açıkladı; temel hedefleri, tarımda köklü bir reform ve ülkedeki ABD egemenliğine son vermektir.

Arbenz Guzman, 1952'de çıkarttığı tarım yasası ile Guatemala'da büyük gücü olan ABD'nin Birleşik Meyvacılık Şirketi'ne ait plantasyonları millileştirdi. Karşılığında ödeme yapılmadan gerçekleştirilen bu millileştirme, ABD Hükümeti'nin büyük tepkisine yol açtı. Ülkedeki öbür yabancı sermayeli kuruluşlar da düşük bedellerle millileştirilmeye başlandı. Bir yandan da millileştirilen toprakların bir bölümü yerlilere dağıtıldı.

Arbenz Guzman yönetimi, ABD diplomatları, kilise ve ülkedeki ABD yanlısı aydınlar ve sermaye çevrelerince şiddetle eleştirildi. Arbenz Guzman bu eleştiri ve saldırılara uluslararası toplantılarda, özellikle Amerikan Ulusları Konferansı'nda sert yanıtlar verdi. 1954 Martı'nda Caracas'ta toplanan Amerikan Ulusları Konferansı'nda ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Guatemala delegasyonunun şiddetli muhalefetine karşın, konferanstan "uluslararası komünizm"i kınayan bir karar çıkartılmayı başardı.

Bu diplomatik zaferin sadece kâğıt üzerinde kalmayacağı ve ABD'nin harekete geçmekten kaçınmayacağı birkaç ay sonra ortaya çıktı. O sırada başında John Foster Dulles'in kardeşi Allen W. Dulles'in bulunduğu ABD Merkezi Haberalma Örgütü (CIA), Arbenz Guzman yönetimine karşı harekete geçti. Albay Carlos Castilla Armas yönetimindeki 2.000 kişilik bir güç, üslenmiş olduğu Honduras'tan Guatemala'ya saldırdı. Bu gücün büyük çoğunluğunu 1944'teki darbeden sonra Honduras'a sığınan mülteciler oluşturuyordu. CIA'nın Guatemala ordusunun kilit noktalarındaki kimi subayları etkisizleştirilmesi sonucu, Armas yönetimindeki güçler çok az dirençle karşılaşarak kısa zamanda başkenti ele geçirdiler. Arbenz Meksika'ya sığınmak zorunda kaldı.

ABD'nin silahlandığı ve mali yönden de desteklediği Armas, yönetime geçer geçmez Arbenz Guzman'ın reformlarını birer birer ortadan kaldırdı. Birleşik Meyvacılık Şirketi'ne toprakları geri verildi ve Guatemala ekonomisi 1944'ten önceki durumuna döndürüldü.

1957'ye değin Meksika'da kalan Arbenz Guzman, bu tarihte Uruguay'a geçti. Küba devriminden bir süre sonra Küba'ya giden Arbenz Guzman, daha sonra yeniden Meksika'ya döndü ve yaşamının sonuna değin burada kaldı.

Gerçekleştirmeye çalıştığı toplumsal reformlar nedeniyle ABD'nin tepkisini çeken Arbenz Guzman, CIA'nın Orta Amerika'ya yönelik gizli operasyonlarına hedef olan ilk cumhurbaşkanıdır.

- **BAKINIZ:** AREVALO, DULLES.

ARBUZOV, Aleksey Nikolayeviç (1908)

SSCB'li oyun yazarı. Toplumcu Gerçekçilik akımının sınırlarını zorlayan oyunları, kendi ülkesi dışında da tanınmıştır.

26 Mayıs 1908'de, Moskova'da doğdu. Lenin-grad Tiyatro Okulu'nda öğrenim gördü. 15 yaşında figüran rolleriyle Leningrad'da oyunculuğa başladı. Daha sonra yönetmenliğe, 1930'da da oyun yazarlığına yöneldi.

Arbuzov'un Moskova'da sahnelenen ilk oyunu *Klass* ("Sınıf") fazla ilgi çekmedi. SSCB'deki kolektifleştirilmenin yarattığı sorunların bir değerlendirilmesi olan ikinci oyunu *Shestero lybimyk* ("Altı Sevgili") ise daha başarılı oldu. Bunu birinci Beş Yıllık Plan sırasında Moskova metrosunun yapımını konu alan *Dalnyaya doroga* ("Uzak Yol") izledi. Arbuzov'un en popüler oyunlarından biri 1938'de yazdığı, İngiltere'de de sahnelenen *Tanya*'dır. Evliliğinin yıkılmasıyla yalnız kalınca, daha güçlü ve mutlu bir yaşantı kuran bir kadını konu alan bu oyun, Ibsen'in *Doll's House*'uyla (Bir Bebek Evi) benzerlik taşır. Uyumsuz genç bir doktoru konu alan *Gody stranstvii* ("Gayesiz Yıllar") II.Dünya Savaşı'nın şokunu yaşayan neslin konumunu tartışır. *Dvenadtsaty chas* ("On İkinci Saat"), Arbuzov'un SSCB deneyisel tiyatrosunun önemli isimlerinden Meyerhold'un anısına yazdığı, 1930'lar Rusyası üzerine bir fantezidir.

Arbuzov'un ününü SSCB dışına yayan oyunları *Irkutskaya istoriya* ("Irkutsk Hikâyesi") ve *Moi bedny Marat*'dır ("Zavallı Sevgili Marat'm"). *Irkutskaya istoriya* (1960), devrim sonrasında bir hidroelektrik santralında Valya isimli saf fakat hoppa bir kasiyer kızın işçilerle ilişkilerini ve dul kaldıktan sonra yeni bir mutluluk ve hayat anlayışına yönelişini anlatır. Arbuzov'un bu oyunu, "olumlu kahraman"ı ve iyimser eğilimiyle 1930'lardan başlayarak SSCB'de egemen olan toplumcu gerçekçi anlayış içinde yer almakla birlikte, koro ve anlatıcıyla biçimlenen deneyisel anlatımı ve bireyin gelişimine verdiği önemle, döneminin tiyatro anlayışının sınırlarını zorlamış ve Amerikalı oyun yazarı Thornton Wilder'in *Our Town*'unun (Kasabamız) bir benzeri olarak nitelendirilmiştir. 1965'te yayımlanan *Moi bedny Marat* ("Zavallı Sevgili Marat'm"), İngiltere ve Amerika'da, Peter Weiss'in *Marat/Sade* oyunuyla karıştırılmaması için *The Promise* ("Vaat") adıyla sahnelenmiştir. Lenin-grad kuşatması ortamında tanışan bir doktor, şair ve mühendisin umut ve ilişkilerini anlatan acılı, romantik bir komedidir.

Konularını genellikle SSCB'deki günlük yaşamdan alan Arbuzov'un oyunlarında iyi ve topluma yararlı bir yaşam kurma isteği ağır basan bir temadır. Arbuzov, genel olarak SSCB'de parti çizgisinde gelişen sanat anlayışına bağlı kalmakla birlikte, gerek oyun yapısındaki deneysellik, gerek duygusal bir tonla da olsa bireyin oluşumunu önemseyen yaklaşımıyla, döneminin popüler tiyatrosunun tipik bir

örneği değildir. 1963'te beş değişik oyunu SSCB'de 71 tiyatrodan aynı anda oynanan Arbuzov, Polonya, Çekoslovakya ve Bulgaristan'da da tanınmıştır. Oyunları Batı Avrupa, Asya ve Güney Amerika'da da oynanmış ve yaygın olarak çevrilmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Klass*, 1930, ("Sınıf"); *Shestero lybimyk*, 1935, ("Altı Sevgili"); *Dalnyaya doroga*, 1935, ("Uzak Yol"); *Tanya*, 1938; *Gody stranstvii*, 1954, ("Gayesiz Yıllar"); *Dvenadtsaty chas*, 1960, ("On İkinci Saat"); *Irkutskaya istoriya*, 1960, ("Irkutsk Hikâyesi"); *Moi bedny Marat*, 1965, ("Zavallı Sevgili Marat'm").

ARCAN, İsmail Galip (1894-1974)

Türk tiyatro ve sinema oyuncusu. Özellikle karakter rollerindeki başarıları ve oyuncuların eğitimi üzerine yazdığı kitaplarla tanınmıştır.

İstanbul'da, Üsküdar'da doğdu. Babası Divan-ı Muhasebat'ta memurdu. Üsküdar'da Revza-i Terakki okulunda ilköğrenimini tamamladıktan sonra Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde okudu. 1909'da Ahmet Fehim Efendi'nin tiyatro topluluğuna katıldı. 1914'te yeni kurulmakta olan Darülbeyaz'a öğrenci olarak girdi. Savaş yüzünden bu okulun eğitimi aksayınca, 1921'de Fransa'ya gitti. Birbuçuk yıl kaldığı Paris'te, yönetmen Antoine'un yardımıyla Comédie Française ve Odeon tiyatrolarında çalıştı. İstanbul'a döndüğünde Raşit Rıza topluluğuna girdi, 1923'te yeniden Paris'e gitti ve iki yıl kaldı. 1925 yılının başında yurda dönüp, Muhsin Ertuğrul tarafından kurulan Şehzadebaşı Ferah Tiyatrosu'na girdi. Bu topluluk kısa bir süre sonra dağılınca, bu kez Berlin'e giderek Alman tiyatrosunu inceledi. Yurda döndükten sonra İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda çalıştı. 1932-1942 arasında Devlet Konservatuarı'nda diksiyon hocalığı yaptı. Son yıllarında, ilerleyen kalp rahatsızlığı yüzünden sahneye çıkamadı. 8 Ağustos 1974'te, İstanbul'da öldü.

Küçük yaşlarda şiir ve edebiyata merak saran Arcan, 1908'de, daha on dört yaşındayken, yakın arkadaşı Muhsin Ertuğrul ile o dönemde adını duyurmaya başlamış olan Burhaneddin Kumpanyası'na girmek istedi, ancak bunu başaramadı. Mürebi-i Hissiyat adlı topluluğa katılma girişimi de aynı biçimde sonuçsuz kaldı. Bir yıl sonra Ahmet Fehim Efendi'nin topluluğunda Ahmet Vefik Paşa'nın *Tabib-i Aşk* adlı komedisiyle oyunculuğa başladı. Hemen ardından Namık Kemal'in *Akif Bey* adlı oyununda üstlendiği oldukça önemli bir rolle oyunculuğunu kanıtladı. Ahmet Fehim, Vahram Papazyan ve Raşit Rıza gibi oyuncuların etkisi altında kendini yetiştirmeye başladı. 1910'da Burhanettin Tepsî'nin Selanik turnesi sırasında, oyunculuğu ile geniş bir kitlenin ilgisini çekti. Almanya'da kaldığı süre içinde birkaç filmde de rol alan Arcan, Türkiye'ye döndükten sonra Muhsin Ertuğrul'un çektiği birçok filmde oyunculuk yaptı. Oyunculuğun yanı sıra yetmişin üstünde oyun çevirisi ve uyarlaması vardır. Sayıları

yüzü geçen radyo oyunları yazdı, büyük bir bölümünün yönetimini de üstlendi. Sinemada yarattığı "Bican Efendi" ve radyo oyunlarındaki "Habibe Molla" tipleri uzun yıllar büyük ilgiyle izlendi.

Arcan'ın, Türk tiyatro ve sinemasının gelişiminde etkin bir rol oynayan Muhsin Ertuğrul'la yakın çalışma arkadaşlığı olmuştur. Arcan, dönemin en iyi oyuncularından biri olarak kabul edilir; özellikle karakter rollerini ayrıntılara inerek, ama yalın bir tarzda oynamıştır. Dönemin oyuncuları arasında temiz diksiyonu ile tanınmıştır. Diksiyon ve makyaj konusunda yazdığı kitaplar uzun yıllar konservatuvarlarda okutulmuş, tiyatro oyuncularının temel başvuru kitapları arasına katılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Oynadığı Oyunlar: *Tabib-i Aşk*, 1909; *Akif Bey*, 1909; *Uçurum*, 1917; *Aynaroz Kadısı*, 1930; *Venedik Taciri*, 1930; *Hamlet*, 1930; *Bir Kavuk Devrildi*, 1930; *Akın*, 1932; *Kafatası*, 1932; *Volpone*, 1933; *Cürüm ve Ceza*, 1934; *Hamlet*, 1934; *İnsanlık Komedisi*, 1935; *Ölçüye Ölçü*, 1935; *Macbeth*, 1936; *Ayak Takımı* *Arasında*, 1936; *Kral Lear*, 1937; *Bir Adam Yaratmak*, 1938; *Windsor'un Genç Kadınları*, 1938; *Kibarlık Budalası*, 1941; *Kış Masalı*, 1942; *Atinalı Timon*, 1944; *Cyrano de Bergerac*, 1945; *Kral Oidipus*, 1948; *Kibarlık Budalası*, 1954. Çeviri, Uyarlama: *Şarlatan*, (Jules Romains'den), 1932; *İnsanlık Komedisi*, (Balzac'tan), 1935; *Ölçüye Ölçü*, (Shakespeare'den), 1935; *Güllük Kibarlar*, (Molière'den), 1936; *İnsan Sesi*, (Cocteau'dan), 1950. Oynadığı Filmler: *Bican Efendi Vekilharç*, 1921; *Boğaziçi Esvarı*, 1922; *Kaçakçılar*, 1929; *Karım Beni Aldırırsa*, 1933; *Aysel*, *Bataklı Damın Kızı*, 1934; *Aynaroz Kadısı*, 1938; *Bir Kavuk Devrildi*, 1939. İnceleme: *Tiyatroda Makyaj*, 1941; *Tiyatro'da Diksiyon*, 1947.

- **BAKINIZ: MUHSİN ERTUĞRUL.**

ARCAYÜREK, Cüneyt (1928)

Türk gazeteci. Haber-yorum türündeki yazılarıyla tanınmıştır.

Ankara'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Ankara'da tamamladı. Bir süre Tıp Fakültesi'ne devam ettikten sonra 1947'de *Ulus* gazetesinde çalışmaya başladı; bu tarihten sonra çeşitli gazetelerde görev aldı. 1950 genel seçimlerini *Vatan* gazetesinin Ankara muhabiri olarak izledi. Daha sonra, CHP organı *Ulus* gazetesinin meclis muhabirliği görevini üstlendi. 1955'te Metin Tokar'ın yayımladığı *Akis* dergisinde çalışan Arcayürek, yazı işleri müdürlüğü sırasında yayımlanan bir yazı nedeniyle tutuklandı ve yedi ay hapse mahkûm oldu. Yargıtayın bozma kararıyla serbest kalan Arcayürek, bir süre sonra *Rapor* adlı bir dergi yayımladı. 1960'ta *Hürriyet* gazetesinin Ankara temsilciliğine getirildi ve kısa aralıklar dışında, yirmi yıl *Hürriyet*'te çalıştı. 1982'de bir yıl süreyle *Güneş* gazetesinin Ankara temsilciliğini yapan Arcayürek, daha sonra *Milliyet* gazetesine geçti.

1983'te, gazeteciliğe başladığı günden beri yaşadığı olayları ve tanıdığı kişileri anlatan bir dizi kitap yayımlamaya başladı.

- **YAPITLAR:** *Demokrasiye Geçiş Yılları 1947-1951*, 1983; *Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, 1983.

ARCHIPENKO, Alexander (1887-1964)

Rus asıllı ABD'li heykeltci. Heykelde *Sculpto-peinture* (heykel-resim) türünün yaratıcısı olarak tanınır. Kübist resim öğelerini heykelde uygulamıştır.

Ukrayna'da Kiev kentinde doğdu. ABD'de New York'ta öldü. Babası Kiev Üniversitesi'nde mühendislik hocası, dedesi ise ikona ressamıydı. 1902'de Kiev Sanat Akademisi'ne girerek önce resim, sonra heykel derslerine katıldı. Hocalarını eleştirdiği için 1905'te okuldan çıkartıldı. Moskova'ya giderek yapıtlarıyla çeşitli toplu sergilere katıldı.

Archipenko 1908'de Paris'e gitti, Ecole des Beaux-Arts'a girdi. Ama okul disiplinine uymak istemediği ve müzeleri gezerek geçmiş dönemlerin sanat yapıtlarını incelemekten daha çok hoşlandığı için birkaç hafta sonra buradan da ayrıldı. 1910'da Fernand Leger ile dostluk kurdu, Picasso ve Braque ile tanıştı ve onların etkisiyle Kübist sanat anlayışına yöneldi. Bu doğrultudaki ilk yapıtlarını Salon des Indépendants, Salon d'Automne gibi galerilerde sergiledi. 1913'te ABD'de, 1914'te Almanya'da sergi açtı. I.Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda çeşitli Avrupa kentlerini gezerek sergiler düzenledi, 1920'de Venedik Bienali'ne katıldı. 1921'de Almanya'ya geçti, Berlin'de bir özel heykeltcilik okulu açtı, çeşitli kentlerde sergilerini sürdürdü.

1923'te Berlin'den ayrılan Archipenko ABD'ye yerleşti ve 1928'de ABD vatandaşlığına geçti. 1935-1950 arasında Washington, Kansas, Chicago üniversitelerinde ders verdi. Önce Chicago'da, daha sonra New York'ta özel heykel okulu açtı. 1962'de ABD Ulusal Sanat ve Edebiyat Enstitüsü üyeliğine seçildi.

Archipenko'nun Paris'teki ilk yıllarında yaptığı *Suzanne*, *Oturan Kadın*, *Oturan Figür* gibi heykellerinde İzlenimci (Empresyonist) bir hava sezilir. 1909'dan sonra ise Kübist sanat doğrultusunda yapıtlar verdiği izlenir. Bu dönemdeki heykellerinde içbükey ve dışbükey formlar, hacimler ve çukurlar arasındaki karşıtlıkla ilgilenmeye başlamıştır. Bu karşıtlık, yapıtlarına, özellikle de kadın torsolarına olağandışı bir iç-yaşam dinamizmi vermektedir. *Yeşil İçbükey* ve *Alan ve İçbükey Üzerine Geometrik Figür* adlı heykelleri, yüzey ve mekâna ilişkin bu tür araştırmalarının ilginç uygulamalarıdır. Archipenko'nun yine bu dönemde denemeye başladığı bir yöntem de, mekânın heykelin içine girmesini sağlamak için figürlerin kütlelerinde delikler açmaktır. Eklemlerinden ayrılmış figürleri ritmik biçimde bir araya getirerek grup kompozisyonları kurmuş, anıtsallığın yarattığı durağanlığı böyle aşmaya çalışmıştır. *Dans*, *Boksörler* gibi yapıtları bu tutumu yansıtır. Heykellerinde sıkça kullandığı, uyumlu yuvarlaklarla yönlendirilmiş—çöğü üçgen—geometrik biçimler de Kübist anlayışın belirtileridir. *Kayalıkların Madonnası*, *Mavi Dans* ve *Gondolcu* da Kübist yapıtlarının en tipik başka örneklerindendir.

**Kübist
öğeler**

Archipenko'nun heykelde çok renkliliğin öncüsü

olmuştur. Bütün öteki Kübistler gibi geleneksel malzemeye karşı çıkmıştır. Örneğin sirk dünyasını yansıtan *Medrano* adlı heykel dizisinde ağaç, cam, metal, ayna gibi değişik malzemeler kullanmış, formları parlak renklerle boyamıştır. Bu denemesi onu, *Sculpto-peinture* adını verdiği çok renkli, kabartma "heykel-resim"lere götürmüştür. *Yelpazeli Kadın*, *Espanola*, *Masada Vazo ve Kitapla Natürmort* gibi çok renkli bronz yapıtları Kübist resimdeki natürmortlarla benzerlik taşır. Yine Archipenko'nun çok renkli çalışmalarından olan ve dört boyalı cam ve tahta levhanın cıvalı metal bir yüzeye yansıdığı *Aynanın Karşısında Kadın* adlı heykeli, sergilendiği günlerde yankı uyandırmıştır.

Archipenko resme hareketi sokmayı da denemiştir. 1924'te başladığı ve *Archipentura* adını verdiği bu tür çalışmalarında, resim yüzeyini enine parçalara bölmüş, gözden gizlenmiş bir motor aracılığıyla bu parçaların hareket etmesini sağlamıştır. 1946'dan sonra heykelle ışık ögesini sokmak için çalışmalar yapmış, pleksiglas malzemeyle oluşturduğu yapıtlarını, içlerine yerleştirdiği ışık kaynaklarıyla aydınlatmıştır.

Archipenko, en iyi yapıtlarını 1910-1920 arasında vermiştir. Sonraki dönemlerde yaptığı heykeller, bir bakıma bu evresinde yarattığı biçimlerin çeşitlenmeleri sayılabilir. Sanat yaşamının son yirmi yılının ürünü olan heykelleri daha çok dekoratif bir etki yapar. Bunlarda, özellikle renk kullanımının yüzeysel ve üstünkörü olduğu göze çarpar, kavram ve içerik olarak bir yenilik görülmez.

Archipenko'nun, başta Boccioni olmak üzere İtalyan Fütüristleri'nin etkisinde kaldığı düşünülür. Ama o, bu akıma İtalyan sanatçılar denli bağlanmamış, kütleyi ve mekânı başından beri hareket duygusu uyandıracak biçimde, lirik ve ritmik bir düzenleme içinde eritmek yolunu seçmiştir.

İnsan figürünün anlatımında madde ve boşluğun biçimlenişini örgütleyerek yeni bir üslup yaratan Archipenko, Avrupa ve Amerika'da çağdaş heykelticiliğin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): Heykel: *Suzanne*, ykş 1908, Pasadena Müzesi, Kaliforniya; *Oturan Figür*, ykş 1908, Moderna Müzesi, Stockholm; *Oturan Kadın*, ykş 1908, Tel Aviv Müzesi; *Kahraman*, ykş 1908, Darmstadt Müzesi; *Oturan Siyah Torso*, 1909; *Bayan Kamanev'in Büstü*, 1909; *Çocuklu Kadın*, 1909; *Öpüş*, 1910; *Oturan Anne*, 1911, Sanat Müzesi Duisburg; *Kayalıkların Madonnası*, 1912; *Dans*, 1912; *Mavi Dans*, 1913; *Boksörler*, 1913; *Yeşil İçbükey*, 1913; *Pierrot*, 1913; *Medrano dizisi*, ykş 1914; *Gondolcu*, 1914; *Aynanın Karşısında Kadın*, 1914; *Baş*, 1914; *Yelpazeli Kadın*, 1914; *Espanola*, 1916; *Yürüy-en Asker*, 1917; *Masada Vazo ve Kitapla Natürmort*, 1918; *Ayakta Duran Figür*, 1920; Hessen Eyalet Müzesi, Darmstadt; *Mekân ve İçbükey Üzerine Geometrik Figür*, 1920; *Fritz Wichert Büstü*, 1920. Kitap: *Archipenko. Fifty creative years 1908-1958*, 1960, otobiyografi, ("Archipenko. Elli Yaratıcı Yıl 1908-1958").

- **KAYNAKLAR**: H.Hildebrandt, *Alexander Archipenko*, 1923; D.H.Karshan (der.), *Archipenko*, 1974; M.Raynal, *Archipenko*, 1923.

- **BAKINIZ**: BOCCIONI, BRAQUE, LEGER, PICASSO.

ARCHPOET

(12. yy)

Alman asıllı Latin şair. "Goliard" tarzı şiirin en tanınmış örneklerini vermiştir.

Gerçek adı bilinmemektedir. "Baş Şair" anlamına gelen *Archpoet* sanıyla anılır. Doğum ve ölüm tarihleri yaklaşık olarak 1130-1165'tir. İmparator Friedrich Barbarossa'nın şansölyesi Rainald Dassel tarafından himaye edilmiştir. Otobiyografik nitelik taşıyan şiirlerinden edinilen bilgiye göre, dönemin kötü şöhretli kadınlarından biriyle olan ilişkisi skandalla sonuçlanınca şansölyenin gözünden düşmüş, ancak daha sonra yeniden saraya alınmıştır.

Şiirlerinin çoğunda kadın, içki, müzik gibi konular dönemin yaygın ahlak anlayışının dışında bir tutumla işlenmiştir. Cesur, açık bir dille yazmış, dünya zevklerini her şeyin önünde tutan bir anlayış sergilemiştir. Kiliseyi ve dinsel otoriteleri keskin bir dille alaya almış, kimi ilahi ve duaların sözcükleriyle oynayarak açık saçık anlamlar çıkartmıştır. İmparator Friedrich Barbarossa'yı yücelten bir şiiri dilden dile dolaşmıştır.

Archpoet Goliard şiirinin en tanınmış örneklerini vermiştir. Goliard sözcüğünün kökeni kesin olarak bilinmemektedir. Yirmi dolaylarında el yazmasında Goliard adına rastlanmakla birlikte böyle bir kişinin yaşadığı kanıtlanamamıştır. Özellikle Papalık Divanı'na saldıran şairlere yakıştırılan bu terimin Latince'de obur anlamına gelen "gula" sözcüğünden türediği ileri sürülür.

12. ve 13. yy'da Almanya, Fransa ve İngiltere'de yaygın ahlak kuralları dışında bir yaşam süren Goliard şairlerinin en belirgin özelliği dinsel kurumlara ve Papalık'a açıkça dil uzatan, dünyevi değerleri öven, yergici, alaycı şiirler yazmalarıydı.

Goliard şiirlerinden bir bölümü, ilk kez, 18.yy'da Bavaria Almanya'da ortaya çıkmış, 1847'de Joseph Andreus Schmeller bu şiirleri *Carmina Burana* adı altında yayımlamıştır. 1937'de Alman besteci Carl Orff tarafından bestelenen *Carmina Burana*, çağdaş müziğin önemli oratoryaları arasında yer alır.

ARDAŞİR I

(? - 240)

İran Sasani hükümdarı. Zerdüştlük'ü resmi din yapmıştır.

Sasan soyundan Papak'ın oğludur. Yaşamının ilk yılları üzerine bilgi yoktur. Part İmparatorluğu'na bağlı Persis Kralı Gozir'in vasalı olduğu bilinmektedir. Babası Papak, Gozir'i öldürerek onun yerine kral oldu. Papak'dan sonra yerine geçen ağabeyi Şapur ile arasındaki mücadelede Şapur ölünce 208'de Persis kralı oldu. Darabgerd'deki bir ayaklanmayı bastırdıktan sonra Kirman'ı ve Basra Körfezi'nin kıyı bölgelerini

rini ele geçirerek Gor'u (bugünkü Firuzabad) başkent yaptı ve kente Ardaşir-Kvarrah adını verdi. Batı'ya yönelerek İsfahan, Ahvaz ve Mesene'yi aldı. 226'da Hürmüz'de Part ordusunu yendi ve Arsaklı hanedanının son hükümdarı Artabanus'u öldürdü. Mezopotamya'daki Part ülkesinin başkenti Ctesiphon'a girerek "krallar kralı" unvanıyla taç giydi. Oğlu ve halefi I.Şapur'un yardımıyla Sasani Devleti'ni kurdu.

Daha sonra Merv, Belh ve Hive'yi ele geçirdi. Kushan, Turan ve Makran krallarına boyun eğdirdi; Hindistan'ı işgal ederek Pencap'a vergi koydu. 229-232 arasında Roma'yla yapılan savaş sonucu Roma, Suriye'yi ve Anadolu'nun büyük bölümünü Sasani'ler'e bırakmak zorunda kaldı.

Ardaşir, güçlü merkeziyetçiliğe dayanan bir devlet kurdu. Zerdüşt dinini devletin resmi dini durumuna getirdi. Kendisi de Zerdüşt dinine göre kilisenin başı ve bilge sayıldı. Rahip Tosar'la birlikte kutsal yazıları toplayarak bir öğreti haline getirdi. "Ardaşir'in Vasiyetnamesi" ile "Tosar'ın Mektubu" adlı belgelerde Zerdüşt dininin temelleri ortaya kondu. Ardaşir'in hükümdarlığı sırasında birçok kent kuruldu, eski kentler yenilendi, kanallar, köprüler yapıldı. Birçok büyük kaya oyması, Ardaşir dönemini anımsatan anıtlar olarak tarihe geçti. 240'ta ölünce yerine oğlu I.Şapur geçti.

ARDEN, John (1930)

İngiliz oyun yazarı. Biçim denemelerine girişmiş, yeni bir tiyatro dili geliştirmeye çalışmıştır.

Yorkshire'da, Barnsley kasabasında doğdu. Cambridge Üniversitesi ve Edinburg College of Art'ta mimarlık eğitimi gördü. Öğrenimi sırasında yoğun bir amatör tiyatro çalışması içindeydi. Okulu bitirdikten sonra 1955-1957 arasında mimar olarak çalıştı. 1957'de evlendiği tiyatro oyuncusu ve yazarı Margarette D'Arcy ile birlikte oyunlar yazıp sahneye koymaya başladı. 1959-1960 yıllarında Bristol Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak oyun yazımı dersleri verdi. Aynı yıl yazdığı *The Happy Haven* adlı oyunu, Chichester Tiyatro Festivali'ne yaşayan oyun yazarlarından ilk kez kabul edilen yapıtı oldu. Oyunlarının profesyonel tiyatrolarda sahnelenmesini tatmin edici bulmayan Arden, daha çok amatör, denemeci gruplarla çalıştı. Televizyon ve radyo için çok sayıda oyun yazdı.

Arden tiyatroya üniversite yıllarında başladı. Üst üste yazdığı birtakım gençlik denemelerinden sonra, ilk önemli oyunu *All Fall Down*, 1955'te üniversite arkadaşları tarafından sahnelendi. Bunu 1956'da BBC tarafından seslendirilen radyo oyunu izledi. 1957'de Royal Court Theater tarafından kabul edilen *The Waters of Babylon* adlı oyununun sahnelenmesinden sonra adı genç kuşak İngiliz oyun yazarları arasında anılmaya başladı. Dönemin hükümetinin getirdiği mali planlamalara karşı yazılmış bir taşlama olan bu oyun, özellikle biçimsel yönüyle ilgi çekti.

aynı arayışı en önemli yapıtı sayılan *Serjeant Musgrave's Dance* adlı oyununda da sürdürdü. Önce çeşitli amatör topluluklar tarafından sahnelenen bu oyun, kahramanı Çavuş Musgrave'in savaşa karşı pasifist tutumunu sergiliyordu; ancak bu tutumun oyun boyunca giderek şiddete ve kanlı bir ayaklanmaya yol açması, eleştirmenlerin oyuna ilişkin farklı değerlendirmelerine neden oldu. Arden'in kahramanlarında görülen olumlu niyet-olumsuz sonuç ikilemi 1960'ta yazdığı *Soldier, Soldier* oyununda da kendini gösterir. Oyunun baş kişisi olan asker, yaşamını kurtarmaya çalıştığı silah arkadaşının eşini kandırıp işgal edebilecek bir kişiliğe sahiptir. Oyuncuların Yunan traged-yalarında olduğu gibi maskelerle oynadığı *The Happy Haven* adlı oyununu ise "gençlik suyu"nu bulan bir bilim adamının, kendilerini deney faresi olarak kullanmasına kızan yaşlılar tarafından kundak bebesi haline getirilmesini konu alır.

Oyunlarında ortaya koyduğu siyasal ve bireysel çatışmaların her yönünü mutlak bir tarafsızlıkla ele alan Arden'in bu tutumu, kimi eleştirmenler tarafından bir tutarsızlık olarak değerlendirilmiştir. Ancak, yüksek bir gerilim sağlayan oyun kurgusu ve geliştirmeye çalıştığı yeni tiyatro diliyle öncü bir yere sahip olduğu söylenebilir.

• **YAPITLAR:** *All Fall Down*, 1955; *The Life of Man* (radyo oyunu) 1956; *The Waters of Babylon*, 1957; *Serjeant Musgrave's Dance*, 1959; *Soldier, Soldier*, 1960; *The Happy Haven*, 1960; *The Workhouse Donkey*, 1963; *The Hero Rises Up*, 1968.

ARDIGO, Roberto (1828-1920)

İtalyan bilge. Doğa verilerine dayanan Bilimsel Pozitivizm'i İtalya'da kurmuştur.

Cremona yakınında Casteldidone'de doğdu, iki kez intihar girişiminde bulundu, Padova'da öldü.

Ardigo, öğrenim çağına gelince ailesi, ona daha iyi bir okuma olanağı sağlamak amacıyla Mantova'ya yerleşti. İnançlarına çok bağlı bir Katolik olan annesinin etkisiyle kendini dine verdi, rahip oldu. Tüm yaşamı boyunca annesinin anısına, duygularına bağlı kaldı. Annesi ile babasının ölümleri üzerine Rahip Martini onu korudu ve manastırda kaldığı sürece yardım etti. Ardigo, 43 yaşına gelince kendi inançlarıyla bağdaşmadığını anladığı manastırdan ayrıldı, felsefe çalışmalarına koyuldu. İnsan bilgisinin duyumlardan kaynaklandığı görüşündeydi. Kendi anlatımına göre bu kaniya, bir gün kırmızı bir güle bakarken ansızın varmıştı. Bu düşünce değişimi çelişkiye düştüğü kilise ile bütün bağlarını koparmasına yol açtı.

Ardigo, felsefe alanındaki yeni görüşleri nedeniyle çevresinde büyük ilgi uyandırdı; çağrıldığı Padova Üniversitesi'nde 1881-1909 yılları arasında felsefe tarihi okuttu. Son yıllarını, savunduğu temel düşünceleri açıklamakla, bu görüşlere belli bir felsefe düzeni kazandırma çalışmalarıyla ve karşı çıktığı idealizmi

Ardigo'nun pozitivizmi Comte'taki gibi tarih ve toplum olayları üzerinde yoğunlaşmaz. Onun ilgi alanı, doğa ve bilim verileridir. Comte'tan etkilenecek benimsediği düşünce, olguların gerçekliği ve bilginin yalnız olgulardan kaynaklandığıdır. Bilgi, bir olguyu başka olgularla, doğrudan doğruya, ya da düşünceler, ilkeler veya anlayış gücünün oluşturduğu biçimlendirmeler yardımıyla, bağdaştırmaktır. Olgunun açıklanması bu karşılıklı ilişkilerin saptanmasına, aradaki bağlantıların bulunmasına bağlıdır. Bilimin görevi de budur. Bilimi oluşturan bilginin kaynağı duyularla sağlanan olgu verileridir. Felsefe bunları konu edindiğinden dolayı bir bilimdir. Bilimin tümevarım yöntemini uygulayabilmesi için ilkelerinin olgulara dayanması, kesin geçerlik kazanması gerekir. Olgulara ve duyu verilerine dayanan bilginin sağladığı bilim bu ilkeleri doğa ile bağlantılı kılar, onlara geçerlik kazandırır.

Metafizik, doğa olgularına dayanmaz; onun kaynağı olgulardan soyutlanmış kavramlar, bu kavramlardan oluşan ilkelerdir. Bundan dolayı da metafizik bilim değildir.

Bir bilim olarak felsefe, yalnızca, genel sonuçları birbiriyle bağdaştıran bir "birleştirici öğreti" sayılmaz. Bunun yanı sıra, doğa bilimlerinin çalışmaları dışında kalan sorunları konu edinen, özel öğretilerin oluşturduğu bir bilgi alanıdır. Felsefe bu niteliğiyle, düşünce olgusunu ele alan ruhbilim, mantık, bilgi, estetik, toplumbilim, ahlak ve ekonomi gibi alanları kapsar. Felsefe, "seçik olmayanın" (indistinct) alanı üzerinde uğraşır. Doğabilimlerinin uğraş alanı "seçik olandır". Gerçekte, seçik olmayan bütün alanlar için ortak bir kökendir. Bu anlamda seçik olanın da temelindedir.

Ardigo'nun felsefesinde, özgün bir yer tutan, seçik olmayanın alanı, Spencer'in öğretisinde görülen "bilinmez" ile örtüşür. Bilinmez ile seçik olmayan arasındaki başlıca ayrım şudur: Seçik olmayanın alanı, bilinmeyen değil, henüz kesinlik ve yeterli bir açıklık kazanamamış olandır. Gerçekte, seçik olmayangörelidir: Belirli bir bilgi bütünü bağlamında seçik sayılabilecekler başka bir bilgiyi açıklamakta kullanıldıklarında seçik olmayanın alanına girerler.

Ardigo, çizdiği bu ayrımla, bilinen tüm gerçekliğin doğal durumunu açıklamaya çalışmıştır. Doğal olgudan tinsel olguya dek, gerçekleşen tüm oluşumlar, seçik olmayandan seçiğe dönüşüm sürecini sergilerler. Bu, sürekli ve zorunlu bir geçiştir. Ancak seçiğin bu doğrultuda seçik olmayı tüketmesi de söz konusu değildir. Seçik olan sonludur, seçik olmayan ise sonsuzdur; bitmez, tükenmez.

Sonsuzluk, başı sonu olmayan sürekli bir gelişimdir. Bu gelişmenin doğaüstü bir nedeni, bir kuralı yoktur. Bütün doğal oluşumlar sonsuzluktan başlar, yine sonsuzluğa dönerler. Bu nedenle, oluşum bir dönüşüm niteliğindedir.

Ardigo'ya göre, ahlak alanında, dinlerin öngördüğü davranış kuralları gerekli değildir; usulüğü benimsediği ahlak ilkeleri de yetersizdir. İnsan, kendi varlığının bilincine vardığında yan tutmaksızın, özveriyle davranabilir; bu davranışlar ise doğal ve toplumsal etkenlerle açıklanabilir. Bu etkenleri belirleyen idealler toplum tepkilerini bireyin vicdanında kurallar ve ahlaki yaptırımlar olarak biçimlendirir.

• YAPITLAR: *Opere*, 12 cilt, 1882-1918, ("Yapıtlar"); *La scienza dell'educazione*, 1893, ("Eğitim Bilimi").

• KAYNAKLAR: F.Amerio, *Ardigo*, 1957, bibliyografya içerir.

• BAKINIZ: SPENCER, COMTE.

ARDUINO, Giovanni (1714-1795)

İtalyan jeoloji bilgini. Yer kabuğunu oluşturan dört ana katmanı sınıflandırarak stratigrafik kronolojinin temellerini hazırlamıştır.

16 Ekim 1714'te Verona'da doğdu. 21 Mart 1795'te Venedik'te öldü. Fakir bir ailenin çocuğuydu; Verona'da başladığı öğrenimini yarım bırakarak, gençliğinin büyük bir bölümünü Alto Adige bölgesindeki madenlerde çalışarak geçirdi. Daha sonra bu deneyimini bilimsel araştırmalarla zenginleştirerek jeolojinin kurucuları arasında yer aldı.

Yer'in birtakım değişimler geçirmiş olduğu, bu nedenle, örneğin birtakım deniz hayvanı fosillerinin kurumuş bir okyanusun izleri olabileceği ilk kez Eski Yunan bilginlerince düşünülmüş, ama bu alana ilgi ancak 16. ve 17. yy'larda Leonardo da Vinci'nin konuyu gündeme bir daha getirmesiyle yeniden canlanmıştı. Fosillere ve bunların bulunduğu katmanlara bakarak Yer'in geçirdiği değişimleri ve bunların zamanını saptama düşüncesi 17.yy'dan sonra gelişmeye başladı. Önce Steno, üst üste sıralanmış katmanlardan en üsttekinin en genç katman olması gerektiği kanısına vardı. 1756'da Alman jeolog Lehmann, eskiliklerine göre başlıca üç katmanın varlığını öne sürdü. Bunlar billurlaşmış kayalar, tabakalaşmış kayalar ve alüvyonlu katmanlardı. Ondan kısa bir süre sonra Arduino, alüvyonlu katmandan daha eski bir katman buldu. Böylelikle yeni bir sınıflandırma ortaya çıkmıştı: katmanlardan en eskisi, metal cevherlerini içeren billurlaşmış kayalar, öteki, aralarında fosiller bulunan sert tabakalaşmış kayalar, üçüncüsü ise deniz hayvanı kabuklarıyla fosillerini içeren henüz pek sıkılaşmamış "tersiyer" kayalardı. Arduino bu üçüncü katmanı daha çok Kuzey İtalya'nın dağlık yamaçlarında gözlemledi. Fosilleri inceleyerek ve birtakım kimyasal yöntemler kullanarak yaş saptanmasına öncülük etti. Onun önerdiği "tersiyer" terimi, jeolojik devirlerden birine verildi.

• YAPITLAR: *Due Lettere Sopra Varie Osservazioni Naturali Dirette al Professor A.Vallisniri*, 1760, ("Çeşitli Doğa Gözlemleri Üstüne Profesör A.Vallisniri'ye İki Mektup").

• BAKINIZ: STENO, A.G.WERNER.

AREL, Bülent (1918)

Türk besteci. Elektronik müzik üzerine yaptığı çalışmalarla, bu türün geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

İstanbul'da doğdu. Okul yıllarında beste çalışmalarına başladı. 1937'de *Çizmeli Kedi* adlı çocuk oyununun müziğini yazdı. Lise öğrenimini tamamladıktan sonra 1939'da Ankara Devlet Konservatuarı'nın bestecilik ve piyano bölümlerinde öğrenci oldu. Necil Kâzım Akses, Ferhunde Erkin ve E. Praetorius'tan ders aldı. Konservatuarı 1947'de üstün bir başarıyla bitirdi; Yeşilköy'de yeni kurulmakta olan Bale Akademisi'ne piyano eşleyicisi ve öğretmen olarak atandı. Kimi bale parçaları besteledi, bir yandan da Belediye Konservatuarı'nda armoni dersleri verdi. 1949'da Ankara Devlet Konservatuarı'nda görev aldı. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde öğretmenlik yaptı. Ankara Radyosu'nda açılan "tonmeister"lik (ses uzmanlığı) kursuna katılarak akustik bilgilerini geliştirdi. Radyoda da çalışan Arel, 1957'de Batı müziği yayınları bölüm şefi oldu. Bu arada arkadaşlarıyla birlikte kurduğu "Helikon Derneği"nde oda orkestrası konserleri veriliyor, müzik çalışmaları yapıyordu. Ancak bu dernek 1957'de başka derneklerle birlikte kapatıldı.

1958'e değin çeşitli türlerde eserler veren Arel, daha sonra tümüyle elektronik müziğe yöneldi. 1959'da burs kazanarak ABD'ye gitti ve Columbia-Princeton Elektronik Müzik Merkezi'nde çalıştı. ABD'deki ilk yıllarında pek çok eser yazdı ve elektronik müzik konserleri düzenledi.

1962'de Türkiye'ye gelen Arel'in ODTÜ'de bir elektronik müzik laboratuvarı kurma girişimi sonuçsuz kaldı. Radyodaki tonmeisterlik ve Devlet Konservatuarı'ile Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki öğretmenlik görevlerine döndü. Ankara Radyosu Madrigal Korosu ile ODTÜ Müzik Kulübü Korosu'nun yöneticiliğini yaptı. 1964 Martı'nda Ankara İl Radyosu program müdürü oldu.

1965'te, çalışmaları için gerekli ödeneğin sağlanmasından yararlanarak yeniden ABD'ye gitti ve Yale Üniversitesi'nde bir elektronik müzik laboratuvarının kurulmasına öncülük etti. Bir yandan da, kompozisyon dersleri vermeye başladı. Yale'de bulunduğu sırada, video bant için bir modern dans ve müzik çalışması yaptı. Bu bestesi daha sonra *TV Capriccio'su* adıyla plağa alındı. 1971'de New York'taki Stonybrook Üniversitesi'ne çağrıldı. Para sorunları nedeniyle, laboratuvar için çalışmalarına ancak bir yıl sonra başlayabildi. Arel, bu üniversitede kurduğu beş laboratuvarda müzik ve bestecilik çalışmalarını sürdürmekte, kompozisyon ve teori dersleri vermektedir.

Arel'in elektronik müzik besteleri ve bu alandaki teknik çalışmaları uluslararası düzeyde tanınmasını sağlamıştır. Çeşitli elektronik araçlardan, "synthesizer"lardan ve bilgisayardan yararlanarak geleneksel çalgı ve tekniklerle elde edilemeyecek yeni tınılar yaratmaya yönelmiştir. Doğaçlamaya yer vermeyen bir anlayışla, seslerin üretiminde tam bir deneyim

sağlayabilen synthesizerlar geliştirmeye çalışmaktadır. İnsan kulağının özelliklerini gözetererek, seslerin algılanışını da belirlemeye eğilim duyan Arel, bu çabalarıyla, elektronik müziğin anlatım olanaklarını genişletmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Oyun Müziği: Çizmeli Kedi*, 1937; *Salome*, 1957; *Scapegoat*, 1960. *Bale: Duruşma, Kafka Suii* olarak düzenlenmiştir; *Bremen Şehir Şarkıcıları Balesi*, 1954. *Çeşitli: Konser Parçası*, 1943; piyano ve orkestra için, *2.Senfoni*, 1945-1947; *Yaylılar Dörtlüsü ve Frekansmetre İçin Müzik*, 1957; *Stereo-Elektronik Müzik no:1*, 1960; *Stereo-Elektronik Müzik no:2*; *Music for a Sacred Service, Prelude and Postlude*, ("Kutsal Ayin İçin Müzik, Prelüd ve Postlud").

AREL, Hüseyin Sadettin (1880-1955)

Türk musiki bilgini, besteci. Türk musikisinin dayandığı sistemi açıklayan ilk kuramcılardan biri, geleneksel sistem içinde çoksesliliğe yönelen ilk Türk bestecisidir.

İstanbul'da doğdu. Anadolu kazaskerlerinden Mehmed Efendi'nin oğludur. İzmir İdadisi'ni bitirdi; ayrıca Arapça olarak medrese bilimleri okudu, medreseden "icazetname" (diploma) aldı. 1906'da İstanbul Hukuk Mektebi'ni birincilikle bitirip, o zamanki kurala göre, altın "Maarif madalyası" ile ödüllendirildi.

İzmir Vilayeti Özel Kalem Müdürlüğü ile Adliye Nezareti'nde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, İstanbul'da Deniz Ticareti Mahkemesi üyeliğine (1909), ardından Adliye müfettişliğine atandı. Washington'da toplanan Uluslararası Hukuk Kongresi'ne hükümet temsilcisi olarak katıldı (1910). Adliye Ceza İşleri müdürlüğüne, birbuçuk ay sonra da Adliye müsteşarlığına getirildi (1911). Ertesi yıl müsteşarlıktan ayrıldı. Şura-yı Devlet üyesi (1913), Tapu Kadastro genel müdürü (1914), Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi başkanı (1915) oldu. 1918'de Şura-yı Devlet'in (Danıştay) kaldırılması üzerine görevinden çekildi; daha sonra hiçbir resmi görev almadı, yaşamının sonuna değin avukatlık yaptı.

1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra *Şehbal*, 1939'da *Türklük* adlı dergileri çıkardı; birincisi 100 sayı, ikincisi 15 sayı yayımlanabilen bu dergilerde müzik ve kültür konularında çeşitli yazılar yazdı. 1943'te beş yıllık bir sözleşmeyle İstanbul Belediye Konservatuarı başkanlığına getirildi. Sözleşme süresi dolunca görevinden ayrılarak İleri Türk Musikisi Konservatuarı Derneği'ni kurdu. 1948'den sonraki yazılarını, bu derneğin yayın organı olan *Musiki Mecmuası*'nda yayımladı. Türk Filarmoni Derneği'nin de kurucusu ve ilk başkanıdır.

Arel, müziğe mandolin çalarak başladı. Batı notasını öğrendikten sonra, İzmir'de Şeyh Cemal Efendi'den, İstanbul'da besteci Şekerci Cemil Efendi'den ud dersleri aldı. Ney, nısıfiye, girift, tambur, kanun ve piyano üzerinde de çalıştı. 1907-

1909 arasında Edgar Manas'dan armoni, kontrpuan, fûg dersleri aldı. Kompozisyon, orkestralama, çalgılama gibi Batı müziği konularını kendi çabasıyla, klasik ve dini Türk musikisini de daha çok zamanın tekke şeyhlerinden, özellikle Hüseyin Fahreddin Dede'den öğrendi.

Arel'in çalışmaları, bir yazar ve öğretmen, bir kuramcı ve bir besteci olarak yaptıklarıyla, üç yönden ele alınabilir.

Arel-Ezgi Sistemi ve Eski Nota Yazısı

Bugün kullanılan notalama sistemi, Sadettin Arel ile Dr. Süphî Ezgi'nin* ortak çalışmaları-
nın bir ürünüdür. Bu sistem, Türk musikisine özgü perdeleri gösterme amacıyla Batı notasına özel diyez, bemol işaretleri eklenmesiyle oluşturulmuştur.

Geçmişte, Türk musikisinde Ebced ve Hamparsum notaları kullanılmıştır. Nâyî Osman Dede* ile Abdülhakî Nâsir Dede* klasik Ebced notasını geliştirmişlerdi. Ebced notası Arap alfabesinden esinlenerek yapılmıştı; her harf bir notayı gösteriyor, harflerin altına konulan sayılarla da sesin uzunluğu belirtiliyordu. Ebced notasının bir başka türünü hazırlayan Kantemiroğlu'nun* sistemindeyse, sesler, perde adlarının baş harflerinin farklı biçimlerde yazılmasıyla gösteriliyordu. Osman Dede'nin sisteminde göre bir sekizli oktavda 15-17 ses, Abdülhakî Dede'ninkine göre 17-18 ses, Kantemiroğlu'nunkine göre de 15-17 ses vardı.

Hamparsum Limoncuyan'ın* kendi adıyla anılan nota yazısı, Türkiye'de Batı notası benimse-
ninceye değin en çok kullanılan sistem olmuştur. Hamparsum notasında sesler, Ermeni alfabesindekilere benzer harflerle gösterilir. "Bir" lik nota için bir tire işareti, "iki"lik için tek nokta, "dört"lük için iki nokta, "sekiz"lik için iki tire, "on altı"lik için küçük bir daire, "otuz iki"lik için de iki daire kullanılır; usuller üst üste iki nokta ile, usulün bitişi de bir dörtgen oluşturacak biçimde konulan dört noktayla gösterilir. Bu sisteme göre, bir "sekizli"de 14 ses vardır.

Özellikle 1830'dan sonra, daha çok yabancı müzikçilerin girişiyle Batı notası Türk musikisine uygulandı. Ancak bir "sekizli"yi 12 eşit aralığa bölen Batı notası hiç değiştirilmeden Türk musikisine uygulandığı için, bu girişim tutulmadı.

Bir "sekizli" içindeki perdelerle, bu perdeleri elde etmek için en elverişli "ana dizi" (makam), bir nota yazısının temelini oluşturur. Çargâh makamının ana dizi olarak alındığı günümüze Türk musikisi sistemine göre, bir "sekizli"de, 24 eşit olmayan aralığa bölünmüş 25 perde vardır. Eski nota sistemlerinde bu perdeler eksik bir

Şehbal dergisinde Bedî Mensî takma adıyla, musiki tarihi, özellikle eski Türk notası ile ilgili aydınlatıcı yazılar yazdı; Kantemiroğlu'nun *Edvar*'ını yayımlayarak bu önemli eserin ortaya çıkmasını sağladı. İçeriğinin zenginliğiyle olduğu kadar baskısının güzelliğiyle de dikkati çeken bu dergi, uluslararası bir sergide altın madalya kazandı. *Türklük* dergisinde yayımlanan "Türk Musikisi Kimindir?" başlıklı dizi yazılarında, gerek Batılı yazarlarca, gerekse Cumhuri-

biçimde gösterilebiliyordu. 15.yy'da Bedri Dilşad tarafından yazılan *Muradname* adlı kitap-
tan anlaşıldığına göre, aslında, 24 aralıklı sistem çok eskiden beri bilinmektedir; ancak bu bilgi, musiki sistemi konusunda yeterli bilimsel çalışmalar yapılmamasının da etkisiyle, yüzyıllar boyunca bir "meslek sırrı" gibi saklı tutulmuştur. III.Selim* döneminde ve daha sonra yapılan çeşitli tamların saplarının 24 aralığa bölündüğü görülmektedir. 20.yy başlarında Ataullah, Fahreddin ve Celaleddin* Dede'ler ile Rauf Yekta*, 24 aralığın ölçümünü yapıp perdeleri saptamışlar, ama vardıkları sonucun bilimsel nedenlerini açıklayamamışlardır.

Rauf Yekta 24 aralıklı sistem içinde, Rast makamını ana dizi olarak ele alıp ilk kez Batı notasını Türk musikisine uyarladı. Belediye Konservatuarı'nın 1936'ya kadarki yayınlarında kullanılan bu sistemde çeşitli aksaklıklar görüldü. Daha sonra Arel ile Dr. Ezgi 24 aralıklı sistemi yeniden incelediler; aralıkların frekanslarını Prof. Salih Murat Uzdilek'e hesaplatarak sorunu fiziksel yönden de bir çözüme bağladılar. Arel ile Ezgi Batı müziğinde olduğu gibi "do majör" (Çargâh) dizisini ana dizi olarak alıp buna göre nota yazdılar. Çargâh'ın ana dizi sayılmasının en önemli gerekçesi, öteki aralıkların bu diziden kolayca elde edilmesi, yazı biçiminin de Batı notasından önemli bir ayrılık göstermemesidir.

Arel-Ezgi sistemi Türkiye'de bugüne değin geliştirilmiş tüm nota sistemleri içinde en gelişmiş, öğretimi ve uygulaması en kolay olanıdır. Bu notalama yöntemi başlangıçta çeşitli tepkilerle karşılaştıysa da, daha sonra hemen bütün müzikçilerce benimsenmiştir. Ancak, Türk Musikisinde 25'ten fazla perde olduğunu ileri süren müzikçiler de vardır; Abdülkadir Töre 41, Mildan Niyazi Ayomak 54, Ekrem Karadeniz 43, Gültekin Oransay 30, Hüseyin makamını ana dizi olarak öneren Kemal İlerici* de 54 perde olduğu görüşünü savunmuştur. Arel ile Ezgi'ye yöneltilen en önemli eleştiri, önerdikleri sistemin bazı perdeleri açıklamaya yetmediği, Segâh, Uşşak, Saba gibi çok kullanılmış makamların bu sistemde ifade edilemediği noktasında toplanabilir.

yet'ten sonra Türkiye'de sık sık ileri sürülen, Türk musikisinin yabancı kaynaklara dayandığı iddialarını cevaplandırdı. Geleneksel musikinin kaynağı olduğu söylenen eski İran, eski Arap, Bizans, Yunan müziklerine ait örneklerin günümüze ulaşmadan yok olduğunu belirttikten sonra, Türk musikisinin bu kültürlerin müzik anlayışından farklı bir sisteme dayandığı tezini savundu. Ziya Gökalp'ten bu yana, klasik Türk musikisinin yabancı kökenli olduğu yolunda birçok iddia ortaya atılmasına karşın, Arel'in bu yazılarındaki tezi bugüne değin çürütülmemiştir. 1948'den sonraki tüm yazıları *Musiki Mecmuası*'nda yayımlandı. Kuramsal çalışmaları, ders notları ile makalelerinin büyük bir bölümü bu dergide dizi yazılar halinde kalmış, ayrıca basılmamıştır.

Arel, bir öğretmen ve yönetici olarak, sırasıyla, Darüttalim-i Musiki Cemiyeti'nde, İstanbul Belediye Konservatuarı'nda, İleri Türk Musikisi Konservatuarı Derneği'nde çalıştı. Türk musikisinin "ustadan çırağa aktarılan" bir bilgi dalı olmaktan kurtarılacak çağdaş, bilimsel yöntemlerle öğretilmesi için uğraştı. Darülelhan'ın 1926'da kaldırılmasıyla, Türk musikisi öğretimi yapan hiçbir resmi kuruluş kalmamıştı. 1943'te çıkarılan bir yasayla Türk musikisi bölümünün kurulması ve Batı müziği öğretiminin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı yasa uyarınca konservatuar başkanlığına atanan Arel, müzik öğretimine birçok yenilik getirdi. Türk musikisi sisteminin konservatuarda ders olarak okutulmasını sağladı. Bir "icra heyeti" oluşturdu, bu topluluk bir süre sonra çağdaş bir müzik anlayışıyla konserler vermeye başladı. Ancak, konservatuarda, yasa gereği, saz öğretimi yapılmıyordu. Arel burada uygulayamadığı yenilikleri gerçekleştirmek amacıyla kurduğu İleri Türk Musikisi Konservatuarı Derneği'nde çoksesli bir Türk musiki öğretimi için çalıştı, saz öğretiminin Türk ve Batı müziği bilgileriyle yapılmasını sağladı.

Arel, bir kuramcı olarak, geleneksel tek sesli musikiyi Batı müziği bilgisi ve kültürüyle inceleyip değerlendirdi. Makamları sınıflandırdı, bunların ayrı ayrı dizilerden değil, "dörtlü" ve "beşli"lerden oluştuğunu ileri sürdü. Eski kuramların eksiklerini giderip hatalı yanlarını düzeltti. *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri* bu alandaki uzun çalışmalarının bir ürünüdür. Dr. Suphi Ezgi'yle birlikte, 24 eşit olmayan aralıklı "sekizli"yi (gam) temel alarak, günümüzde kullanılan notalamaya sistemini belirledi. Daha önce Ebced, Hamparsum ve Batı notalarıyla yazılan eserler hatalı ya da eksik yazılabiliyordu. Arel ile Ezgi'nin sistemi müziğin yazılışında olduğu kadar, öğretiminde de kesin kurallara varılmasını sağladı.

Cumhuriyet'ten sonraki yıllar Türk musikisinin yeni bir yol aradığı dönemdir. Bu dönemin müzik açısından en çok dikkati çeken yönü toplumda bir "alafranga-alaturka" tartışması yaratılmasıdır. Zaman zaman siyasi bir çekişme sertliği içinde süren bu tartışma, müzik çevrelerini olduğu kadar dinleyici kitlesini de ikiye böldü ya da bölünmeye zorladı. Bu bölünmenin olumlu yanı, Türkiye'de müzik zevkinin artık değiştiğini, tek sesli musikinin de eski biçimiyle sürdürülemeyeceğini açıkça ortaya koymasındı. Ancak, yeni bir zevk arayışının bir ifadesi olarak gündeme gelen müzik sorununun daha çok "ilerici-gerici" kalıpları içinde tartışılması, Türk ve Batı

müzikleri arasında kurulabilecek etkileşimi, alışverişi büyük ölçüde önledi.

Arel'in en önemli yanı, böyle bir ortamda, söz konusu kutuplaşmayı benimsemeyerek, müzikte bir Doğu-Batı sentezi önermesidir. Ona göre, Türk musikisi, yapısındaki olanakları tüketmiş bir müzik değildir, tersine olanaklarının pek azını kullanmıştır. Önerdiği sentezin temelinde, Türk musikisinin beş yüz yıllık birikimini reddetmeden Batı müziği tekniğinden ve araçlarından yararlanılması fikri yatar. Bu fiktirden yola çıkan Arel, geleneksel musikinin ancak çokseslilikle gelişebileceği, ama çoksesliliğe ancak kendi yapısından doğan bir armoniyle ulaşabileceği görüşünü savundu. Bunun sonucu olarak da, Türk musikisini Batı'nın 12 eşit aralıklı (*temperament*'li) sistemiyle değil, 24 eşit olmayan aralıklı sistemle, kendi makam dizileri üzerinde çoksesliliğe yöneltmeye çalıştı. Özellikle "Armoni", "Kontrpuan", "Füg" başlıklı dizi yazılarında bu alandaki temel ilkeleri belirledi. Öte yandan, kemençenin çoksesli musikide kullanılabilmesi için bu sazın tellerini üçten dörde çıkarıp ses alanını genişletti, Batı müziğindeki keman ailesinden esinlenerek soprano, alto, tenor, bas, kontrbas kemençelerle bir beşli oluşturdu. Kemençe beşlisi için çoksesli bir eser yazdı. Ayrıca Türk musikisi için bir piyano planı üzerinde çalıştı, ama bu tasarısını gerçekleştirmedi. Arel tüm bu çalışmalarıyla, Türk musikisini bırakıp Batı müziğini alma yoluna gidenlerden de, buna bir tepki olarak geleneksel musikiyi olduğu gibi koruyup sürdürmek isteyenlerden de ayrılır.

Bir besteci olarak, hem Batı müziği hem Türk musikisi alanında eserler verdi. Batı müziği alanında oda müziği parçaları, çeşitli çalgılar için "üçlü"ler, "dörtlü"ler, "beşli"ler, "altılı"lar, piyano parçaları, piyano eşliğinde okunan eserler, "lied"ler, çocuk şarkıları, koro parçaları, "kanon"lar, "füg"ler, "fantezi"ler vb. besteledi.

Türk musikisinde bestelediği parçalarda, klasik eserlerdeki kalıpları tekrarlamaktan kaçındı, birçok yenilik denedi. Daha önceki besteciler genellikle bileşik makamlar düzenleyerek yenilik yapmayı düşünmüşler, basit makamların göçürümelerini denemeyi pek düşünmemişlerdi. Arel ise basit makamları yalnız kendi yerinde değil, hemen hemen bütün perdeler üzerinde kullandı. Bu özelliği, eserlerini göçürüm (şed, *transposition*) bakımından zenginleştirir. Arel göçürdüğü dizilerden birine ayrı bir makam adı verdi; Ferahnüma adını taşıyan bu makam, Kürdi basit makamının Yegâh (re) perdesine aktarılmış biçimidir. Besteci, Hüzam ile Şedd-i araban'ın birleştirilmesiyle elde edilen, Lale-gül adlı bir de bileşik makam oluşturdu. Pek çok makam, usul ve bol geçkili (modulation) bir üslup kullandı. Hemen her biçimde (formda) beste yaptı. Bestelediği parçalarda, nota üzerinde "nüans" işaretleri yazılıdır. Eserlerinin temel özelliği, geleneksel musikinin daha önceki bestecilerce işlenmemiş malzemesi ile Batı müziğinin teknik olanaklarını birleştirmesidir.

Sayısı iki bini aşan eserlerinin büyük çoğunluğu basılmamış ve seslendirilmemiştir. Pek az bir bölümünün notaları *Musiki Mecmuası*'nda yayımlanmış, birkaç parça saz eseri de Darüttalim-i Musiki Heyeti'nce plağa alınmıştır. Eserlerinin temalarının notaları

Beste çalışmaları

◀ *Doğu-Batı sentezi*

öğrencisi Laika Karabey'dedir. Bu bakımdan, Arel'in bir besteci olarak gerçek değerinin ortaya çıkması, eserlerinin tamamının yayımlanmasına, daha önemlisi, yayımlanan parçaların da büyük bir bölümünün seslendirilmesine bağlıdır.

Arel, Türk musıkisi sistemini ve tarihini birçok yönden incelemiş, önemli kuramsal çalışmalar yapmıştır. Rauf Yekta Bey ve Dr.Suphi Ezgi'yle birlikte, Türk musıkisinin sistemini bilimsel ölçülerle : açıklayan üç bilginden biridir. Türk musıkisinin bugünkü notalama yöntemi, Arel'in Dr.Ezgi'yle yaptığı çalışmaların bir sonucudur. Arel, bir besteci olarak, geleneksel makam dizileri üzerinde çokseslilik yolları aramış, bestelediği eserlerle çoksesli Türk musıkisinin öncüsü olmuştur. Dergilerde yazdığı yazılarda, o güne değin el atılmamış kuramsal ve teknik konulara herkesin anlayabileceği bir açıklık getirmiş; musikide yenilik kabul etmeyen "alaturka" tutuculuğuyla mücadele etmiştir. Eski nota sistemlerine göre yazılmış eserleri günümüz notasına çevirmiş, musiki terimlerine Türkçe karşılıklar bulmuş, musiki aletlerini geliştirmiştir. Hukuk alanında da çalışmaları vardır. Arel, tüm bu uğraşlarıyla, Cumhuriyet döneminin önemli kültür adamlarından biridir. Türk musıkisi tarihiyle ilgili Farsça, Arapça, Türkçe pek çok eser ile çok değerli bir nota koleksiyonundan oluşan zengin kitaplığı, ölümünden sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Türkiyat Enstitüsü'ne bağışlanmıştır.

Arel'in gerek bestelediği eserlerle, gerekse yazılarıyla önerdiği bireşimin özü, sanat musıkileri teksesli bir sisteme dayanan Ortadoğu ülkeleri için olduğu kadar, Batı'nın "tonal" sistemine tepki gösteren çağdaş besteciler için de yeni ufuklar açabilecek değerdedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Kitaplar: *Türk Musıkisi Üzerine İki Konferans* (ö.s.), 1964; *Türk Musıkisi Nazariyatı Dersleri*, (ö.s.), 1968. Teksesli eserleri: 51 Mevlevî Ayini; 108 Durak; 88 İlahî; 3 Nakış Beste; 4 Semai; 51 Gazel; 104 Şarkı; 24 Peşrev; 21 Tasvirî Saz Eseri; 109 Saz Semaisi; 42 Oyun Havası, 21 Taksim; 11 Köçekçe; 2 Marş. Çoksesli eserleri: 71 Oda müziği parçası ve sözlü eser.

- **KAYNAKLAR:** E.Berker, "Konuşma", *Musiki Mecmuası*, (99); S.Ezgi, *Nazari ve Ameli Türk Musıkisi*, I-V, 1933-1953; İ.M.K. İnal, *Hoş Sada* (A.Aktunç tarafından 1958'de tamamlanmıştır); Kandemir, "Hüseyin Sadettin Arel ile Röportaj", *Musiki Mecmuası*, (219); İ.B.Süreşan, "Sema Paye Üstad Sadettin Arel", *Musiki Mecmuası*, (89); İ.B.Süreşan, "Hüseyin Sadettin Arel", *Musiki Mecmuası*, (195); S.M.Üzdilek, "Arel İhtifalindeki Konuşma", *Musiki Mecmuası*, (99); H. Yenigün, "H.S. Arel ve Nedim'in Şiirleri" *Musiki Mecmuası*, (207).

- **BAKINIZ: S.EZGİ, HÜSEYİN FAHREDDİN DEDE, RAUF YEKTA BEY.**

AREL, Şemsi (1906)

Türk ressam. Hat sanatındaki ritmik çizgi düzeninden yararlanmış, plastik "işaret"ler olarak kullandığı harflerle geometrik soyutlamalar yapmıştır.

İstanbul'da doğdu. Ressam Mehmet Ruhu Bey'in oğludur. Resimle ilgili ilk bilgilerini babasından edindi. Amatör çalışmalarını Ankara Halkevi'nde sergiledi. 1924'te Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girdi. 1929'da Çallı İbrahim'in atölyesinden mezun oldu. 1935'te ressam Maide Arel'le evlendi. 1939-1940 arasında Erzincan, 1940'tan sonra Konya Askeri Ortaokulu'nda resim öğretmenliği yaptı. 1944'te Konya da kişisel bir sergi açtı. 1949'da da İstanbul Deniz Astsubay Okulu'na atandı. Öğrenimini geliştirmek için gönderildiği Paris'te ünlü Salon des Indépendants'da iki yapıtını sergiledi. Bu arada André Lhote, Fernand Léger, Jean Metzinger gibi önemli ressamların atölyelerinde çalışma olanağı buldu.

Türkiye'ye dönüşünden sonra, 1951'de İstanbul'daki Fransız Konsolosluğu'nda eşi Maide Arel'le ortak bir sergi açtı. 1954'te İtalya, Hollanda ve Belçika'ya gitti, bir süre yeniden Paris'te kaldı. 1955-1959 arasında Cemal Tollu ve Cevat Derili'yle birlikte İstanbul'da Askeri Müze'deki tabloların onarımında çalıştı. Bu arada 1956'da TBMM'nin çeşitli illerin resimlerini yapmakla görevlendirdiği resamlardan biri olarak Hatay'a gitti. 1957-1964 arasında Edinburg, Lugano, Venedik ve Tahran'da düzenlenen çeşitli yabancı sergilere, Viyana'da açılan Modern Türk Grafik Sanatı Sergisi'ne katıldı, Paris'te eşiyle ortak bir sergi düzenledi. Yurt içinde de Ankara ve Edirne başta olmak üzere birçok kişisel sergi açtı.

Arel, sanat yaşamının başında bir süre İzlenimci (Empresyonist) bir anlayışla çalışmıştır. Daha sonra özellikle André Lhote'un etkisi altında Kübizm'e yönelmiş, geometrik düzenlemeler üstünde durmuştur. Ancak zamanla daha soyut bir üslubu benimsemiş, geleneksel Türk el sanatlarından, özellikle hat sanatından yola çıkarak çizgi stilizasyonuna dayanan eski yazı yorumlamaları yapmıştır. Bu yazılar, özenle seçilmiş motiflerin önceden hazırlanmış yüzeyler üstüne bilinçle yerleştirildiği soyutlama çalışmalarıdır. Şemsi Arel, belirli bir akımın izleyicisi olmamış kendine özgü, değişime önem veren sanat kişiliğiyle öne çıkmıştır. Arel'in İstanbul Resim Heykel Müzesi ve özel koleksiyonlarda yer alan birçok kompozisyonu vardır.

AREN, Sadun (1922)

Türk iktisatçı ve siyaset adamı. Genel iktisat ve Türkiye iktisadı üzerine çalışmalar yapmıştır.

19 Mart 1922'de Erzurum'da doğdu. 1940'ta Eskişehir Lisesi'ni, 1944'te Siyasal Bilgiler Okulu'nu

bitirdi. Bir süre, Maliye Bakanlığı'nda stajyer memur olarak çalıştı. 1945'te İktisat ve Maliye Grubu asistanı oldu. 1950'de doçentliğe yükseldi. Bir yıl sonra araştırma yapmak amacıyla İngiltere'ye gitti. Bir süre de İsviçre'de kaldıktan sonra 1956'da Türkiye'ye döndü. Maliye Meslek Okulu'nda öğretmenlik yaptıktan sonra yeniden Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde görev aldı. 1958'de profesör oldu.

1960-1962 arasında Devlet Planlama Teşkilatı'nda danışmanlık yaptı. Sosyalist Kültür Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. Türkiye İşçi Partisi'nde Genel Yönetim Kurulu ve Merkez Yürütme Kurulu üyelikleri yaptı. 1965 genel seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi'nden İstanbul milletvekili seçildi. 12 Mart 1971 hareketinden sonra TİP davasında yargılanarak on iki yıla mahkûm edildi. 1974 affıyla serbest bırakıldı. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Eğitim Dairesi'nde müdür olarak çalıştı. 12 Eylül hareketinden sonra açılan DİSK davasında yargılananlar arasında yer aldı.

Sadun Aren, 1960-1970 döneminde *Yön, Sosyal Adalet ve Emek* dergilerine, 1974'ten sonra da *Politika* gazetesine yazılar yazdı. Bilimsel çalışmalarında daha çok mali konularla ilgilendi. Bu konudaki kitaplarının yanı sıra çeviri çalışmaları da vardır.

- **YAPITLAR:** *Türkiye'de Bütçe'nin Hazırlanışı*, 1956; *Araştırma El Kitabı*, 1956; *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, 1960; *Yatırım İndirimi ve İktisadi Politika*, 1963; *Umumi İktisat Ders Notu*, 1963; *İktisada Başlangıç*, 1965; *100 Soruda Ekonomi El Kitabı*, 1968.

ARENDR, Hannah (1906-1975)

Alman asıllı ABD'li siyaset felsefecisi. Siyaset bilimine "kitle toplumu" kavramını getiren kuramcılardandır.

14 Ekim 1906'da Hannover'de doğdu. Yüksek öğrenimini Marburg ve Freiburg üniversitelerinde yaptı. Doktora çalışmasını 1928'de Heidelberg Üniversitesi'nde, Karl Jaspers'in yanında tamamladı. Felsefi düşüncesinin gelişiminde varoluşçu düşünür Jaspers'den etkilendi. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesi üzerine Nazi yönetiminden kaçarak Paris'e yerleşti. Yahudi çocuklarının Filistin'e kaçırılması için çalıştı. 1940'ta felsefe profesörü Heinrich Bluecher ile evlendi. 1941'de ABD'ye gitti, 1951'de de ABD vatandaşlığına geçti. 1944-1946 arasında Yahudi İlişkileri Konferansı'nın araştırma yöneticiliğini yaptı. 1963-1967 arasında Chicago Üniversitesi'nde, daha sonra ise New York'taki New School for Social Research'de öğretim üyeliği yaptı. 4 Aralık 1975'te öldü.

Arendt'in yöneldiği sorunlar temelde, bir siyasal faaliyet alanı olan devletin, bir üretim faaliyeti alanı olan toplumdaki kopuşuna ilişkindir. Üretici faaliyetin kölelere bırakıldığı, yurttaşların ise politikaya doğrudan katıldıkları eski Yunan site devletlerini ideal bir biçim olarak düşünen Arendt, çağdaş Batı toplumlarında kamu hayatı ile özel hayat, devlet ile toplum, pratik siyasal faaliyet ile ekonomik faaliyet ve özgürlük ile refah arasında kesin ayrımlar olduğunu ileri

sürmüştür.

Arendt, Batı toplumlarındaki liberal özgürlük anlayışını eleştirerek, gerçek özgürlüğün, mutluluğu maddi refahla özdeşleştiren ve siyasal faaliyeti toplumsal refah düzeyini yükseltmek için bir araç durumuna indirgeyen bir ortamda gelişemeyeceğini savunmuştur. Gerçek özgürlük, siyasal katılmayla sağlanır. Oysa çağdaş toplumlarda, ortak bir kamu yaşamının son izleri de yokolmakta, toplumsal gerçeklikten giderek kopan birey kendi varlık koşullarına yabancılaşmaktadır. Bu görüşlerini 1951'de yazdığı *The Origins of Totalitarianism* ("Totaliterliğin Kökenleri") adlı kitabında geliştiren Arendt, siyasal faaliyet alanının dışına itilmiş "kitle toplumu"nun totaliter rejimlerin yeşermesi için gerekli zemini oluşturduğunu ileri sürmüştür. Arendt'e göre, 19.yy'daki "sınıflı toplum"un yerini alan 20.yy'daki "kitle toplumu", toplumun bütün sınıfları tarafından benzer biçimde paylaşılan etkileşimler ve değerler tarafından biçimlendirilmiştir. "Kitle toplumu"nda sınıflar kitle içinde erimiştir.

Arendt'e göre, totaliterlik Batı'da 1933'te, Hitler'in iktidara gelmesiyle, Sovyetler Birliği'nde ise 1929'da, Stalin'in yönetimi bütünüyle ele geçirmesiyle kurulmuştur. Nazizm ve Stalinizm örnekleriyle bütünleşen totaliterlik, klasik diktatörlüklerin çağdaş bir biçimi değildir. Klasik diktatörlüklerin temel özelliği, sınıflar arası siyasal iletişimin ve hareketliliğin durdurulmasıdır. Oysa totaliterliğin özü, siyasal faaliyet alanı dışına itilmiş kitlelerin harekete geçirilmesidir. "Kitle demokrasisi" olarak adlandırdığı parlamenter sistemlerin iki Dünya Savaşı arasındaki krizini inceleyen Arendt, temsili hükümeti ve parti sistemini kitleleri etkin politikadan uzaklaştıran, özel yaşam biçimleri içine hapseden ve böylece totaliter rejimler tarafından harekete geçirilebilmelerinin psikolojik önkoşullarını yaratan aldatıcı temsil araçları olarak değerlendirmiştir.

Arendt, çağdaş toplumlarda siyasal faaliyet alanının daralması sorununa getirdiği çözüm önerilerini, *On Revolution* ("Devrim Üzerine") adlı kitabında açıklamıştır. Toplum ile politik yaşam arasındaki kopukluğu aşmak ve gerçek özgürlüğü sağlamak için, varoluşçu bir anlam yüklediği "eylem" kavramını ileri sürmüştür. "Eylem" siyasal düzeyde bir değiştirme dönüştürme faaliyetidir; toplumsal alanda varolan eşitsizliklerin kaldırılmasına değil, siyasal hayata doğrudan katılma çabasında olan kişiler için eşit koşulların yaratılmasına ilişkindir. Arendt, 1776 Amerikan Devrimi'ni, 1789 Fransız İhtilali'ni, 1871 Paris Komünü'nü, Rusya'da 1905 ve 1917'de oluşturulan işçi sovyetlerini ve Almanya'da 1918'de kurulan halk meclislerini devrimci "eylem" aracılığıyla doğrudan demokrasinin gerçekleştirildiği örnekler olarak değerlendirmiştir. Bunlardan Amerikan Devrimi'ni ideal model olarak benimsemiştir.

Varoluşçu bir eylem ve özgürlük anlayışından etkilenen Arendt, eşitlik ve özgürlüğün gerçekleşmesinin koşullarını toplumun maddi yaşam süreci içinde, aramak yerine, kendini kamu yararına adanmış erdemli kişilerin yürüttüğü siyasal bir etkinliğe bağlamıştır. 20.yy totaliterliğinin sosyal ve psikolojik önkoşullarını "kitle toplumu" kavramıyla açıklamaya çalışan Arendt, bu bağlamda, Erich Fromm, Franz Neumann

ve Karl Mannheim gibi kuramcılarla birleşmektir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Origins of Totalitarianism*, 1951, ("Totaliterliğin Kökenleri"); *The Human Condition*, 1958, ("İnsanlık Durumu"); *Between Past and Future*, 1961; ("Geçmişle, Gelecek Arasında"); *On Revolution*, 1963, ("Devrim Üzerine"); *On Violence*, 1970, ("Şiddet Üzerine"); *Crisis of the Republic*, 1972, ("Cumhuriyetin Buhranı").
- **BAKINIZ:** FROMM, JASPERS, MANNHEIM, NEUMANN.

ARETAEOS [Kapadokyalı] (2.yy)

Eski Yunanlı hekim. Pek çok hastalığı ilk kez ve doğru olarak tanımlayan, Eski Çağ'ın en büyük hekimlerinden biridir.

Anadolu'da, o zamanlar Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında olan Kapadokya'da doğdu. Yaşamı üstüne çok az bilgi vardır; hangi tarihler arasında yaşadığı da tartışmalıdır. Kimi kaynaklar 1.yy sonları ile 2. yy başlarında yaşadığını öne sürerse de, yapıtlarında sık sık kaynak gösterdiği Apameialı hekim Arkhigenes'ten sonra, 120 ile 200 yılları arasında yaşamış ya da hiç değilse etkinlik göstermiş olması daha olasıdır.

Aretaeos, varolan düşünce sistemlerinin en tutarlı ve gerçeğe uygun görünen yanlarını seçerek yeni bir öğreti oluşturmaya dayanan Eski Çağ Seçmecisi Okulu'na (Eklektik Okul) bağlı olmakla birlikte, daha çok Pneumacı Okul'un düşünce sistemini benimsemişti. İ.Ö. yaklaşık 300 yıllarında Erasistratos'un temellerini attığı "pneuma kuramı"ndan doğan ve 1.yy'ın ortalarına doğru etkisi artan bu tıp okulunun temsilcileri, tüm fizyolojik ve patolojik belirtileri, "soluk", "ruh" anlamına gelen Yunanca bir kavramla, *pneuma* ile açıklamaya çalıştılar. Onlara göre, tüm canlıların vücudu baştan sona *pneuma* ile doluydu ve yaşamın özü, dolayısıyla sağlık ve hastalığın kaynağı da ancak *pneuma* olabilirdi. Kan, akkan (lenf), öd ve mukoza salgısı gibi organizma sıvıların azalması ya da çoğalması *pneumayı* olumsuz etkiliyor, bu da hastalığa yol açıyordu. Aretaeos, bu görüşün etkisiyle, tanımladığı tüm hastalıklar için kaplıca, dengeli ve iyi beslenme, vücuttaki fazla kanı alma gibi çok basit tedavi yöntemleri önerdi. Çağdaşı Galenos kadar üretken olmamasına, düşüncelerini onun kadar iyi yaymayı başaramamasına karşın, özellikle 16.yy'dan başlayarak Galenos ile birlikte Eski Çağ'ın en büyük hekimlerinden biri sayılması, o güne değin bilinmeyen birçok hastalığa belirli bir yöntem çerçevesinde anlaşılır tanımlamalar getirmesinden ileri gelir.

Hippokrates'ten sonra gelen hekimler arasında onun görüş ve yöntemlerinin en yakın izleyicilerinden biri olan Aretaeos'tan günümüze, herbiri dört kitapta toplanan iki büyük inceleme kalmıştır. İlki, akut ve kronik hastalıkların nedenlerine ve belirtilerine, öbürü de tedavi yöntemlerine ilişkindir. Aretaeos'un, Hippokrates'in de dili olan Eski Yunanca'nın

İyonya lehçesiyle kaleme aldığı bu incelemeler, özellikle açık ve anlaşılır anlatımı, hastalıkların ve nedenlerinin sınıflandırılmasındaki usta yöntemiyle dikkat çeker. Göğüs zarı iltihabı (zatülcenp), akciğer iltihabı (zatürrce), akciğer veremi, astım, tetanoz, sara (epilepsi), histeri, şeker hastalığı, fil hastalığı, damla hastalığı (gut), ödemler ve cüzzam gibi hastalıkları tanımladığı gibi, değişik kökenli felçler, özellikle beyin ve omurilik felçleri arasındaki ayrımı da ilk kez Aretaeos yaptı.

Yüzyıllar boyunca adı hiç anılmayan Aretaeos, ancak 16.yy'ın ortalarında yeniden değerlendirildi ve 1552'de yapıtının ilk Latince, 1554'te de ilk Yunanca basımı yapıldı; ardından yapıtları Fransızca, İtalyanca ve İngilizce'ye çevrildi. Aretaeos'a büyük hayranlık duyan ve önemli yorumlar ekleyerek yapıtlarını Latince çevirisiyle birlikte 1731'de Yunanca yayımlayan Hollandalı büyük tıp bilgini Boerhaave onu, Hippokrates'ten sonra Eski Yunanistan'ın en büyük hekimi olarak niteler.

- **KAYNAKLAR:** H.Locher, *Aretaeus aus Cappadocien*, 1857; H.Pohlmeyer, *Zahnaerztliches bei Rufos, Soranos und Aretaios*, 1922.
- **BAKINIZ:** ERASISTRATOS, GALENOS, HIPPOKRATES.

ARETINO, Pietro (1492-1556)

İtalyan yazar ve şair. Döneminin soylu kişilerini hicveden yazıları ve gerçekçi gözlemlere dayanan komedileriyle ünlüdür.

Arezzo'da doğdu. Arezzo'lu bir kunduracının oğlu olmasına karşın, bir soylunun yasa dışı çocuğu olduğunu öne sürerek doğduğu kentin adını kullandı. On üç yaşında evden kaçarak Perugia'ya gitti. Burada resim ve edebiyat üzerine ilk bilgilerini edindi. Roma'ya gittikten sonra, 1516'da bir bankerin,

1517'de ise Papa X.Leo'nun himayesine girdi. Yazdığı taşlamalarla, Roma'nın soylu ailelerinden Mediciler'in bir üyesi olan Giulio Medici'nin papalığa adaylığını destekledi. Giulio Medici, 1523'te VII. Clement adıyla papa olunca onu himayesine aldı. 1525'te pornografik baskı kalıpları yaptığı için Roma'dan sürülen ressam Giulio Romano için on altı şiirlik *Sonetti Lussuriosi*'yi ("Müstehten Soneler") yazdı. Bu nedenle Roma'yı terketmek zorunda kaldı. 1527'de Venedik'e gitti. Tam anlamıyla bir sefahat hayatı yaşadığı bu kentte öldü.

Aretino, skandallarla dolu yazarlık yaşamı boyunca aralarında prensler, kilise yöneticileri ve kralların da bulunduğu birçok ünlü kimseyle tanıştı. Ludovico Ariosto, sinik ve cüretli hicivleriyle birçoklarını yıldıran Aretino'ya "prenslerin belası" adını takmıştı. Ressam Tiziano'yla da yakın arkadaş olan Aretino, onun birçok tablosunu Fransa kralı I.François'ya sattı. Buna karşılık Tiziano da Aretino'nun Floransa'nın Pitti Sarayı'nda bulunan portresini yaptı (1545).

Aretino'nun açık saçık ve saldırgan üslubunun en iyi örnekleri döneminin ünlü kişilerini acımasızca hicvettiği yazıdır. 1537-1557 arasında yayımlanan altı ciltlik *Lettere* ("Mektuplar") sinik bir gözle 16.yy'ın tablosunu çizer. 1534-1536 arasında yayımladığı *Ragionamenti* ("Düşünceler") Romalı fahişelerin ağzından soyluların ahlaki zaafılarını dile getirir. Aretino 1534-1543 arasında yazdığı birçok diyalogda da döneminin çöken değerlerini yansıttı. Ancak bu hicivlere egemen olan, öfkeli bir saldırgan çok, neşeli ve çapkın bir gözlemcilerdir.

Aretino, tiyatro alanında da *La Horatia* adlı trajedisi, özellikle de komedileriyle ünlüdür. Aretino, *commedia dell'arte*den farklı olarak *commedia erudita* olarak adlandırılan 16.yy neo-klasik İtalyan komedi türü içinde değerlendirilir. Terence ve Plautus örnek alınarak Latin modeller üzerinde geliştirilen bu tür, zirvesine Ludovico Ariosto ile ulaştı. O dönem yaşantısını anlatmak için trajedi türünden daha uygun görülen komedide türlü entrikalar ve çapraşık romantik ilişkiler temel alındı, kent yaşantısından değişik tipler yansıtıldı ve insanların budalalıkları katı ama neşeli bir tavırla anlatıldı. Aretino'nun komedilerinin farklılığı, neo-klasik geleneğin kurallarıyla biçimlerini uyma kaygısı taşımadan günlük konuşma dilinde yazılmış olmalarındadır. Aretino'nun daha çok yoksul kesimin yaşantılarını anlatan komedilerinde, öteki yazılarında görülen saldırgan üslup yoktur. İnsanların aşk vetutkularının arkasındaki saçmalık ve budalalıklar günlük yaşamın bir parçası olarak anlatılır.

Aretino'nun beş komedisi içinde en önemlisi 1534'te yazdığı *La Cortigiana*'dır ("Saraylı Kadın"). Rönesans'ın ünlü yazarlarından Castiglione, ideal bir âşğın nasıl olması gerektiğini anlatan *Il Cortigiano*'yu ("Saray Efendisi") yazınca, Aretino da gerçek bir âşğın nasıl olduğunu göstermek amacıyla *La Cortigiana*'yı yazdı. Kibar soyluların yaşantısını hicveden *Il Marescalco* adlı komedisinin Ben Jonson'un *Epicene* or *The Silent Woman* ("Epicene ya da Sessiz Kadın") adlı komedisinin esin kaynağı olduğu iddia edilir.

Aretino, soyluların evlerinden genelevlere dek çok farklı ortamları gerçekçi bir gözlemle yansıtmış, Rönesans toplumunun ideal görüntülerinin arkasın-

daki gündelik yaşamı tüm canlılığıyla aktarmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Oyun: Il Marescalco*, 1533; *La Cortigiana*, 1534, ("Saraylı Kadın"); *La Tanata*, 1542; *L'Ipocrito*, 1542, ("İkiyüzlü"); *Il Filosofo*, 1546, ("Filo-zof"); *La Horatia*, 1546. *Şiir: Sonetti Lussuriosi*, 1523, ("Müstehten Soneler"); *La Marfisa*, 1535. *Çeşitli: Ragionamento*, 1534-1536, ("Düşünceler"); *Lettere*, 1537-1557, ("Mektuplar").

- BAKINIZ: ARIOSTO.

ARÉVALO, Juan José (1904)

Guatemalalı devlet adamı. Cumhurbaşkanlığı sırasında tarım reformu ve yeni bir çalışma yasası için uğraşmıştır.

10 Eylül 1904'te Taxisco'da doğdu. Babası çiftçi, annesi öğretmendi. Ortaöğrenimini Guatemala City'de tamamladıktan sonra Arjantin La Plata Üniversitesi'ne gitti. 1934'te doktora aldı. Guatemala Eğitim Bakanlığı'nda çeşitli görevler aldı. Avrupa ve Arjantin'de bulundu ve çeşitli üniversitelerde ders verdi. Pedagoji üzerine kitaplar yazdı.

Cumhurbaşkanı Jorge Ubico'nun, 1944'te bir darbeyle devrilmesinden sonra yapılan seçimlerde cumhurbaşkanı oldu. kendisini "ruhen" sosyalist olarak niteleyen Arévalo, altı yıllık görev süresi boyunca tarım reformu ve yeni bir çalışma yasası için uğraştı. Cumhurbaşkanlığı sırasında, özellikle sendikalarda, komünist ve sosyalist hareketler güç kazandı. Ancak Arévalo, resmi bir komünist partisinin kurulmasına izin vermedi.

Arévalo'nun Cumhurbaşkanlığı süresince varolan demokratik ve çoğulcu yapı solun güçlenmesi için ortam hazırladı; bunun bir sonucu olarak 1950'deki seçimlerde Arévalo'dan daha radikal bir sosyalist olan Arbenz Guzman iktidara geldi. Guzman'ın izlediği politika, ABD yönetimince desteklenen bir darbeye yol açtı. Honduras'ta üslenen yönetime karşı güçler 1954'te Guzman'ı devirince, o sırada elçi olan Arévalo sürgüne gitmek zorunda kaldı. 1963'te yapılacağı ilan edilen seçimlerde adaylığını koymaya karar vererek gizlice Guatemala'ya gitti; ancak yeni bir darbe olunca tekrar yurt dışına kaçtı. 1969'da sürgündeyken Şili elçiliğine atandı.

- BAKINIZ: ARBENZ GUZMAN.

ARF, Cahit (1910)

►
*Cebirsel
sayılar
kuramı*

Türk matematikçi. Cebir, cebirsel sayılar ve esneklik kuramı alanında özgün çalışmalar yapmıştır.

Selanik'te doğdu. Doğumundan yaklaşık üç yıl sonra I. Balkan Savaşı patlak verince, PTT'de memur olarak çalışan babası, ailesini alarak İstanbul'a yerleşti. Cahit Arf dört yaşında okula başladı; ancak, Kurtuluş Savaşı sırasında babası yeni PTT merkezlerinin kuruluşunda görev aldığından, yıllarca Anadolu'nun çeşitli kentlerini dolaştılar ve Arf, İstanbul'da başladığı öğrenimini Kastamonu, Adana ve İzmir'de sürdürerek bitirebildi. İzmir Sultanisi'nde, mesleğe yeni başlamış genç bir öğretmen onunla özel olarak ilgilenip matematiği sevdirmeye değin, dilbilgisi dersleri dışında parlak bir başarı gösteremeyen, içekapanık bir öğrenciydi. Bu öğretmenin ilgisi ve desteğiyle, kısa bir süre sonra, Eukleides geometrisinin hemen tüm teoremlerini verilen varsayımlara dayanarak ispatladı; ardından kendi kendine cebir öğrendi. Arf'taki matematik yeteneğinin değerlendirilmesi için okul ve dost çevresinden gelen öneriler üzerine babası, kısıtlı olanaklarını zorlayarak 1926'da onu Paris'teki St. Louis Lisesi'ne gönderdi. Üç yıllık okulu iki yılda bitirerek Türkiye'ye dönen Arf, bu kez Maarif Vekaleti'nin açtığı sınavı kazanarak yeniden Fransa'ya gitti ve öğretmen olmaya karar verdiğinden, mühendislik eğitimi yapan École Polytechnique yerine, öğretmen yetiştiren Ecole Normale Supérieure'i seçti. İki yıl sonra okulu bitirdiğinde de gene aynı amaçla doktora devam etmeyip, öğretmenlik yapmak üzere 1932'de Türkiye'ye döndü.

Ancak, Kastamonu Lisesi'nde öğretmenlik yapmak isterken İstanbul'daki Galatasaray Lisesi'ne atanması, ardından 1933 Üniversite Reformu sırasında doçent adayı olarak İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ne (İÜFF) getirilmesi, Arf'ın, Anadolu liselerinden kendisi gibi matematikçiler yetiştirme umudunu azaltmıştı. Bunun üzerine, doktora yapmak amacıyla üniversiteden izin alarak Almanya'ya gitti ve Göttingen Üniversitesi'nde, sayılar kuramı üstüne

çalışmalarıyla tanınan Alman matematikçi Helmut Hasse'nin (1898-1981) denetimi altında, 1938'de doktorasını tamamladı.

Yeniden İstanbul Üniversitesi'ndeki görevine dönen Arf, 1943'te profesör, 1955'te ordinaryus profesör oldu. 1962'de üniversiteden ayrılarak yaklaşık bir yıl Robert Kolej'de ders verdi. 1964-1966 arası ABD'de, Princeton'daki Institute for Advanced Study'de araştırmacı ve California Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. 1967'de Türkiye'ye döndüğünde Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne geçti ve 1980'de bu üniversitenin Matematik Bölümü profesörlüğünden emekli oldu.

Arf, öğretim görevinin yanı sıra, 1963'te kurulduğundan başlayarak 1971'e değin TÜBİTAK'ın (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu) Bilim Kurulu başkanlığını yürütmüş, çalışmalarıyla 1948'de İnönü Armağanı'nı, 1974'te TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü almış, 1980'de İstanbul Teknik Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin, 1981'de de Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin onur doktorasıyla ödüllendirilmiştir.

Daha öğrenciliği sırasında sentetik geometri problemlerinin çözümünde büyük başarı gösteren Arf, bu problemleri cetvel ve pergelle çözülebilir olup olmadıklarına göre sınıflandırmayı düşünüyordu. Fransız matematikçi Galois ve Jordan'ın gruplar kuramına, özellikle cebirsel denklemlerin çözümünde grup kavramının uygulanmasına ilişkin çalışmalarından da yararlanmış, yalnızca ikinci dereceden cebirsel denklemlere indirgenebilen problemlerin cetvel ve pergel yardımıyla çözülebileceğini görmüştü. Bu nedenle, çözülebilen tüm cebirsel denklemlerin bir listesini çıkarması gerekiyordu. Bu amaçla gittiği Göttingen Üniversitesi'nde, Hasse'nin yönlendirmesiyle önce Galois teorisindeki özel durumlarla ilgilendi. Bu tez çalışması sırasında vardığı sonuçlardan biri "Hasse-Arf teoremi" adıyla bilinir. Doktora sonrası Göttingen'de bir yıl daha kalarak, yine Hasse'nin önerisi üzerine, karakteristiği iki olan cisimlerin kuadratik formlarını sınıflandırıp, değişmezlerini (invariant) saptadı. Bu çalışmadan doğan "Arf değişmezi" terimi de, Arf'ın matematik dünyasına tanınmasını sağladı.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye gelerek İÜFF'de geometri profesörü olarak görev alan İngiliz matematikçi Duval, o sıralar, İtalyan matematikçi Enriques'ini düzlem bir cebirsel eğrinin herhangi bir noktası dolayındaki davranışını belirlemek için saptadığı birtakım sayıları çok boyutlu uzaylardaki eğrilere taşımak için çalışıyordu. Jacobi algoritmasını kullanarak böyle bir sayı dizisinin kurulabileceğini ve bu sayıların eğrinin topolojik özelliklerini yansıtaacağını düşünen Duval, üzerinde çalıştığı bu problemi Arf'a anlattı. Arf ise bu özelliklerin topolojik değil cebirsel nitelikte olduğu kanısındaydı: eğri ister üçboyutlu, ister n boyutlu uzayda olsun hep aynı özellikler ortaya çıkacaktı. Nitekim bir hafta gibi kısa bir sürede problemi çözdü ve bu çözümünden doğan "Arf halkaları", "Arf kapanışları" gibi kavramlarla adını bir kez daha matematik literatürüne yazdırdı.

Arf'ın önemli çalışmalarından biri de, Mustafa İnan aracılığıyla ilgilendiği, uygulamalı bir matematik probleminin çözümüdür. Doktora tezinde, yıkılan

►
*Esneklik
kuramı*

bir kemerli köprünün yıkılma nedenlerini araştıran İnan, köprünün polaroitte bir modelini yapmış, profillerin üzerine gerçek köprünün taşıdığı yüklerle eşdeğer yükler bindirmiş ve beklendiği gibi, profilin sınırı boyundaki teğetsel gerilmenin çok arttığı noktalarda çatlakların oluşarak köprüyü çöktürdüğünü görmüştü. Teğetsel gerilmenin eğriliğe bağlı olduğunu gözönünde tutarak profilin sınırını yontan ve böylelikle teğetsel gerilmenin sınır boyunca sabit kaldığı bir profil elde eden İnan, bu profilin musluktan damlayan suyun serbest yüzeyinin kesitine benzediğini gözlemleyerek, Arf'a bu gözlemin ispat edilemeyeceğini sormuştu. Yine bir iki hafta gibi kısa bir sürede Arf, değişik yüzeyler için aynı profilleri veren tüm formülleri kurarak, esnek biçim değişikliklerindeki serbest sınır problemini çözme başardı.

Arf, 1950'de, ABD'deki Maryland Üniversitesi'nde bir dönem konuk öğretim üyesi olarak bulunmuştu. O dönemde, dalga denklemi gibi hiperbolik tikel (kısmi) türevli denklemlerin ilk-değer problemi Arf'ın ilgisini çekti. Bir uzay ve bir zaman boyutunda dalga denkleminin ilk-değer problemi Riemann tarafından incelenmiş ve çözümleri verilmişti. Maryland Üniversitesi'nden iki matematikçi de, iki uzay boyutundaki dalga denklemleriyle ilgileniyorlardı. Arf, bu problemde temel rolü Green formüllerinin oynadığını gözönünde tutarak, bu formülleri, katsayıları diferansiyel operatörlerden oluşan dış formlar yardımıyla belirterek genelleştirdi ve böylece dalgaların iki uzay boyutunda yayılmasını tanımlayan çözümler verdi.

1950'lerin ikinci yarısında diferansiyel geometri problemleriyle, özellikle yüzey kafesleriyle ilgilenen Arf, çalışmalarını yalnızca kuramsal matematikle sınırlandırmayıp, matematik çözümlerinin mekanik problemlerine uygulanmasının en güzel örneklerini vermiş ve genç bir matematikçi kuşağının yetişmesine katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): Makale: "Untersuchungen über reinverzweigte Erweiterungen diskret bewerteter perfekter Körper", *Crelle's Journal*, 1939, ("Ayrık Değerlendirilmiş Yetkin Cisimlerin Salt Dallanmaları İçeren Genişlemeleri Üstüne Araştırmalar"); "Untersuchungen über quadratische Formen in Körpern der Charakteristik 2", *Crelle's Journal*, 1941, ("Karakteristiği İki Olan Cisimlerin Kuvadratik Formları Üstüne Araştırmalar"); "Sur la détermination des états d'équilibre d'un milieu élastique plan admettant des frontières libres à tensions constantes," *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Dergisi*, (12), 1947, ("Sabit Gerilimli Serbest Sınırları Olan Düzlemsel Esnek Bir Ortamın Denge Durumlarının Belirlenmesi Üstüne"); "Über ein Analogon des Riemann-Rochschen Satzes in Zahlkörpern", *Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse*, (9), 1957, ("Sayılar Cisminde Riemann-Roch Teoreminin Bir Benzeri Üstüne").

• **KAYNAKLAR**: J. Lipman, "Stable Ideals and Arf Rings" *American Journal of Mathematics*, 1972; ODTÜ Mimarlık Fakültesi, *Cahit Arf*, 1981.

• **BAKINIZ**: DUVAL, ENRIQUES, Kerim ERİM, GALOIS, G.GREEN, M.İNAN, K.G. JACOBI, JORDAN, RIEMANN.

ARGELANDER, Friedrich (1799-1875)

Alman astronom. Gökyüzünün kuzey yarıküresindeki yıldızların konumlarını ve kadirlerini kapsayan bir gök atlası hazırladı.

Friedrich Wilhelm August Argelander, 22 Mart 1799'da Doğu Prusya'nın Memel kentinde (bugün Litvanya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Klaipėda) doğdu. Prusya'daki Königsberg Üniversitesi'nde (bugün SSCB'de Kaliningrad) Alman astronom Bessel'in öğrencisi oldu. Bir süre sonra Finlandiya'ya giderek 1823'te Åbo (Turku), 1832'de de Helsinki Gözlemevi'nin yöneticiliğini üstlendi. 1837'de Bonn Gözlemevi'nin yöneticiliğine, ardından Bonn Üniversitesi'nde kürsü başkanlığına getirildi. 17 Şubat 1875'te Bonn'da öldü.

Argelander'in astronomiye önemli katkılarında biri, parlaklıkları (kadirleri) değişken yıldızları ilk kez sistemli bir biçimde incelemesi ve kadirleri saptamak için bir sistem geliştirmesi olmalıdır. Parlaklıkları devirli olarak değişen yıldızlar, bu özellikleriyle, yıldızların niteliklerinin daha iyi anlaşılmasına ve yıldız gruplarının uzaklıklarının saptanmasına yarayan değerli veriler sağlar. Değişken yıldızların ilki 1596'da Alman astronom Johannes Fabricius tarafından gözlemlenmişti. Argelander, ayrıntılı çalışmalarıyla, 19.yy'da bu konunun gelişmesini sağlayan astronomlardan biri oldu. Bu araştırmalarını gerçekleştirebilmek için, yıldızların kadirlerini birbirleriyle karşılaştırarak ana gruplara ayırdı. Böylece, kendi aralarında da üç alt-basamağa ayrılan dokuz ana kadir grubu saptadı. On binlerce yıldızı belirli kadir gruplarına yerleştirme olanağı veren bu sistem, fotometre henüz geliştirilmemiş olduğu için, gözle algılamaya dayanıyordu. Argelander, temelde fiziksel açıklamalardan yoksun bu öznel sistemle gene de önemli bir yıldız kataloğu hazırlamayı başarmıştır.

Argelander, yıldız kataloğunu hazırlamaya 1844'te başladı. Üç ciltlik bir katalog ve kırk haritalık bir gökyüzü atlasından oluşan bu önemli yapıt 25 yıllık bir çalışmanın ürünüdür. *Bonner Durchmusterung* ya da kısaca *BD* olarak bilinen bu katalog, kuzey gök kutbundan gök ekvatorunun 2° güneyine dek uzanan bir alanda yer alan ve parlaklığı 9 kadir grubu içinde saptanan 324.188 yıldızın gökadaki konumunu belirtir. Argelander ile asistanları Schönfeld ve Kruger, gök atlaslarını hazırlayabilmek için Bonn Gözlemevi'nin 7,6 cm çapındaki teleskopunu sabitleştirerek, Yer'in dönme hareketi nedeniyle objektifin görüş alanına giren yıldızları bölge bölge kaydettiler. Kadirleri saptamak için öznel bir yöntemle dayanılmış olsa bile, 1859-1862 arasında yayımlanan katalog önceki çalışmalardan daha geniş kapsamlı ve güvenilir. 1863'te de ek harita ve bilgiler yayımlandı. Argelander bu arada kurduğu Astronomische Gesellschaft (Astronomi Derneği) aracılığıyla, bu çalışmayı, dört kıtada saptanacak gözlemcilerinin katılacağı bir program çerçevesinde genişletmek istiyordu. 1867'de başlayan işbirliği sonucunda, gök-

yüzünün güney yarıküresindeki yıldızlar da izlenerek katalog genişletildi. Astronomische Gesellschaft, Argelander'in ölümünden sonra da çalışmalarını bu yönde sürdürdü. Argelander, bu geniş kapsamlı kataloguyla ve ayrıca böyle bir ortak çalışmayı başlatmakla astronomide önemli gelişmelerin temelini hazırlamıştır.

- YAPITLAR: *Bonner Durchmusterung*, 1859-1862.
- BAKINIZ: BESSEL, FLAMSTEED, HERSCHEL, KAPTEYN.

ARGENTRÉ, Bertrand d' (1519-1590)

Fransız hukukçu ve tarihçi. Feodal hukuk anlayışının savunucularındandır.

Bretagne bölgesinde Vitre'de doğdu, Rennes'de öldü. 1548'de Rennes'in senyör vekilliği görevini babasından devraldı. Daha sonra Eyalet Mahkemesi başkanlığına getirildi. Bretagne'nın örf ve adet hukukunu yazılı hale getirmekle görevlendirildi; bu görevi 1580'e dek sürdürdü.

Argentré, 16. yy'da Roma Hukuku'nu temel alan bir medeni hukuk anlayışının canlandırılması akımına tepki olarak feodal hukuk anlayışını savunmuştur. Argentré, yazılı olmayan örf ve adet hukukunun kanun gücüne sahip olması gerektiğini savunan ilk hukukçudur. *Commentaires sur les Quatres Premiers Titres de L'ancienne Coutume de Bretagne* ("Bretagne'nın Örf ve Adet Hukukunun İlk Dört Maddesi Üzerine Yorumlar") adlı incelemesinde, bu bölgenin geleneklere dayanan hukuk yapısını belirlemeye çalışmıştır. 1582'de ise, gene aynı bölgenin tarihini anlatan *Histoire de la Bretagne*'yi yazmıştır.

Eski yerel ve feodal hukuku savunan Argentré, Roma Hukuku'nun yazılı olmayan örf ve adet hukukunu derlemek isteyen Charles Dumoulin'in karşısında yer almıştır. Dumoulin'in Roma Hukuku'nu temel alan, ulusal ve birleştirici nitelikte bir hukuksal yapıyı savunmasına karşın Argentré, birleştirme doktrinini reddetmiş; kanunların çatışması durumunda ise bireylerin kendi yerel hukuklarına göre yargılanmaları gerektiğini savunmuştur.

Argentré'nin görüşleri Felemenk hukukçuları arasında kabul görmüş ve onlar aracılığıyla Story ve Dicey'i etkilemiştir.

- YAPITLAR: *Commentaires sur les Quatres Premiers Titres de L'ancienne Coutume de Bretagne*, 1568, ("Bretagne'nın Örf ve Adet Hukukunun İlk Dört Maddesi Üzerine Yorumlar"); *Histoire de la Bretagne*, 1582, ("Bretagne Tarihi").

- BAKINIZ: DICEY, DUMOULIN, STORY.

ARGUEDAS, José Maria (1911-1969)

Perulu romancı. Latin Amerika romanında yerel kültürü ön plana çıkaran yazarlardandır.

Lima'da doğdu. Çocukluğu Peru'nun dağlık yörelerinde, İnka kökenli Keşualar'ın yaşadığı Andean yöresinde geçti. Keşua dilini on dört yaşında öğrendiği İspanyolca'dan çok daha iyi biliyordu. 1931'de Lima'daki San Marcos Üniversitesi'ne girdi. Sosyalist öğrenci örgütlerinin eylemlerine katıldığı için tutuklandı ve 1937'de hapsedildi. 1939'da bir süre İspanyolca öğretmenliği yaptıktan sonra, Lima'da etnoloji öğrenimine başladı. 1951'de Etnoloji İncelemeleri Enstitüsü müdürlüğüne, 1964'te de Ulusal Tarih Müzesi müdürlüğüne atandı. 1969'da artık yaratıcı gücünün tükendiği kuşkusuna kapılıp girdiği ruhsal bunalım sonucunda intihar etti.

Arguedas, edebiyata üniversite öğrenciliği sırasında başladı. İlk kitabı *Agua*, daha sonra yazacağı çoğu romanlar gibi büyük ölçüde otobiyografik özellikler taşıyordu. 1938'de yayımlanan *Conto Kechwa* ile adını duyurdu. Bu kitapta Keşua toplumunun ve dilinin kendisi için ne anlama geldiğini anlatıyordu. Kendinden önceki kimi yazarlar gibi İspanyol fetihlerini, kültürünü ve yaşam biçimini yok sayıp, saf bir yerel kültür peşinde koşmak yerine, Peru gerçeğini tüm bu gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmış bir bütün olarak kabul etti ve ona tüm yönleriyle sahip çıktı. 1941'de yayımladığı önemli romanı *Yawar fiesta*'da, dağlık yörelerin yerli kültürüyle, İspanyol kültürünün egemen olduğu kıyı kesimleri arasındaki çatışmaları dile getirdi. Bu çatışma, romana adını veren "kan şenliği" geleneğinin korunması için verilen mücadelede simgeleniyordu. *Todas las sangres* adını taşıyan romanında ise, bu iki kültür arasındaki gerilim, fiziksel çatışma boyutunu da aşmış, yerlilerin başkaldırması boyutuna ulaşır. Toprağı egemenlikleri altına alan yerliler, Colomb öncesi dönemlerin üretim ilişkilerini yeniden canlandırarak, "komün" anlayışıyla yaşamaya başlarlar; ancak bu girişimleri devlet güçleri tarafından bastırılır.

Arguedas, Keşua dili ve kültürüne verdiği önem ve bu alandaki incelemeleriyle Latin Amerika romanında Peru'nun temsilcisi oldu. Mitoloji, halk masalları ve türkülleri ile beslenen romanlarıyla, çağdaş Peru insanını İspanyol fetihlerinden önceki dönemlere bağlamaya çalıştı.

- YAPITLAR: *Agua*, 1935; *Yawar fiesta*, 1941; *Los rios profundos*, 1958; *Todas las sangres*, 1964; *El zorro de arriba y el zorro de abajo*, 1968.

Egemenlik kültüründür.

Kayıtsız ve şartsız.

Hedef: 5 milyon satan gazeteler. 1 milyon satan kitaplar.
Işıl ışıl bir Türkiye.

**OKU
OKU
OKU**

Gazeteciler Cemiyeti'nin 67 il'e 670.000 Kitap Kampanyası'na katılın. Kitap bağışlayın, kitap için para bağışlayın.

Kültür, Sanat ve Sporumuza Güçlü Destek Yapı Kredi Büyük Bankadır.

Ülkemizde tam 46 banka var...
Hizmet için yarışıyorlar...
Genç bankalar, yabancı bankalar,
eski köklü bankalar var...
Bir bankanın büyüklüğü, bankacılık
hizmetlerinin yanı sıra, ülke kültür
ve sanatının gelişmesi için yapmış
olduğu çalışmalarla da ölçülüyor.

Başarısı kanıtlanmış bir bankaya
ise daha fazla saygı ve daha fazla
hayranlık duyuluyor.
Hele bu banka 1944 yılından beri
her dönemde, çağdaş bankacılığın
öncülüğünü yapmışsa...
Kültürümüzün ve sanatımızın
daima yanında olmuşsa...

Diğer büyük bankalar tarafından
örnek alınmışsa...
Sporseverlerin de hizmetindeyse...

Hele bu banka paha biçilmez
kültür hazineleri, Türk-İslam
Madeni Paralar Koleksiyonu ve
müzeleriyle üstün ekonomik bir
güç ise...
Hele bu banka Yapı Kredi ise...

Halkın sevgi ve güvenini kazanmış
büyük bankalar, büyük hizmetler
vermekle yükümlüdür.
Yapı Kredi kurulduğu günden
bugüne her dönemde büyük ve
öncü hizmetler vermiştir.

Günümüzün en büyük hizmeti
Tele-İşlem'dir.
Tele-İşlem elektronik bankacılığın
Türkiye'deki adıdır.
Ve Türkiye'de yalnız Yapı Kredi'de
Tele-İşlem uygulanır.

**Arbık bütün büyük bankalar
ülke kültür ve sanatına yararlı
olmak için saygın hizmetler
veriyor.**

**Yapı Kredi bundan mutluluk
duymaktadır.
Tele-İşlem'e geçtikleri zaman da
aynı mutluluğu duyacaktır.
Yapı Kredi'nin örnek alınması
son derece doğaldır.**

Yapı Kredi'li olmak büyük kazançtır.

YAPI KREDİ

"hizmette sınır yoktur"

Resim 52
Karel APPEL "Kompozisyon" (Sao Paolo Sanat Müzesi, Brezilya)

Resim 63
Arif EFENDİ
"Tek Doğru Yol Gösterici Kuran'dır"
(Türk-İslam Eserleri Müzesi, İstanbul)

Resim 61
Arif KAPTAN
"Kompozisyon"
(Ankara Devlet
Resim ve Heykel
Müzesi)

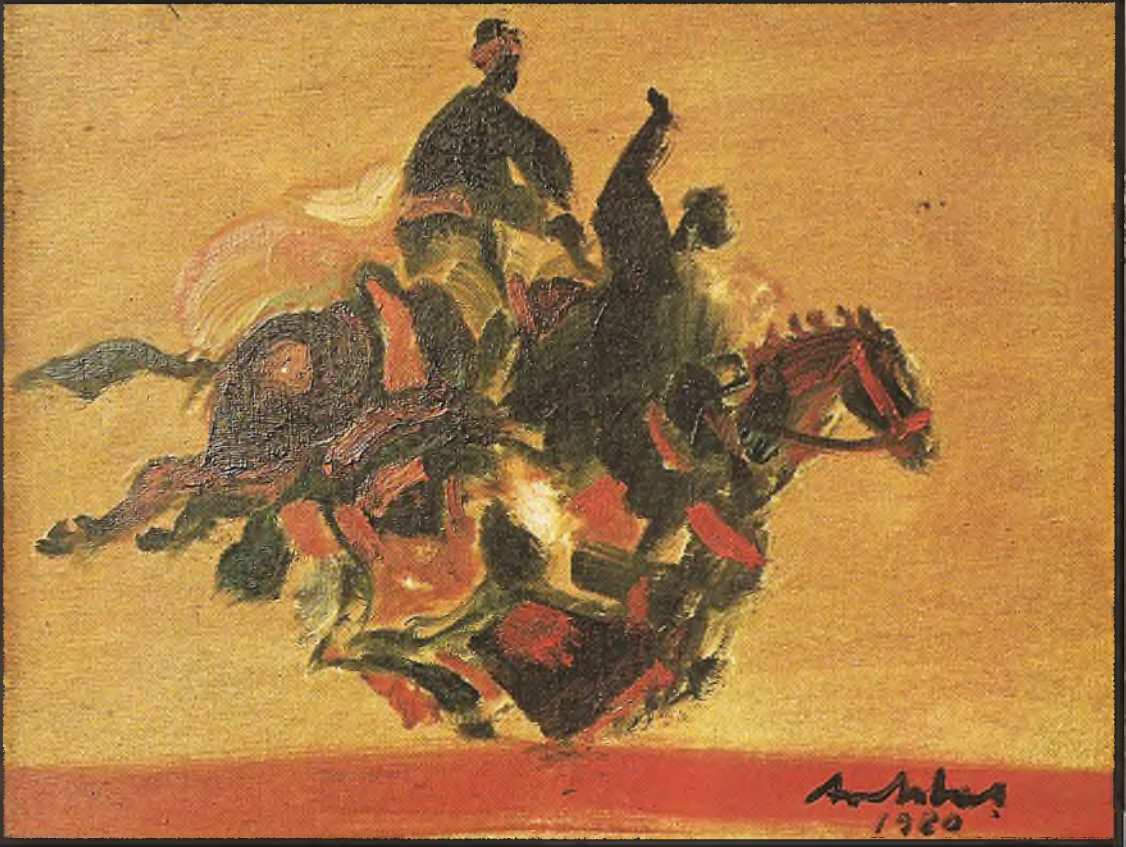

Resim 62
Arif KAPTAN
"Soyutlama"
(İstanbul
Devlet Resim
ve Heykel
Müzesi)

Resim 53
Henri ROUSSEAU
"APOLLINAIRE ve Esin Perisi"
(Basel Sanat Müzesi, İsviçre)

Resim 54
Marc CHAGALL
"APPOLLINAIRE, Pencereden Paris ve Eyfel Kulesi"
(Özel koleksiyon-Paris, Fransa)

Resim 55, Resim 56 Avni ARBAS
"Atlılar" (Özel Koleksiyon-İstanbul) "Ağ" (Özel Koleksiyon-İstanbul)

Resim 59
Şemsi AREL
"Kompozisyon"
(Özel Koleksiyon)

Resim 60
Şemsi AREL
"Yeşilli Kompozisyon"
(İstanbul Resim ve
Heykel Müzesi)

Resim 57
Alexander ARCHIPENKO
"Medrano II"
(Salomon R. Guggenheim Müzesi-
New York, ABD)

